Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

# Historisk Tidsskrift,

## Syvende Række,

udgivet

af

## den danske historiske Forening,

**ved dens Bestyrelse.**

Redigeret

af

J. A. Fridericia,
Foreningens Sekretær.

**Fjerde Binds fjerde Hefte.**

Kjøbenhavn.
Bianco Lunos Bogtrykkeri.
1903.

**Udgivet sammen med 3. Hefte for 2. Halvaar 1902.**

Den danske historiske Forenings Bestyrelse bestaar af:

Museumsassistent **M. Mackeprang**, Prof. **Kr. Erslev**, Prof. **Joh. Steenstrup**, Generaltolddirektør **Marcus Rubin** og Prof. **J. A. Fridericia.**

## Foreningen har udgivet:

**Historisk Tidsskrift.** 1—6. Bd. 1840—45. Nyt historisk Tidsskrift. 1—6. Bd. 1846—56. 3. Række. 1—6. Bd., samt Register. 1858—69. 4. Række. 1—6. Bd. 1869—78. 5. Række. 1—6. Bd. 1879—87. 6. Række. 1—6. Bd. 1887—97. 7. Række 1—3. Bd. 4. Bd. 1—3. H. 1897—1903. Indholdsfortegnelse til 1—5. Række. 1889. (Forskellige Hefter af 1. og 3. Række er udsolgte.)

**C. Molbech:** Historiske Aarbøger. 1—3. Del. 1845—51.

—— Historisk-biographiske Samlinger. 1—3. Hefte. 1847—51.

**J. P. F. Kønigsfeldt:** Genealogisk-historiske Tabeller over de nordiske Rigers Kongeslægter. 2. omarb. Udg. 1856.

**N. M. Petersen:** Bidrag til den danske Literaturs Historie. I—VI. 1853—64. (Udsolgt undtagen VI, Registret.)

**H. G. Garde:** Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700. 1861.

**Fr. Hammerich:** Den hellige Birgitta og Kirken i Norden. 1863. (Udsolgt.)

**O. Vaupell:** Kampen for Sønderjylland 1848—50. I—III. 1863—67. (Udsolgt.)

**H. F. Rørdam:** Kjøbenhavns Universitets Historie fra 1537 til 1621. 1—3. Del, samt Aktstykker. 1868—77.

**Joh. C. H. R. Steenstrup:** Historieskrivningen i Danmark i det 19de Aarhundrede (1801—1863). 1889.

---

Foreningens Medlemmer kan faa de af denne udgivne Skrifter, for saa vidt Forraad haves, imod at udrede de tilsvarende Bidrag, 2 Kroner for hvert Halvaar. For ethvert Bind af de første fire Rækker af Historisk Tidsskrift betales som for to Halvaarsleveringer, for et Bind af 5te—7de Række betales som for tre Halvaarsleveringer. C. Molbechs Historisk-biographiske Samlinger regnes til en Pris af to Leveringer. Af Rørdams Universitetets Historie vil ethvert Bind med tilsvarende Aktstykker regnes som to Halvaarsleveringer. Ellers gælder ethvert af Foreningen udgivet Bind for en Halvaarslevering. Registret til 3dje Række af Historisk Tidsskrift leveres, naar ønskes, gratis sammen med 6te Binds 3dje Hefte; ellers betales det med 1 Kr. Indholdsfortegnelsen til de fem første Rækker af Historisk Tidsskrift koster 50 Ø. eller leveres, om ønskes, gratis med Steenstrups Historieskrivningen i Danmark.

Følgende yderligere **Prisnedsættelse** gælder dog foreløbig for Medlemmerne:

Historiske Aarbøger, udg. af C. Molbech. 1—3. D. 1 Kr. 50 Ø.
Historisk-biographiske Samlinger, udg. af C. Molbech. 1 Kr. 50 Ø.
Den dansk-norske Sømagts Historie 1535—1700 af H. G. Garde. 1 Kr. 50 Ø.
Kommunitetet og Regentsen fra deres Stiftelse indtil vore Dage af C. E. F. Reinhardt. (Særtr. af Hist. Tidsskr. 3. R. 3. Bd.) 1862. 1 Kr.

# Nogle Bidrag til den dansk-vestindiske Handels Historie i de første Aar (1671—c. 1680).[1]

Af

**Nicolai Abrahams.**

Det er bekendt, med hvor stor Interesse Regeringen i det 17de Aarhundrede omfattede den oversøiske Handel, og hvorledes den ved Oprettelse af de store monopoliserede Handelskompagnier søgte at støtte denne Handel og opmuntre til Erhvervelse af Kolonier for Danmark.

Allerede under Christian IV var der i 1625 bleven givet nogle handlende Privilegium paa Oprettelsen af et vestindisk Kompagni; men Foretagendet blev ikke til noget den Gang. Efter endnu et mislykket Koloniseringsforsøg paa St. Thomas var det, at det vestindiske Kompagni oprettedes i Aaret 1671, og det var ikke ringe

[1]) Kilden til disse Bidrag er i det væsentlige „Det vestindiske Kompagni"s Arkiv, der findes deponeret paa Provinsarkivet her i Byen, og hvis Pakker og Protokoller de i Noterne optagne Kildehenvisninger sigter til. Dette Arkiv har tidligere været benyttet ved Udarbejdelsen af Krarups Afhandling i Personalhistorisk Tidsskrift 2. R. 6. B. S. 23—45 om den første danske Guvernør Jørgen Iversen, hvilken Afhandling har været mig til megen Nytte under Udarbejdelsen, baade ved Fremstillingen af de faktiske Forhold paa Øen og paa Grund af dens Kildehenvisninger.

Friheder, der gaves det ved Oktroyen af 11 Marts. Først og fremmest har det sin Interesse at se, hvorledes den Samvirken med Regeringen, som et saadant Handelskompagni forudsatte, gav sig Udslag paa mange Maader i dets Virksomhedsplan. I saa Henseende giver Oktroyens første Paragraf os gode Oplysninger, navnlig om Kompagniets Stilling overfor udenlandske Magter. Thi, skønt Regeringen jo selvfølgelig skulde have en vis Højhedsret over det Land, som maatte blive erhvervet, var det dog egentlig Kompagniet, der ejede Landet, og det fik altsaa ganske naturligt temmelig vidtstrakte Friheder til at optræde overfor fremmede Magter. Det fik saaledes Bemyndigelse til at oprette Forbund og føre Forhandlinger med Regeringerne i Vestindien, og, „naar de enten med Vaaben eller Gevalt bliver turberet", da at gribe til saadanne Defensions- og Offensionsmidler, som de maatte finde fornødne „for Commerciens og Trafiquens Tiltagelse og Beskyttelse", medens det derimod udtrykkelig paalægges Kompagniet, at de „Viderværdigheder", som det maatte komme til at lide af europæiske Herrer, Potentater eller Stater, skal først indberettes til Regeringen, førend der skrides til nogen „Extremiteter", dog at man i Tilfælde af ligefremt Angreb fra deres Side maa have Lov til at forsvare sig.

Ogsaa iøvrigt tilsiger Regeringen Kompagniet sin Støtte. Der gives det Beføjelse til at oprette Stæder, Fæstninger, „Logier" og Kontorer. Regeringen skal indsætte Guvernører efter Kompagniets Forslag. Endvidere vil Regeringen gøre pekuniære Ofre; det forudses, at Kompagniet ikke strax vil kunne anskaffe Skibe til Bestridelse af Farten, og der afgives derfor det Løfte, at Kompagniet skal faa baade Skibe og Søfolk til Laans,

mod at det giver visse Afgifter af de hjemførte Genstande. Endvidere lover Regeringen at ville hjælpe Kompagniet med Mandskab til at dyrke Jorden i de nyerhvervede Lande, men rigtignok kun Mandskab, der fik disse Lande til mere at ligne Deportationssteder end Kolonier. Det hedder i Oktroyen, at Kompagniet maa faa „saa mange af de, som i vores Jærn og Fængsel dømmes, som de dertil tjenlig eragter, og af Kvindfolk saa mange, som de begærer, af de, som for deres uskikkelige Levnet er bragt til Hæftelse og i Spindehuset eller andetsteds findes". Og endelig fik Kompagniet ogsaa det, som den Gang ansaas for det allernødvendigste, naar et Foretagende som dette skulde bringes ud i Livet: det fik Eneret paa Handelen paa de nyerhvervede Lande; „de, som mod Oktroyen handler paa Vestindien, skulle have Skib og Gods forbrudt til Kompagniet".

Saaledes udrustet fremstod det vestindiske Kompagni i Aaret 1671. Regeringen valgte 3 betroede Mænd til dets første Direktører, nemlig Kancelliraad og Vicepræsident i Kommercekollegiet Jens Juel, Assessor i Højesteret og Kommercekollegiet Peder Pederssøn Lerche og Assessor i Kommercekollegiet Hans Nansen, til hvilke tre der, naar Kompagniet var dannet, skulde træde tre andre af Participanterne valgte. Ordningen af dets indre Forhold lignede nærmest, hvad vi nu til Dags kalder et Aktieselskab, med Direktion og Repræsentanter, og der udstedtes en Indbydelse til alle og enhver om at tegne sig for Andele i det nye Selskab. Andelene skulde koste 100 Slettedaler, og enhver af de 6 Direktører skulde eje mindst 2000 Daler i Kompagniet.

Snart blev ogsaa de nødvendige Penge tegnede; Kongen og Dronningen tegnede sig for hver 3000 Daler,

og de fleste af Rigernes Store blev Participanter; men desværre blev Kompagniet langtfra det indbringende Foretagende, man havde ventet. Idelig havde det Uheld at kæmpe med, Uheld, som forøvrigt tog deres Begyndelse strax ved den første Expedition til Vestindien.

Der var udrustet to Skibe, som Regeringen i Henhold til sine Løfter skulde laane Kompagniet, Skibene „den forgyldte Krone" og „Færøe". Det første Skib, der var mindre, sejlede forud for at undersøge Forholdene, det andet skulde følge efter med den udnævnte Guvernør Jørgen Iversen og Kompagniets Betjente, samt ikke mindre end 62 Straffefanger ombord. „Den forgyldte Krone" kom ogsaa ganske rigtig ud til St. Thomas, men „Færøe" lod saa længe vente paa sig, at det førstnævnte Skib vendte hjem igen uden at have foretaget sig noget Skridt for at sætte sig i Besiddelse af Øen. „Færøe" var nemlig sprunget læk ude i rum Sø og havde maattet søge ind til Bergen for at omlade og udbedre Skaden. Det voldte stor Vanskelighed at holde de stridbare Elementer blandt Mandskabet i Ave, medens dette Arbejde stod paa, en Del løb bort, og Tallet af Straffefanger maatte udfyldes med nye fra Norge. Med alt dette forsinkedes Færden saa meget, at det varede hele 7 Maaneder (fra 20. Oktober 1671—26. Maj 1672), før man endelig naaede St. Thomas.

Men tilsidst naaede de dog frem. Skaren, der var stærkt formindsket paa Grund af Dødsfald under Vejs, landede paa St. Thomas og tog denne Ø i Besiddelse paa Kompagniets og den danske Krones Vegne. Man forefandt ved Ankomsten Øen forladt af dens tidligere Herrer, Englænderne; men vistnok samme Dag, som de danske var landet, kom der ogsaa et engelsk Skib med

Ordre til at tage Øen i Besiddelse[1]). Da Englænderne imidlertid saa Øen optagen af de danske, fortrak de dog hurtigt, og senere opnaaedes det ved diplomatiske Underhandlinger, at den engelske Regering tilskrev Guvernøren over de engelske Besiddelser om at frafalde alle Krav paa Øen[2]). Den Ø, som vore Nybyggere kom til, bar dog ikke synderlige Spor af de tidligere Koloniseringsforsøg; efter hvad der berettes af en af Deltagerne i Færden, forefandt de kun en vild Skov, som de begyndte at hugge løs paa der, hvor siden Fortet kom til at staa[3]).

Efterhaanden begyndte der ogsaa at komme Folk over fra de andre Øer for at nedsætte sig paa St. Thomas, og der tildeltes dem da Grunde, hvis Størrelse afhang af, hvor stort et Antal Personer — navnlig Slaver — vedkommende medbragte, efter at der dog først var afkrævet dem en Ed, ved hvilken de forpligtede sig til at være den danske Konge og det vestindiske Kompagni huld og tro i alle Maader og Guvernøren tro og hørsom i alt, hvad han maatte befale. En lignende Ed maatte ogsaa de fra Danmark medbragte Folk aflægge, naar de toges i Kompagniets Tjeneste.

Den 8. August samles Guvernøren med Landets Indbyggere — der var nu ialt kommet 9 fremmede Plantere til — og sammen med dem forfatter han en Vedtægt om Forholdene paa Øen[4]). Den indføres i Landets Justitsprotokol og underskrives baade af Planterne og af Jørgen Iversen. Det er ejendommeligt for hin Tid —

---

[1]) Brev i Komp.'s Kopibog til Marcus Gjøe, envoyé i England, af $^{6}/_{8}$ 1672.

[2]) Brev i Komp.'s Kopibog til Jørgen Iversen af $^{23}/_{11}$ 1672.

[3]) Indk. Breve og Dokumenter Juli 1680.

[4]) Georg Høst: Efterretninger om St. Thomas. Kbh. 1791. S. 8—13.

men det var den Gang næsten en Selvfølgelighed — at denne Vedtægt begynder med Ordningen af de kirkelige Forhold paa Øen. Alle de, som er paa Landet og forstaar det danske Tungemaal, skal hver Søndag Formiddag lade sig finde i den Forsamling, som skal holdes ved Christiansfort — Navnet paa det Fort, man hurtig havde faaet bygget, vistnok paa Grundlag af de fra Englændernes Tid staaende Bygninger — og de, som forsømmer dette uden lovligt Forfald, skal give 25 Pd. Tobak til Straf. For de andre Nationer skal der holdes Gudstjeneste hver Søndag Eftermiddag, til hvilken disse under lige Straf har at indfinde sig. Endvidere skal enhver Husmand holde sine Folk og Husgesinde til Gudsfrygt med Morgen og Aften at holde Chor, og den, som om Søndagen lader sine Folk gøre noget, som om Lørdagen kan forrettes, skal betale 50 Pd. Tobak. Efter disse Bestemmelser gaar man over til Reglerne om Landets Forsvar, thi det er en given Ting, at en lille Koloni som denne maa i hine urolige Tider stadig holde sig rede til at forsvare sig, noget, som man ogsaa senere skulde faa at føle Nødvendigheden af. Enhver skal holde sig og sin Husstand forsynet med de fornødne Vaaben, med Krudt og Kugler; naar der bliver slaaet paa Trommen, skal alle holde sig rede, og hvis nogen faar Nys om Fjendens Komme, skal han skyde tre Skud af for at bringe det til almindelig Kundskab. Er det om Natten, skal han kun skyde et Skud, men saa forbydes det ogsaa alle og enhver ellers at skyde noget Gevær af efter Solens Nedgang. Bliver der skudt tre Skud fra Fortet, og samtidig Flaget er hejst, „da skal det være vores Allarmtegn“. Alt ordnes ganske som i

en belejret By, hvor man hvert Øjeblik venter Fjendens Indfald[1]).

De øvrige Bestemmelser i Vedtægten omhandler de mere fredelige og dagligdags Forhold, og navnlig én af disse giver et godt Indblik i, hvorledes et saadant Koloniseringsforetagende maa gribes an i den Tid. Det er Bestemmelsen om, at ingen maa forlade Landet uden Guvernørens Forlov. For vor Tid tager en saadan Bestemmelse sig unægtelig noget vel strix ud; men den betragtedes den Gang som ganske selvfølgelig. De Folk, som kunde ventes at ville nedsætte sig paa Øen, var nemlig alle sammen mere eller mindre Eventyrere, løse Existenser, der let lod sig lokke derhen, hvor Udsigten til Vinding vinkede dem; men det laa i Kompagniets Interesse at holde paa alle dem, man én Gang havde faaet fat paa. Thi ellers kunde det let hænde, at Foretagendet en skønne Dag gik i Staa af Mangel paa Arbejdskraft til Jordens Dyrkning. Med saa meget mere Grund opretholdt man en Regel som den anførte, fordi det strax fra Begyndelsen, for at lokke Nybyggere til, var bleven bestemt, at de, som vilde nedsætte sig paa Øen, skulde være skattefri i de første 3 Aar, og da denne Skatteoppebørsel — 100 Pd. Sukker om Aaret for hver Person — var en ikke ganske ringe Indtægt for Kompagniet, gik det selvfølgelig ikke an, at Øens Indbyggere efter de 3 skattefrie Aars Forløb sagde Tak og Farvel for at søge nye og rigere Egne. I et Brev fra Guvernøren paa den

[1]) Endnu skrappere bliver Forsigtighedsforanstaltningerne, da det spændte Forhold til Franskmændene gør Frygten for et Overfald end mere levende. Det bestemmes da, at enhver, som røber til nogen af en fremmed Nation „dette Lands Beskaffenhed og aabenbarer dem, hvad vores Magt og Mandtal her er", han skal bøde 1000 Pd. Tobak.

den Gang franske St. Croix[1]) har vi forøvrigt en Efterretning om, at ganske det samme Forbud mod at flytte bort har været gældende der paa Øen, idet den franske Guvernør gør Besværing over, at der paa St. Thomas er en Mand og en Kone, som hører til paa hans Ø, og som han kun havde givet Orlov for en kortere Rejse; da de nu viser sig ikke at komme tilbage, vil han have Jørgen Iversen til at tvinge dem dertil, hvilket denne dog nægter.

Samtidig med at saaledes de retslige Forhold paa den danske Ø var bleven ordnede, tog man ogsaa fat paa Dyrkningen, eller, hvad der paa det Tidspunkt laa nærmere for, Skovens Rydning. Der anlagdes en Vej tværs igennem Øen, langs med hvilken de ankomne Plantere fik deres Lodder udviste. Med Hensyn til Beplantningen af Øen havde de danske stor Hjælp deraf, at Øen Tortola nylig var bleven forladt af sine Beboere, hvoraf en Del netop var komne over for at bosætte sig paa St. Thomas. Øen blev netop i de samme Dage indtaget af Englænderne; men de fleste af dens hollandske Beboere havde allerede da forladt den, og den engelske Officer, som havde indtaget den, kom over til St. Thomas for at gøre Indsigelse, fordi de danske havde givet dem et Tilflugtssted paa deres nyerhvervede Ø. Selvfølgelig protesterede den danske Guvernør mod alle Beskyldninger i saa Henseende, og det endte med, at han og Englænderen enedes saa godt, at denne endogsaa gav de danske Tilladelse til at hente, hvad de maatte behøve af Planter, paa Tortola. De Planter, som man saaledes forsøgte med, groede ogsaa ganske godt paa

[1]) Pakken „Uordnede Sager".

St. Thomas; der nævnes naturligvis fortrinsvis Indigo, Tobak og Sukker, men ogsaa mange andre Ting, hvoriblandt saa forskellige Ting som Ananas og Hvidkaal.

Foreløbig havde altsaa Kompagniet naaet, hvad det havde sat som sit Maal. De ydre Betingelser for Knyttelsen af en Handelsforbindelse med Vestindien var til Stede. Det skal kun kortelig her berøres, at de danske foruden St. Thomas tillige den 27. Juli 1675 besatte St. Jan i Henhold til en Fuldmagt in blanco, som Jørgen Iversen havde faaet med foruden Fuldmagten til at bemægtige sig St. Thomas i Kompagniets Navn. Senere hen kastede Kompagniet ogsaa sine Øjne paa Tortola. Denne Ø ejedes den Gang — i 1680 — af en Hollænder ved Navn Humpton, og Kompagniets Direktion tilskriver sin Faktor i Holland, at det er kommet den for Øre, at han har tilbudt at sælge den til nogle andre for 200 Stück van Achten, og beder ham forhøre sig noget nøjere om Øens Salg, navnlig hvorvidt dens nuværende Ejer har Lov til at sælge den til en ikke-hollandsk Undersaat. Senere opgives dog Tanken om et Køb, da man er kommen til den meget fornuftige Erkendelse, at den billigste og bedste Maade at komme i Besiddelse af Øen paa er ved ligefrem at bemægtige sig den, hvilket dens nærværende Tilstand frembyder Mulighed for, eftersom den er forladt af sine Ejermænd[1]). Saa lovløse var Forholdene i Vestindien den Gang.

[1]) Breve i Komp.'s Kopibog af $^{27}/_{11}$ 1680, $^{1}/_{3}$ og $^{5}/_{3}$ 1681. Det fremgaar forøvrigt af Brevet af $^{1}/_{3}$, at det var den hollandske Ejer af Tortola, der havde den væsentligste Skyld i, at det første Koloniseringsforsøg fra dansk Side paa St. Thomas var mislykket.

Vi er nu komne til det Punkt, hvor en Redegørelse for Kompagniets Virksomhedsplan vil være paa sin Plads. Hovedøjemedet med Handelen paa Vestindien var selvfølgelig at indføre Kolonialfrembringelser til Danmark, erhvervede dels ved Dyrkning paa den danske Ø, dels ved Køb fra Naboøerne. Til Gengæld skulde Kompagniet forsyne sin Koloni med alle de Nødvendighedsgenstande, Klæder, Føde o. s. v., som efterhaanden viste sig nødvendige. Til den Ende udsendtes der her fra Danmark Skibe til Kolonien, og disse Skibe skulde saa vende hjem med Ladning af Kolonialvarer. De Planter, hvis Dyrkning man forsøgte paa St. Thomas, var derfor ogsaa ganske naturligt saadanne, som med størst Udbytte kunde indføres i Moderlandet, navnlig Sukker, Tobak, Bomuld, Indigo og Ingefær. Af disse Planter var det, efter alt at dømme, Tobakken, der lykkedes bedst, og den synes i det hele taget at have været Øens Hovedprodukt i de første Aar. Sukkeret vilde det ikke rigtig lykkes med, d. v. s. Sukkerplanterne trivedes ganske godt, men Sukker kunde der ikke laves af dem, hvad enten Fejlen har ligget i Rørene eller i Kogningen; saa meget er vist, at det Produkt, der blev tilvirket, viste sig at blive ganske sort, og Følgen var den, at alt det Sukker, som i den første Tid indførtes her til Landet fra vor Koloni, var dyrket paa St. Croix og de andre Øer omkring, hvor det var købt for Kompagniets udsendte Varer. Tobakken gik det som sagt bedre med — om den end ingenlunde — hvad vi siden skal se — var synderlig eftertragtet, naar den var kommen her til Danmark. At Tobaksdyrkningen dog betalte sig bedre end Dyrkningen af de Sukkerrør, som der ikke var andet at gøre med end at lave Rom af, ser vi af en

Forordning, som Jørgen Iversen udstedte i September 1675. Han siger heri, at, „eftersom Tobakken i Danmark er mere begærlig og værd end som Sukker heller Indigo . . . . og som Tiden nu ankommer, at Tobakken skal blive plantet", saa lover han paa Kompagniets Vegne, at han vil købe al den Tobak, som de kan levere til Kompagniet inden den 15. Juli 1676[1]).

De Varer, som sendtes herhjemmefra til Forhandling i Kolonien, var af de forskelligste Slags. Det var saltet Kød og Flæsk i Tønder, Ost og Smør, Brugsgenstande og Køkkenredskaber, Lærred og uldne Stoffer, Ammunition og Vaaben, Redskaber til Jordens Dyrkning og mærkelig nok ogsaa de Redskaber, der havde de særlige Virksomheder ude i Vestindien — Sukkerkogningen og Indigodyrkningen f. Ex. — til Forudsætning. At dette sidste virkelig er Tilfældet, kan ses af en Fortegnelse over de første Skibes Ladninger, der findes blandt Kompagniets Papirer. Det fremgaar heraf, at Guvernøren foruden, at han sendte forskellige Sager hjem til Reparation, tillige sendte nogle Redskaber „til en Skabelon", altsaa for at de hjemme kunde lade lignende gøre og sende ham ud.

En meget efterspurgt Artikel ude i Vestindien var ogsaa den Gang Negerslaver. Det var derfor en ikke ringe Fordel, da Kompagniet ved Bevilling af 28 November 1674 tillige opnaaede Ret til at besejle Guinea og de danske Besiddelser der; thi der aabnedes derved Mulighed for ogsaa at forsyne Kolonien i Vestindien med denne højst nødvendige Artikel. Siden den Tid kaldtes Kompagniet „det vestindisk-guineiske Kompagni".

[1]) Indk. Sager. Sept. 1680.

I Jørgen Iversens Breve til Kompagniet lyder der stadige Opfordringer til at sende flere Slaver over, og man kunde sikkert ogsaa vanskeligt faa for mange af dem, da det var en kendt Sag, at de var de dygtigste og mest udholdende Plantagearbejdere, og de indfødte paa Øerne, „Karaiberne", som man ogsaa forsøgte at gøre til Slaver, var en langt svagere Race; navnlig havde de en ubehagelig Tilbøjelighed til at løbe bort, saa snart Lejlighed bød sig, — noget som forøvrigt ogsaa Negrene skaffede Europæerne mange Ærgrelser med. Negerslaverne betragtedes ikke som Mennesker, de var simpelthen Husdyr, og den Behandling, der blev dem til Del, var ofte meget haard. Allerede det er karakteristisk, at de aldrig benævnes „han" eller „hun" — men ganske simpelt „den". Naar de havde forset sig paa en eller anden Maade, og der skulde sikkert ikke meget til, saa blev de piskede med nogle Svøber, der efter en Beskrivelse af Jørgen Iversen[1]) lavedes af Liner saa tykke som Hyssing eller Sækkebaand, hvoraf en 2 à 3 Stykker hver paa 1½ Alen blev bundet midt i paa en kort Kæp, saa at der blev 4 à 6 Ender. Der haves ogsaa Efterretninger om grusommere Straffe, f. Ex. Afhugning af den ene Fod, der anvendtes for at vænne dem af med den irriterende Vane at løbe bort. Næsten mere barmhjærtig var en Straf, der anvendtes mod en Neger, som havde dræbt en Negerinde. Hans Hoved blev afhugget med en Øxe og sat paa en Stage; derpaa blev hans Legeme hugget i 4 Stykker, der blev ophængt paa 4 forskellige Træer paa forskellige Steder af Øen, andre til Skræk og Advarsel.

[1]) Indlæg af ¹⁵/₉ 1681. Indk. Sager. Aug. 1681.

Alle de her nævnte og mange andre Genstande var det altsaa Guvernørens Pligt at faa afsat paa Øen, og i Stedet skulde han indkøbe Kolonialvarer til at sende hjem. Det, som imidlertid i saa høj Grad særtegner denne Omsætning, er den næsten fuldstændige Udelukkelse af Brugen af Penge. Thi det forholder sig virkelig saaledes, at denne Omsætningens Bærer — nu et uundværligt Led i ethvert Handelsforetagende — i denne Mellemhandel savnedes fuldstændig og i hvert Fald slet ikke toges med i Beregningen. Men dette forstaas dog ganske godt ud fra den Forudsætning om Handelens Karakter, som er given i det foregaaende, og var vel ogsaa almindeligt i den Tids Kolonialhandel. At Guvernørens Mellemværende med Kompagniet skulde have Penge til Mellemled, var i og for sig ganske overflødigt. Han var kun at betragte som Kompagniets Faktor i Vestindien, og Varerne, der sendtes ud, overlodes ham ganske naturligt som et Slags Depositum uden Betaling. Om den stedlige Omsætning paa Øen gælder lignende Betragtninger: de Varer, som Guvernøren havde Brug for, tiltuskede han sig ganske simpelt hos Planterne for sine oplagte Varer. Og desuden, hvor skulde ogsaa Pengene være komne fra? Det lille Samfund paa Øen havde ingen Adgang til at skaffe sig nogen Forsyning, idet der ikke synes at være bleven sendt Guvernøren Penge ud, og de Plantere, som nedsatte sig paa Øen, har næppe haft nogen større Beholdning med. Altsaa hjalp man sig uden, og i hvert Fald i Forholdet overfor Beboerne af St. Thomas var dette ogsaa ganske naturligt. Varerne overlodes dem paa Kredit, og naar Høstens Tid kom, leverede Planterne det avlede — eller saa meget deraf, som de havde faaet Varer for — til Guvernøren som Betaling for, hvad de

i Aarets Løb havde faaet. Men hvorledes afgjordes det nu, hvormeget der fra hver Side skulde ydes, havde man ikke en Værdimaalestok for de leverede Ydelser? Jo, det maatte man selvfølgelig have, thi ellers vilde der aldrig kunne opnaas Enighed om Mellemregnskabets Opgørelse. De udleverede Varer maatte ansættes til en vis Værdi, med hvilken de opførtes i Regnskabet. Her venter vi i vore Dage at finde Pengene anvendte — saa at sige billedligt — men heller ikke dette var Tilfældet. Den bestaaende Værdiénhed var — 1 Pd. Sukker. Alt regnedes ud i Sukker: 1 Pd. Ost koster 4 Pd. Sukker, et Par Sko koster mellem 45 og 60 Pd., en Hat ligefra 40—125 efter sin Finhed. 1 Alen Blaarlærred koster 10 Pd. Sukker og en Pot dansk Brændevin 8. Disse Priser tager sig jo ganske ejendommelige ud for vor Tid, men endnu mærkeligere bliver det, naar der en sjælden Gang forekommer Penge i Regnskabet; thi dette hænder selvfølgelig, navnlig i Forholdet til de fremmede Købmænd, man ogsaa handlede med; saa bliver ogsaa Pengene — for Nemheds Skyld — omsat i Sukker. 1 Stück van Achten koster 25 Pd. Sukker.

Som Følge af disse Forhold er det ganske naturligt, at Guvernøren ligefrem udsteder en Slags Anordning om de forskellige Produkters Værdi i Forholdet mellem hverandre indbyrdes. Den Opfordring til at plante Tobak, som er anført ovenfor, ender med en saadan Angivelse af, til hvilken Pris Tobakken skal antages, og vi ser, at Guvernøren den 2 Januar 1678 og samme Dag Aaret efter bekendtgør Aarets Priser saaledes, at 1 Pd. Indigo, 12 Pd. Sukker og 10 Pd. „Kroptobako" skal her paa Landet regnes for at være af én Værdi fra denne Dags Dato, og indtil anden Forordning derom gjort vorder.

Da Plakaten udstedes i 1679, er der mærkeligt nok den Tilføjelse, at hvert Pd. Sukker eller dets Værdi i andre Varer skal regnes for 3 Skilling danske udi Penge. Er et Samfund som dette ikke netop den allerægteste Form for et Nybyggersamfund, hvor enhvers Formue kun er hans Hænders Arbejde i Forbindelse med den Jord, der er tildelt ham til Dyrkning?

Vi har allerede i det foregaaende set, hvorledes der strax fra Nybyggersamfundets Stiftelse er taget i Betænkning, at det ikke vilde blive Penge, Omsætningslivet skulde baseres paa, idet der som Bødestraf fastsættes et vist Antal Pd. Tobak. (Maaske havde man den Gang — med Henblik paa, hvad der vilde blive Øens Hovedprodukt — tænkt sig 1 Pd. Tobak som Regningsenheden.) Et Sted i en af Regnskabsbøgerne fra St. Thomas i de første Aar fremviser et ganske morsomt Exempel paa disse Bødestraffes Udførelse i Praxis og derigennem paa hele det indviklede Regnskabssystem. Der staar opført:

„Carel Baggert skyldig til Straf for det han bagede Cassaw[1]) om Søndagen ..... 83 Pd. Sukker
Nok skyldig til Anklageren Joris Huitfeldt..... 42 - —
Joris Huitfeldt Kredit formedelst Carel Baggert..... 42 - — "

Det fremgaar heraf, at de 42 Pd. Sukker, som C. B. skal betale J. H., kun kommer til Udbetaling ved Postering paa de paagældende Parters Konti hos Kompagniet.

En anden Hovedejendommelighed ved Mellemhandelen paa Øen var den, at det kun var Kompagniet, der maatte have Lov til at forsyne Øens Beboere med europæiske Nødvendighedsartikler; hvis Kompagniet skulde faa det rette Udbytte af sin Koloni, maatte al Omsætning gaa

[1]) En vestindisk Frugt, der anvendtes til Tilvirkning af Brød.

igennem Guvernøren. Monopoliseringstanken var for hin Tid saa tilvant og Omsætningens Frihed et saa lidet kendt Begreb, at det faldt ganske af sig selv, at man ikke tilstod fri Handel paa Øen. Men her var et Punkt, hvor de indvandrede Plantere skaffede den danske Guvernør fuldt op af Bryderier. Et Sted skriver han, at navnlig den ovenfor nævnte Carl Baggert var slem til at passe Folk op, naar de kom sejlende til Øen, førend de endnu havde faaet Tid til at henvende sig til Guvernøren, og afkøbte dem de bedst sælgelige Varer til stor Skade for Kompagniets Handel. En Gang sammenkalder Guvernøren — i Anledning af nogle Tvistigheder — hele Øens Befolkning og forelægger dem det Spørgsmaal, hvad de har at klage over ham, og hertil svarer de, at de ikke har andet at klage over end netop dette Punkt, at han ikke vil tillade dem at fare ombord i de Skibe, som kommer til Havnen[1]). Man kan jo heller ikke undre sig over, at dette var et Punkt, paa hvilket det faldt vanskeligt for de fremmede Plantere at underordne sig den danske Styrelse, idet de ofte kunde faa deres Varer billigere paa andre Nationers Skibe end for de Priser, som Kompagniet eneraadigt satte. Men denne Betragtning var netop Kompagniets Hovedgrund til at fastholde Frihandelens Nægtelse i sine Instruxer til Guvernørerne; thi, hvis de fremmede kunde levere Varerne billigere end Kompagniet, saa fik Kompagniet slet ingen Handel[2]).

Medens saaledes Planterne skulde være udelukkede fra Handel med fremmede Nationer, var det selvfølgeligt, at saadan Handel ikke var Kompagniet selv forment;

[1]) Indk. Sager. Sept. 1680.
[2]) Brev i Komp.'s Kopibog af 1/3 1681.

for det første skulde Guvernøren have Lov til at udfylde sine Forsyninger fra fremmede Skibe i Tilfælde af, at Kompagniets Skibe udeblev, og for det andet er det indlysende, at de store Skibsladninger, Kompagniet sendte ud til Vestindien, ikke udelukkende var bestemte for den lille Koloni paa St. Thomas. Guvernøren skulde ogsaa sørge for at faa dem afsatte paa de andre Øer af Antillerne, og navnlig synes det at have været St. Croix, der blev et ikke helt lille Afsætningsmarked for de danske Varer[1]).

Fra Begyndelsen af havde de danske slet ikke Lov til at handle paa St. Croix. Tilladelse hertil opnaaedes i Januar 1673. Og denne Tilladelse har ganske sikkert været af ikke ringe Betydning for det danske Kompagni. Thi St. Thomas kunde langtfra yde en tilstrækkelig Mængde Kolonialvarer til fuld Ladning af de Skibe, som Kompagniet sendte, og det var selvfølgelig lettest, naar de skulde hentes ude fra, at kunne faa dem fra det nærliggende St. Croix. Meget snart synes der ogsaa at

---

[1]) Forholdet mellem St. Thomas og St. Croix oplyses ganske godt ved en Brevvexling mellem Guvernørerne paa de nævnte Øer, som, delvis i Uddrag, indsendes i Afskrift af Jørgen Iversen til Kompagniet (findes i Pakken „Uordnede Sager"). Den føres fra dansk Side for en Del paa hollandsk, fra fransk Side udelukkende paa fransk; men der er det mærkelige, at begge Parter gensidig klager over, at de ikke kan forstaa hinandens Breve. J. I. forstaar ikke fransk og maa lade de franske Breve oversætte for sig; men hans Oversætter er netop i nogen Tid syg. Hvorvidt den franske Guvernør tror, at de hollandske Breve, han modtager, er skrevne paa dansk, er ikke godt at blive klog paa; thi han skriver et Sted, at han er i Forlegenhed med Oversættelsen af de Breve, „som De skriver mig til paa dansk" — men længere nede skriver han, at, skønt han har Folk paa Øen, som forstaar hollandsk, forstaar de dog ikke at læse det. Forøvrigt er J. I.s hollandske vist ingenlunde det ulasteligste.

være kommen en temmelig regelmæssig Skibsfart i Gang med mindre Baade mellem de to Øer. Franskmændene har aabenbart med Glæde grebet den Mulighed for Forsyning, som her viste sig, eftersom de var afskaarne fra Forsyning fra Moderlandet paa Grund af Krigen med Holland[1]), og snart opstod der paa begge Sider Ønsket om en endnu fastere Forbindelse. Efter flere mislykkede Forsøg i denne Retning opfordrer den franske Guvernør Jørgen Iversen til ligefrem at oprette et Magasin paa St. Croix, og til Bestyrer heraf raader han ham til at antage en vis Mons. Scherpsteen, der efter hans Sigende besidder alle de Egenskaber, som en saadan bør være i Besiddelse af. Han kan begge Landes Sprog, han er nedsat paa St. Croix og kender alle Indbyggerne — navnlig de daarlige Betalere fra de gode —, for hans Troskab indestaar den franske Guvernør, og han har en Hest, paa hvilken han kan foretage de nødvendige Forretningsrejser for Jørgen Iversen. Guvernøren paa St. Croix lover ham desuden sin Hjælp og Beskyttelse i alle Henseender.

Alt tyder saaledes paa, at der har været et ret livligt Handelssamkvem mellem de to Øer, og at denne Handel foregik væsentlig paa samme Maade som Handelen mellem Kompagniet og Beboerne af St. Thomas — nemlig uden Mellemkomst af Penge —, er ogsaa sikkert. Ogsaa her er Sukkeret den almindelige Regningsenhed, og her jo med saa meget større Ret, som det virkelig var med Sukker, der betaltes, i den Tid St. Thomas endnu ikke kunde frembringe brugeligt Sukker. Ejendommeligt nok har vi en Efterretning om, hvorledes Penge ogsaa i denne

[1]) Personalhistorisk Tidsskrift. II. R. 6. B. S. 35.

Handel kun forekom yderst sjældent, ja man kan næsten sige betragtedes som en Slags Handelsvare, ligesom alle de andre europæiske Varer, der var Genstand for Omsætningen. Det er den franske Guvernør, som en Gang skriver til Jørgen Iversen, at han har Brug for nogle Penge og derfor gærne vil af med noget Sukker, hvis han kan faa Penge for det. Jørgen Iversens Svar gaar ud paa, at han ikke har mere end 2 Stück van Achten i Penge, „en dat is in schellingen", men hvis de kan hjælpe ham, saa staar de til hans Tjeneste.

Snart viste der sig imidlertid Vanskeligheder ved Handelen mellem St. Thomas og St. Croix, og man faar egentlig nærmest det Indtryk, at de vexlende franske Guvernørers Forhold overfor Jørgen Iversen ikke har været ganske loyalt, vel nok paavirket af den spirende Uvilje mellem de to Rigers Regeringer, der snart skulde føre til aabent Fredsbrud. Hvad der navnlig var skadeligt for de danskes Handel, var, at Kompagniet efterhaanden fik ikke saa faa Penge eller rettere ikke saa lidt Sukker til Gode hos Indbyggerne af St. Croix. Af et Brev fra Jørgen Iversen til Kompagniet fra 1676[1]) fremgaar det, at de udestaaende Fordringer Nytaarsdag 1676 beløb sig til i alt 397132 Pd. Sukker. Vel skyldes heraf de 200472 Pd. alene paa St. Thomas, og det betragter Guvernøren som temmelig sikre Fordringer; men det var dog altsaa temmelig nær op mod 200000 Pd., som skyldtes paa de andre Øer, og heraf faldt de 115576 alene paa St. Croix. Han forklarer, at „den meste Gæld er kommen formedelst de første 2 Skibes bedærvelige Varer, som jeg formedelst deres Bedærveligheds

[1]) Jørgen Iversens Kopibog 1675—76.

Skyld maatte se at skille mig af med. Thi jeg tænkte, at der dog vilde med Tiden være Betaling at bekomme for det, naar det var solgt, mens, naar det var bedærvet, var der intet for at forvente, og med saaledes at give Kredit i Førstningen blev jeg vore Varer quit og bekom ogsaa Færøs Ladning (ɔ: naturligvis Returladning af Kolonialvarer), og dersom jeg havde i Førstningen ikke saa begyndt at give Kredit, da skulde der en stor Del af Færøs Cargasoen haft blevet bedærvet og Skibet maaske haft kommen foruden Sukker hjem igen". Men denne Kreditgivning har vænnet Folk til at forlange Kredit, naar de købte noget af ham, og det maa han nu blive ved med at give for ikke at støde Kunderne for Hovedet. Endelig klager han over, at han ikke har nogen paalidelig Mand, som han kan sende omkring paa de andre Øer for at indkræve Fordringerne. „Havde jeg turdet selv fare fra Landet, der skulde ej haft staaet saa megen Gæld ud, som der gør; mens det synes, som jeg er som indlukt i et Fængsel, saa at jeg ej tør eventyre det at fare længere fra Landet end til Bocken Eyland[1]), og det dog ej uden Frygt, og dér kommer jeg ej mere end én Gang om Aaret".

Hertil kommer saa yderligere, at Guvernøren paa St. Croix synes at ville gøre alt for at lægge Hindringer i Vejen for Indkrævelsen af disse store Fordringer. I Begyndelsen af Aaret 1676 kommer han nemlig pludselig frem med, at han nu har faaet de strengeste Ordrer fra sin Regering til, at han i Fremtiden ikke maa tilstede en eneste fremmed Adgang til at handle paa St. Croix. Selv om dette forholder sig rigtigt, hvad der i og for sig

[1]) En af Smaaøerne omkring St. Thomas.

ikke er nogen særlig Grund til at betvivle, saa skulde dette dog ikke kunne hindre, at Fordringer indkrævedes, der skrev sig fra den tidligere Handelsforbindelse, som var fuldstændig lovlig. Men det vil den franske Guvernør aldeles ikke gaa med til: han venter et fransk Krigsskib til St. Croix hver Dag, og hvis dette fik det danske Flag at se i St. Croix's Havn, vilde denne Overtrædelse af de strænge Ordrer komme ham dyrt til at staa. Han opfordrer derfor Jørgen Iversen til — om ikke andet saa pro forma — at sælge ham et Skib, som saa under fransk Flag kan føre det skyldige Sukker over til St. Thomas. Sagen er aabenbart den, at han trænger til et Fartøj, og han har tænkt, at han paa denne Maade snildt kan skaffe sig ét. At det virkelig er dette, han tilsigter, kan ses deraf, at de franske paa St. Croix samtidig med eller kort efter disse Forhandlinger bemægtiger sig et dansk Skib, som har været paa Handelsrejse rundt til de andre Øer. Vel gør de det kun under det Foregivende, at det er Guvernøren over alle de franske Besiddelser i Vestindien, som har givet Befaling dertil, fordi han havde Brug for Skibet i et bestemt Øjemed, og under mange Undskyldninger og megen Krokodillegraad, men Faktum er, at de tilbageholdt det og brugte det. Jørgen Iversen gør mange Modforestillinger, og da der kommer en ny Guvernør paa St. Croix, forklager han den forrige. Denne har ikke ment det oprigtigt med ham; han har givet ham Lov til at føre Gods til St. Croix og forhandle det, og nu nægter han ham Betalingen derfor; at Jachten tilbageholdes, er ham meget til Hinder o. s. v. — Lige meget hjælper det altsammen.

Paa den Tid, da disse Begivenheder foregaar i Vestindien, var Krigen mellem Danmark og Frankrig i Virke-

ligheden erklæret, men sikker Efterretning herom var endnu ikke kommen til det Sted, hvor de to Magter havde nærmest til at støde sammen — til Vestindien. Alligevel sporer man paa mange Maader — ogsaa bortset fra de foran skildrede Begivenheder, der er de ligefremme Udslag af den Krigsforventning, som laa i Luften — et mindre nabovenligt Forhold. Jørgen Iversens Breve til Kompagniet er baade paa dette Tidspunkt og senere fulde af Forespørgsler om de diplomatiske Forholds Udvikling. I Brevene fra den franske Guvernør slaas der hele Tiden paa, at der endnu ikke er kommen Underretning hjemmefra om Krigens Udbrud. Men tydeligst tegner det spændte Forhold sig i et Brev[1]), som opsnappes af nogle hollandske Kapere fra Curaçao i et fransk Skib, og som af disse sendes til den danske Guvernør; Hollænderne var som bekendt de danskes Forbundsfæller i denne Krig. Det hedder heri, at Hollænderne har erklæret Sverige Krig, og man mener ikke, at de danske vil tøve længe med at gøre ligesaa — hvis det da ikke allerede er sket — og det tilraades derfor, saasnart man har faaet sikker Kundskab om denne Begivenhed, at gøre et Tog til St. Thomas for at se, om man ikke der kunde „attrapere“ noget.

Trods denne lidet venlige Stemning fortsættes Handelssamkvemmet mellem de to Øer dog stadig, og Handelen synes endda snarere at være kommen ind i en noget roligere Gænge, omend Klagerne over Jachtens Tilbageholdelse endnu lyder, og skønt de danskes Fordringer stadig ikke bliver betalt. Det er aabenbart, at Franskmændene gærne vil holde det gode Forhold gaaende saa

[1]) Gengivet i J. I.s Kopibog $^{10}/_{5}$ 1676.

længe som muligt, fordi de i disse urolige Tider ser deres væsentligste Kilde til Forsyning med europæiske Varer i St. Thomas. Guvernøren paa St. Croix indsender stadig sine Bestillinger paa Varer: han gør opmærksom paa, at af de Tønder Oxekød, han har bestilt, agter han at tage de 12 til sit eget Forbrug, hvorfor han beder om at faa dem extragode; han bestiller 600 Alen Lærred til 8 og 10 Pd. Sukker Alen o. s. v. Og paa den anden Side ser man af Brevene, at det meste af det Sukker, som sendtes hjem til Danmark, stadig var tilvirket paa St. Croix — og ogsaa en Del af Tobakken. De to Guvernører er ivrige efter at sende hinanden Gaver, ligesom for at vise i det ydre, hvor venskabeligt Forholdet endnu er. Naar Jørgen Iversen sender sin franske Kollega 6 Skinker, sender denne 2 Faar tilbage.

Skønt Kilderne til Udredelsen af Forholdet, de oftnævnte Breve, ophører med Aaret 1676, tør man dog sikkert antage, at alt er gaaet omtrent paa samme Maade i det følgende Aar. Franskmændene har vel nok med Forsæt holdt de danske i Uvidenhed om Fredsbrudet, fordi de har ment at se deres Fordel derved. Der foreligger Efterretning om, at den danske Guvernør endnu saa sent som den 8. Januar 1678 intet sikkert véd[1]). Men ikke mange Dage efter skulde han paa den føleligste Maade faa Visheden i Hænde.

Det var den 3. Februar 1678, at Franskmændene endelig kom[2]). De landsatte en Styrke paa St. Thomas, forsøgte at faa Fortet til at overgive sig; men da dette mislykkedes, plyndrede og røvede de rundt omkring i

[1]) Komp.'s Kopib. i Brev til J. I. af 7/6 1678.

[2]) Kilden til det følgende er en lang Indberetning fra J. I. i Indk. Sager. Sept. 1680.

de værgeløse Plantager det bedste, de havde lært. De bortførte i alt 3 af Kompagniets Tjenere som Fanger, samt 18 Negerslaver og 2 frie Negre, der havde nedsat sig paa Øen som Plantere, med disses Hustruer. Den ene af de frie Negre lykkedes det rigtignok at undslippe, men den anden og de to Hustruer førte Franskmændene med sig til St. Croix og solgte dem som Slaver.

Dette Overfald havde gjort et aldeles overvældende Indtryk paa den danske Guvernør; fra det Øjeblik havde han ikke mange rolige Timer mere af Frygt for en Gentagelse. Selv om han nok tror, at Fortet er stærkt, saa mener han dog ikke, at det vilde kunne modstaa et Angreb, naar ikke alle Øens vaabenføre Mænd var til Stede for at forsvare det, og det, som gør Faren for en Overrumpling allermest overhængende, er, at Øen er saa stærkt skovbevoxet, og navnlig at Skovene de fleste Steder laa saa nær op ad Vejene, at Fjenden ved at lægge sig i Baghold i Skovene let vilde kunne afskære Øens Beboere fra at samle sig i Fortet. Derfor har han selv i lang Tid holdt sig paa Fortet, og i 15 Maaneder har han kun én Gang været ude at se til sin egen Plantage. Men han gør endda mere; for at kunne afværge Fjendernes Angreb samler han for længere Tid hele Øens Befolkning med Negre o. s. v. hos sig paa Fortet, og lever med dem, „som at vi havde været et Husgesind“ [1]). Han lader Planterne arbejde for sig paa Fortet og i dets umiddelbare Nærhed, mod at love dem, at, naar der indtræder roligere Tider, skal han med Kompagniets Arbejdere gøre Gengæld paa deres Plantager. Han slagter en hel Oxe og fordeler den til de forsamlede

[1]) Hvorvidt han ikke allerede havde begyndt hermed, førend Franskmændene kom, fremgaar ikke ganske klart af hans Brev-

og indbyder dem alle til Gæst ved sit eget Bord. Kort sagt: Karakteren af en belejret By bliver end mere udpræget end nogensinde.

Endelig falder Sindene noget mere til Ro, omend Uvisheden om Fredsslutningen stadig er til Stede — vistnok lige til Jørgen Iversen fratræder sin Stilling som Guvernør og forlader Øen i 1680. Et Brev fra Guvernøren paa St. Croix[1]) i 1680 til den nye danske Guvernør Nicolai Esmit besegler endelig Freden, men faar ikke Handelssamkvemmet mellem de to Øer til atter at blomstre. Guvernøren betoner stærkt, at hans Regerings Hensigt er, at ingen fremmede maa handle paa St. Croix; et nabovenligt Forhold er alt, hvad han kan byde.

Man mærker tydeligt paa det hele, at Franskmændene paa St. Croix kun har ønsket at handle med de danske paa St. Thomas, saalænge Forholdene var saadanne, at de selv kunde have nogen Gavn deraf. —

Det lader sig desværre ikke nægte, at det i de første Aar gik skævt for Kompagniet i mange Retninger, men der var ogsaa i de Tider mangfoldige Vanskeligheder forbundne med et Foretagende som dette.

Der var nu først det, at det var svært at faa Kolonien befolket; mange Ting afskrækkede Folk fra at tage ud til de varme Lande; der var megen Dødelighed blandt dem, som rejste ud, og det endte med, at Landet ligefrem kom i Vanry paa Grund af sin Usundhed. Kompagniets Direktion skriver i December 1673, at „alle Mennesker her gruer nu for at didfare, synderlig eftersom Skibsfolkene, som hid er kommen, her haver udraabt, at I lader Folkene sulte og tørste, saa de derover

[1]) Indk. Sager Marts 1680.

dør". Det var aabenbart Jørgen Iversens meget fornuftige Forsøg paa at faa Folkene til at vænne sig til en anden Kost end den tunge danske, der blev saaledes udlagt, og Direktørerne raader ham derfor ogsaa i det samme Brev til i Førstningen „at spise Folkene noget paa dansk Manér, og at de faar saa meget Mad, de gider æde; thi vores danske Folk er vant her at have fuldt op". Mon ikke det var det allergaleste Raad, de kunde give ham? Var det ikke netop, fordi de Folk, som sendtes ud til Vestindien, ikke vilde vænne sig af med den tunge Levemaade, de var vante til, at de bukkede under for det tropiske Klima? Dansk Brændevin, stærkt tysk Øl, Flæsk og deslige, det var de Ting, der blev givne Expeditionen med som Proviant, og det var ogsaa en væsentlig Del af de senere Skibsladninger.

Men foruden denne var der mange andre Grunde, der medvirkede til den store Dødelighed. Der var Klimaet, som i Virkeligheden vistnok var meget usundt, fordi Øen var saa tæt bevoxet med Skov; der var den stærke Drik, som bar det betegnende Navn „Killdyfvel", som blev nydt i store Maader; der var det svære Skovrydningsarbejde i det hede Klima; der var det, at „nogle af Folket formedelst Ladheds Skyld, og at de ej vilde holde dem renlig, skulde have stor Besværing af Utøj og Orm, som der udi Landet findes" — ja hvor kan man med alt dette undre sig over, at Folk døde som Fluer, og at de, der var hjemme, kun havde liden Lyst til at forsøge deres Lykke derude. Saa var det, Regeringen greb til det lidet heldige Middel, at sende Bremerholms Folk derud for at aftjene deres Tid der. Dette havde man jo allerede begyndt paa, da Jørgen Iversen første Gang sendtes ud for at tage Landet i Besiddelse, og

hermed fortsatte man i Aarene efter — til liden Baade for Oprettelsen af ordnede Samfundstilstande paa Øen. Snart er det hele Skarer, man tager ud af Slaveriet og sender afsted, snart lyder Dommen over en Misdæder ligefrem paa Arbejde i Vestindien i saa og saa mange Aar[1]), ja der forefaldt endogsaa det Tilfælde, at en Person, der var bleven dømt til Bremerholm, bliver sendt til Vestindien, fordi den Person, han har forurettet, ansøger derom for at faa ham kraftigere uskadeliggjort[2]).

Noget — men ikke meget — bedre har de Folk været, som af egen fri Vilje nedsatte sig paa St. Thomas; mest var det jo Udlændinge, franske, engelske, hollandske Plantere fra de omliggende Øer — ikke altid af de mindst stridbare — men som oftest Folk, der paa Grund af flere Aars Ophold i det fremmede Klima tilførte Øen en levedygtigere Befolkning, end der kunde faas herhjemmefra. Velsete var disse Folk ingenlunde, og i Jørgen Iversens Breve til Hjemmet lyder der stadig mere indtrængende Anmodninger om at skaffe Folk fra Hjemmet derud. „Det skulde og være allerbedst, at vi dette Land med vor egen Natie kunde bebygge; thi, som det nu har ladet sig anse, da haver vi os ej stort paa de fremmede Nationer at forlade, og de tyske agter os ikkun for nogle dumme danske, som de os og kalder dumme Denen. Dog jeg vil forbaabe, at de skal finde Forstand nok i én kaldet dum Den til at vise deres Selviskheds Pratikers Daarlighed". Det, som han allermest klager over, og som gør ham det allervanskeligst at holde Styr paa de forskelligartede Elementer i det lille

[1]) Indk. Sager Sept. 1680.
[2]) „Diverse kgl. Udfærdigelser".

Samfund, er Drikkeriet. Killdyfvelen skaffer ham mange urolige Timer. Saalænge han selv var den eneste, der frembragte denne eftertragtede Drik, gik det dog nogenledes an; thi saa kunde han holde op med Udskænkningen, naar han syntes, de havde nok. Men da først de andre Plantere har skaffet sig de fornødne Midler til Tilvirkningen, bliver det rent galt. Først forbyder han dem at udskænke Drikken i Pottemaal, saa tilbyder han dem selv at ville købe alt, hvad der tilvirkedes, til samme Pris, som de andre Steder kunde faa — men alt forgæves. Han skriver, at der var mange Nætter i den Tid, hvor alle Øens Beboere var forsamlede paa Fortet, hvor der ikke var 10 à 12 ædru Mænd i hele Forsamlingen[1]). Under Indflydelsen af den stærke Drik var det, at de lod sig henrive til al den Opsætsighed mod Guvernøren, som denne i sine Breve idelig og idelig klager over.

Denne Vanskelighed ved at opnaa en nogenlunde ordentlig og vindskibelig Befolkning paa vor Ø parrede sig saa med alle de andre større og mindre Aarsager, der alt i alt bevirkede, at Kompagniet kun fik ringe Fremgang i de første Aar. Først var der naturligvis Krigen med Sverige, der, foruden sine Virkninger ude i Vestindien, som er beskrevne ovenfor, ogsaa lod sig mærke i de nordlige Farvande. Talrige Kapere fyldte Farvandene heromkring, der var evige Besværligheder med, hvilke Havne Skibene turde løbe ind i og hvilke ikke, og ofte blev Kompagniet afholdt fra at sende de fornødne Forsyninger ud til Kolonien. Exempelvis kan det nævnes, hvormeget Besvær man havde, da Skibet

[1]) Indberetn. fra J. I. i Indk. Sager Sept. 1680.

„Havmanden" i Februar 1676 ankom med Ladning fra Vestindien til en engelsk Havn; man tør ikke uden videre lade Skibet gaa derfra til sit Bestemmelsessted; først skriver Kompagniet til den danske Envoyé i London Marcus Gjøe og beder ham udvirke, at Skibet pro forma bliver forsynet med engelsk Søpas og ført af en engelsk Kaptajn. Denne snedige Udvej opgives dog senere, da man erfarer, at en hollandsk Flaadeafdeling er under Opsejling for at konvoyere et hollandsk Skib, der samtidig er kommet til samme Havn, — hvorfor man beder om Tilladelse til at lade det danske Skib følge med Konvoyen til Holland. Ogsaa dette mislykkes imidlertid, da det danske Skib ikke hurtig nok kan gøre sig sejlklar til at følge med Konvoyen, og med Angst og Bæven følger Kompagniets Direktører Skibet, da det endelig uden ringeste Hjælp begiver sig ene paa Vej over til Holland. Farten lykkes dog, og de vestindiske Varer sælges i Holland[1]).

Heller ikke de hjemlige Forhold var ubetinget gavnlige for Foretagendet. Det viser sig navnlig deri, at mange af de indtegnede Participanter tøvede med Indbetalingen af deres lovede Indskud — dels paa Grund af Pengemangel, dels sagtens ogsaa fordi Foretagendets Vovelighed skræmmede dem — og dette bevirkede atter, at Selskabet i de første Aar af sin Levetid kom til at arbejde med utilstrækkelig Kapital. — Men, hvad værst var: heller ikke Salget af de vestindiske Varer indbragte saa meget, som man havde tænkt sig.

Hver Gang der var kommen en Ladning hertil Landet, blev Varerne solgte ved Auktion, som efter Be-

[1]) Komp.'s Kopibog i Breve omkr. Febr. 1676.

kendtgørelse afholdtes paa Børsen. De blev solgte i Pundevis i større Partier, f. Eks. à 100 Pd. Indigo eller 500 Pd. Sukker efter Prøver, der fremvistes under selve Auktionen. (Disse Prøver tog Auktionarius efter endt Auktion med sig hjem som Løn for sin Ulejlighed.) De købende skulde selv betale Tolden af de Varer, som de købte, hvis de forblev her i Landet; udskibedes de strax igen, var de helt toldfri. Ved disse Lejligheder samledes da de fleste af Byens større Handlende paa Børsen til den fastsatte Tid — en Del af dem var selvfølgelig paa dobbelt Maade interesserede i Auktionens Udfald, idet de selv var Participanter i Selskabet — og Opraabningen begyndte. Ved den første Auktion, som holdtes den 24. November 1673, solgtes Sukkeret for 6¾ à 7 ß Pd. Paa næste Auktion den 23. Marts 1675 gik noget af Sukkeret ned til 5 ß. Maximum var ogsaa her 7 ß. Den næste Auktion holdtes den 27. August 1677, og her var der næsten ingen, der vilde byde paa Sukkeret; det gik meget lavt, og det meste blev tilslaaet Selskabets ene Direktør Peder Pederssøn Lerche, der bød pro forma. Og endelig ved Auktionen den 7. November 1681 gik Sukkeret ikke højere end mellem 3 ß og 5¾ ß Pd. Bomulden gik det paa samme Maade med: den gik ved den første Auktion op til 20 á 24 ß Pd., ved den næste Auktion opnaaedes der kun 16¼ à 17 ß. Indigoen blev ved den første Auktion solgt for omtrent 5 ℔ Pd., næste Gang gik den op til ca. 6 ℔; men næste Gang igen var den faldet helt ned til 3 ℔ 4 ß. — Ogsaa Tobakken gik det tilbage med.

Grunden til disse mindre gode Resultater maa naturligvis for en væsentlig Del søges deri, at de Varer, der frembødes, ikke var synderlig gode. Dette faar vi ogsaa rigelig Bekræftelse paa gennem Kompagniets Papirer.

Først var der Tobakken. Om den skrives der i Instruxen til den anden danske Guvernør, Nicolai Esmit, at den „formedelst Overflødighed af Salpeter ikke kan holde Ild udi Piberne", hvilket han opfordres til at søge at faa „remedieret" [1]). Hvorvidt Grunden til denne uheldige Egenskab ved Tobakken virkelig har været den salpeterholdige Jordbund, tør man maaske betvivle, naar man hører, at Jørgen Iversen en Gang købte 28 Ruller Tobak til at sende hjem, og de vejede 1315 Pd., „men fordi at her var noget bedærvet den Gang, han dennem købte, blev de ej højere antaget end 600 Pd." Kanske maa ogsaa Søvandet bære sin Del af Skylden for, at Tobakken ikke vilde brænde. — Det meste af den Tobak, der kom hjem, var spunden i Ruller paa omkring 50 Pd. Rullen; men en Gang klages der over, at den var for tykt spunden, og „saasom samme Tobak ej er saa begærlig udi Norge, Sverrig og Skaane", saa anbefales det for Fremtiden at spinde den paa samme Maade som „Martinix Tobak", nemlig „smal, stenglig og ej af højere Vægt end 40 à 50 Pd. hver Rulle". — Samtidig beder de, om der maa blive sendt noget „Blade-Tobak" ɔ: uspunden Tobak; men ogsaa denne bliver det galt med senere hen. Ved Auktionen i 1677 maa den sælges for 9 à 9½ ß Pd. — „og fattes udi bemeldte Blade de Slags Blade, som kaldes Bedeck-Bladen, foruden hvilke de ej vel kan bruges". Rulletobakken er det denne Gang endnu værre med. Den kan de slet ikke komme af med, med Undtagelse af de 40 bedste Ruller, der blev

[1]) At denne Opdagelse gav Anledning til Planer om Oprettelse af et Salpetersyderi paa Øen, var ikke af saa stor Betydning, som det vilde have været, hvis den indførte Tobak havde været god.

solgt for 7¼ ß Pd.; Resten er der ingen der vil byde mere for end 4 ß Pd.

Sukkeret, hvoraf som nævnt det meste hentedes paa St. Croix, var heller ikke saa godt, som det kunde have været, naar det kom hertil. Hvor udmærket det end maaske kan have været, da det indskibedes paa St. Thomas, saa taalte det i hvert Fald ikke den lange Sørejse. En ganske betydelig Mængde af det var udlækket, saa meget, at det efter en Opgørelse i Kompagniets Papirer var 20 pCt., der var det normale Svind paa Sukker — snart lidt over, snart lidt under, men dog uden Tvivl mere end tilbørligt[1]). Hvad der i Brevene til Guvernøren fortælles om, hvorledes Varerne forefandtes ved Ankomsten hertil, lyder rigtignok ogsaa ganske eventyrligt. Blandt Sukkeret fandtes der den ene Gang 3 Oxehoveder, hvori der ikke var det allerringeste Korn af Sukker, ikke en Gang saa meget, at man kunde se, at der havde været Sukker i, og alligevel laa disse nederst i Lasten blandt de andre Sukkertønder. Hvorvidt man her skal tro paa et Bedrageri fra en eller anden Funktionærs Side — sikkert ikke fra den bundhæderlige Jørgen Iversens — eller om det maa tilskrives Rotterne, er naturligvis ikke godt at sige. Men heller ikke det Sukker, som virkelig kom hertil, var synderlig indbydende. Der var 6 Fade i én Ladning, „som ikke bedre var end Sirup, og 2 Fade blandt dennem, som ere saa tynde, at de slupre som Vand, og som mere end Halvparten er udlækket". Efter dette kan det egentlig snarest undre, at der dog blev betalt 5 à 6 ß for Pundet.

[1]) En Opgørelse af de 5 første Skibes Sukkerladning viser en samlet Vægt af Sukkeret i Vestindien paa 739241 Pd., i Europa paa 580429.

Noget Bomuld — eller Kattun, som det da hyppigere kaldtes — var ubrugeligt, fordi det var bleven sendt i ganske uforarbejdet Tilstand — eller vel snarere, uden først at være renset. „Bomulden med Stenene udi tjener ikke til at hidskikke; thi den ej her kan sælges; tilmed er den anden Bomuld hel skiden og besudlet og derfor ikke vel kan sælges, som den, som der var hvid og ren". En anden Gang var det gaaet saa galt med Bomulden, at Rotterne havde gnavet alle de Sække i Stykker, i hvilke Bomulden var nedpakket, „ja saa ganske, at alle de Palter, som fandtes tilbage, næppe kunde være en Sæk, og Bomulden var forspredt af Rotterne det hele Rum over".

Ogsaa de Varer, som Kompagniet sendte Jørgen Iversen til Forhandling, ankom, som vi ovenfor har set, i mindre vel bevaret Tilstand til Vestindien, hvorfor denne i sine Breve stadig advarer imod at sende bedærvelige Varer derud, Kød, Flæsk, Fisk, Øl, Vin, Olje, Tran og sligt, „mens forscheyde Slags klædendes Varer, dog mest Lærred og forscheyde Slags brugeligt Gods og tørre Varer, som ej kan i kort Tid bedærves". Og vi kan derfor vel nok antage, at en væsentlig Del af Skylden for de omtalte Onder, ligger i den langsomme Skibsfart og rimeligvis ogsaa i daarligt indrettede Lasterum i Skibene. —

Vi har her fulgt Kompagniets Virksomhed i dets første vanskelige Aar, Aar, som i meget blev skæbnesvangre for dets og i det hele for den oversøiske Handels Kaar i Danmark for lange Tider. — Det Synspunkt, under hvilket de fleste maatte se den begyndte Virksomhed, har været Skuffelsens; thi man havde troet, at det var det pure Guld, som stabledes op i

Kasser og Baller og Tønder og Sække paa Kompagniets Kajer og i dets Pakhuse, men man fik snart at mærke, at det Sukker, der var som skiden Sirup, og den Tobak, som ikke vilde holde Ild udi Piberne, kun vanskeligt lod sig omsætte paa Auktionen i ringe Kobberskillinger. Der skulde hengaa mange Aar, før vor Koloni blev den Rigdomskilde for Moderlandet, som den virkelig en Gang har været.

# Den finansielle side af erhvervelsen af hertugdømmerne 1460—1487.

Af
**Erik Arup.**

Fra Ribertraktaten daterer man Kristiern I's besiddelse af Slesvig og Holsten. Ved den fastsloges den statsretslige form for forbindelsen mellem Danmark og de senere hertugdømmer; den blev derfor et kardinalpunkt i al dansk historieskrivning, og under den store dansk-tyske folkestrid blev den en hovedvalplads for historikerne. Den selv, dens indhold og betydning og de senere ændringer, den modtog, gennemdrøftedes af mænd, der her mere skrev indlæg end historie, den beherskede aldeles enhver historisk fremstilling af Slesvigs og Holstens skæbne i slutningen af det 15. aarhundrede. Utvivlsomt var dette med urette. Kristiern I's erhvervelse af Slesvig og Holsten var ikke absolut afgjort med Ribertraktaten, besiddelsen af landene blev ikke sikrere, fordi den overholdtes eller ændredes; først den dag, da det lykkedes Kristiern I at indfri de finansielle forpligtelser, som vare en stiltiende forudsætning for traktaten, eller som vare ham paalagte ved den selv — først den dag vare hertugdømmerne virkelig erhvervede. Men denne finansielle erhvervelse gennemførtes først efter

mange aars kampe, og langt mere end Ribertraktaten er den den bevægende kraft i Slesvigs og Holstens historie i disse aar.

Der skal her gøres et forsøg paa at skildre hovedpunkterne af denne kamp i dens sammenhæng. Ganske ubehandlet er den selvfølgelig ikke; en enkelt episode i den — grev Gerhards statholderskab — var af for stor dramatisk kraft til at historikerne kunde forbigaa den. Men de have saa at sige nøjedes med at skildre denne enkelte episode, og løsrevet fra sin sammenhæng er den næppe bleven stillet i den rette belysning. De sidste fremstillere ere Paludan-Müller og Waitz. De havde at vælge mellem to hovedkilder: den lybske krønike og de bevarede aktstykker; den første anses almindelig for en kilde af højeste rang, og dens skildringer ere meget livfulde, at følge den var baade meget forsvarligt og meget fristende; at lægge aktstykkerne til grund for fremstillingen krævede en møjsommelig sammenflikken af en del enkeltstaaende kendsgerninger, som end ikke vare nok i tal til fuldt ud at belyse begivenhedernes gang. Pal.-Müller[1]), der kun skrev om grevens optræden, kastede sig da ganske i armene paa den lybske krønike, helt igennem fulgte han dens fremstilling, idet han blot søgte ved egen skarpsindighed at udfinde de dybere aarsager til begivenhederne; saaledes føres han ved at se dens beretning om, at kongen og greven i de samme aar fratog adelen slotte og len, til at antage en fælles plan herom mellem brødrene, og han tilskriver pavens bulle mod aager af 1474 1. Juli de mest vidtrækkende følger. Fuldstændig saa han derimod bort fra de be-

[1]) De første konger af den oldenborgske slægt. Kbhvn. 1874 p. 85 ff. Cit. Pal.-M.

varede dokumenter, og han var sig det bevidst; i en kuriøs anmærkning erklærer han selv, at han ikke kan faa sin skildring af begivenhederne i 1480, til hvilke her Joh. Petersen er hans hovedkilde, til at passe med selve Segebergrecessen, som han „rigtignok ikke forstaar", og pantsættelsesbrevet til dronningen af s. a. citerer han frygteligt forkert[1]).

Mærkeligere er det at se, at heller ikke Waitz vælger fortrinsvis at følge aktstykkerne, og det, skønt han mest af alle har fortjenesten af at have fremdraget en stor mængde af dem. Særligt gælder dette netop om den tid, da grev Gerhard raadede for landene; det er bekendt, at ethvert studium af denne tids historie maa begynde med den sammenstillen af aktstykker og kildeefterretninger herom, som Waitz offentliggjorde i 5. bind af Nordalbingische Studien, og som han stadig søgte yderligere at supplere; langt det meste af, hvad der er bevaret, har han her faaet med. Men tager man saa hans „Schleswig-Holsteins Geschichte" for sig, opdager man dog snart, at ogsaa for hans fremstilling er den lybske krønike grundlaget. Ganske vist — fra sine store regestsamlinger ved han langt mere end krøniken, paa et og andet punkt mener han ud fra denne større viden nøjere at kunne bestemme, hvorledes krønikens ord rettelig skulle forstaas, der findes ikke i hans fremstilling saadanne overdrivelser som hos Pal.-Müller, heller ikke lader han sig friste til en flygtig eller forkert gengivelse af et dokuments indhold. Men alt i alt benytter han dog kun aktstykkerne til at illustrere krønikens beretning, i hvis aand hans egen er affattet;

[1]) Pal.-M. p. 109—110 cf. Dipl. Chr. I, 240.

derfor taler ogsaa han i noget ubestemte udtryk om recessen af 1470, derfor forsøger heller ikke han en nøje analyse af recessen af 1480, men nøjes væsentligst ligesom Pal.-Müller med, hvad den lybske og de holstenske beretninger ved at meddele herom[1]).

Den lybske krønike[2]) er uden tvivl en fortræffelig kilde til tidens historie. Dens forfatter, formodentlig en Franciscanermunk i Lübeck, lever samtidig med de begivenheder, han skildrer; naturligvis, der kan være enkelte fejl, han kan være utilstrækkeligt underrettet om begivenhederne, særlig i fjernere egne; men hvad han har faaet at vide, fortæller han i en nøgtern og ejendommelig stil, og han er glad ved at kunne indskyde enkelte aktstykker til støtte for sin beretning. Men vel netop med hans samtidighed følger, at hans syn paa personer og begivenheder ikke altid er uhildet, og netop over for Holsten og det holstenske ridderskab kommer hans uvilje stærkt til orde. Bekendt nok er det, hvor kraftigt han udtrykker sin harme over, at „Holstenerne bleve danske"; valget af kong Kristiern er saa unaturligt, at det kun kan være fremkaldt ved de holstenske adelsmænds begærlighed og de danskes „losheyt". I det hele er hertugdømmernes rige adel ham i højeste grad usympatetisk, det er mennesker, der alene leve for at skrabe penge til sig, selv ved de uredeligste midler, slotte og penge er deres eneste attraa. Naar de derfor synes ham at have haft uheld med sig i deres smudsige spekulationer, saa glæder han sig, han gaar saa vidt, at han endog med sympathi følger grev Gerhards, den bitre byfjendes, kamp imod dem. Denne

[1]) Waitz l. c. II, 25, 52—53.

[2]) Die lübeckischen Chroniken ed. Grautoff II.

stærke tendens, som Pal.-Müller indtil overdrivelse genoptager, gør det umuligt at lægge hans fremstilling til grund.

Ud af de bevarede dokumenter maa man da søge at vinde forstaaelse af begivenhedernes sammenhæng. Det er allerede omtalt, hvor meget Waitz fik fremdraget af arkiverne; af største betydning var det, at Hille 1875 udgav registrum Christierni I[1]); men en del er endnu utrykt, og af dette utrykte materiale har jeg her kun kunnet benytte det, der opbevares i det danske rigsarkiv. Det materiale, hvorpaa en fremstilling af hertugdømmernes finansielle erhvervelse kan bygges op, er hverken fuldstændigt eller meget oplysende. Hovedmassen af det er rene gælds- og pantebreve og nogle kautionsforpligtelser, dertil kommer dog de to recesser af 1470 og 1480, hvis rette forstaaelse er afgørende for hele konstruktionen af sammenhængen; endelig nogle ganske faa — alt for faa — regnskaber. Alt i alt et materiale, der vækker nok saa mange spørgsmaal, som det besvarer, og hvis indre forbindelse ofte slet ikke kan ses; den store sammenhæng maa derfor skabes ved egne gætninger, hvad der frembyder store muligheder for fejl. Navnlig er det vanskeligt at se, hvilke finansielle forholdsregler der tjener til at gennemføre erhvervelsen af landene — det, der alene skulde være genstand for denne undersøgelse —, og hvilke der foretages af helt andre grunde; i det mindste efter 1470 er en saadan sondring næsten ikke mulig, i den grad er den gæld, der er stiftet til indfrielse af valgforpligtelserne, smeltet sammen med landenes almindelige gældsmasse.

[1]) I Urkundensammlung der Gesellschaft für schl.-holst.-laub. Gesch. IV. Cit. Reg. Chr. I.

## I. 1460—1464. Betalingernes tid.

Netop for denne første tid har man størst grund til at beklage sig over materialets ufuldstændighed. Hvad man først maatte ønske at vide, er det vanskeligst at faa svar paa: hvorledes var landenes finansielle status, i det øjeblik kong Kristiern overtog dem efter sin morbroder? særlig: hvor stor var pantegælden? Thi ved selve Ribertraktaten gjordes det jo til en betingelse for kongens valg, at han skulde overtage al gæld, som hvilede paa landene fra hertugens tid[1]), en bestemmelse, der ikke synes tilstrækkelig paaagtet af tidligere forfattere. Dette spørgsmaal kan imidlertid kun besvares ved en tilbageslutning; hvad de pantebreve, der ere bevarede fra tiden før og umiddelbart efter 1460, oplyse herom, er, som det vil fremgaa af det følgende, kun lidet.

Det fasteste punkt i hertugdømmernes finanshistorie i begyndelsen af 60-erne er den paabegyndte afvikling af gælden til de schauenburgske og oldenburgske grever.

Det var efter datidens forhold meget store pengesummer, kongen maatte love at udbetale for at bringe disse herrers krav paa landene til at forstumme. 43000 rhinske gylden skulde Schauenburgerne have i løbet af meget kort tid, og 40000 gylden skulde betales til hver af de to oldenburgske grever. At disse penge virkelig skaffedes til veje til rette tid, kunde alene sikre kongen den rolige besiddelse af de nyerhvervede lande. Først og fremmest gjaldt dette over for Schauenburgerne. Og virkelig — til de rette terminer fik de deres penge;

[1]) Willen ok unde scholen betalen alle schulde . . . unses seligen ohmes Alffves; unde wanner wy willen inlosen vorkoffte . . . edder vorpande gudere, dat willen wij . . . don mid unseme eghenen gelde. Laven ock . . . alle breve unses ohmes . . . holden. Reg. Chr. I, 18.

allerede 1460 3. Oktbr. havde man, som det var bestemt, betalt de fire herrer, der havde ført underhandlingerne for greven, deres gratiale med 1500 g.; 18. Novbr. betalte man det første afdrag til greven selv med 3500 g. Mortensdag 1461 fik han 18000 g., 1462 10000 g., og endelig 1463 5. Decbr. betaltes de sidste 10000 g., hvorefter greven gav generalkvittering for hele sit tilgodehavende [1]).

Noget mindre magtpaaliggende syntes det at være at udrede afdragene til de oldenburgske grever; terminen: Mortensdag overholdes sjeldent nøje, og vilkaarene for betalingerne forandres. I disse første aar faar dog ogsaa de, hvad de skulde have, omend man ikke af deres kvitteringer ganske klart kan se, hvad der faktisk er blevet dem udbetalt. 1460 8. Marts havde kongen forpligtet sig til at afbetale de 40000 g. paa den maade, at han Mortensdag s. a. skulde betale 5000 g., derefter i 5 aar hvert aar 3000 g., endelig i de følgende 10 aar 2000 g. om aaret [2]). Ganske i overensstemmelse hermed synes dog betalingerne ikke at være sket; 1460 29. Novbr. gav kongen grev Morits løfte om at ville betale hans hustru 6000 g. som livgeding, hvis greven døde før hende, hvorfor greven paa forhaand kvitterede for et afdrag paa 6000 g. af de 40000; 11. Decbr. kvitterer dernæst grev Morits for 7000 g., 1461 20. Novbr. atter for 1000 g., medens grev Gerhard 1461 30. Novbr. kvitterer for 8000 g. [3]). Ved terminen 1461 havde da hver af greverne faaet 8000 g., hvad der stemmede med overenskomsten om betalingen, men kongen fandt nu denne

[1]) RA. Gem. arch. cap. XXVII nr. 11, nr. 10, cap. XXXII nr. 13—15.
[2]) Nordalb. Stud. III, 79.
[3]) RA. Gem. arch. cap. XXX, nr. 24—27. Disse kvitteringer ere altsaa generalkvitteringer for samtlige afdrag.

overenskomst for vanskelig at overholde, og det lykkedes ham at faa den forandret: 1462 11. Jan. enedes han med grev Morits om en ny ordning; han erklærede at skylde ham 32000 rh. g.; af disse vilde han de første 3 aar betale hvert aar 3000 g., i de følgende 11 aar aarlige afdrag paa 2000 g., endelig det følgende aar de sidste 1000 g.[1]). Overensstemmende hermed er der bevaret grev Morits' kvittering af 1462 25. Novbr. for 3000 g.; fra grev Gerhard er ingen kvittering bevaret fra dette aar, men sikkert har ogsaa han faaet sine 3000 g.; atter 1463 kvittere greverne for hver 3000 g.[2]), — men da Mortensdag 1464 kom, blev der intet afdrag betalt. Imidlertid var grev Morits død 1464, grev Gerhard overtog nu ogsaa hans børns krav, men først 1465 4. Juni lykkedes det ham, da han selv drog til hertugdømmerne med sine fordringer, at skaffe sig og sine broderbørn hver et afdrag paa 2000 g.; i kvitteringerne selv siges, at de skulde have haft disse penge 1464, og efter overenskomsten skulde de jo have haft hver 1000 g. mere i afdrag[3]).

Dette sidste afdrag blev altsaa betalt, men greven havde maattet tiltvinge sig det ved særlige forholdsregler — i det hele taget er nu de regelmæssige afbetalingers tid forbi. Men det var jo ogsaa meget store summer, der i disse aar vare udbetalte; sikkert ser man, at den

[1]) Reg. Chr. I nr. 389.

[2]) RA. Gem. arch. cap. XXX nr. 28—30. Der er ved grev Morits kvittering af 1463 den mærkelighed, at den tillige indeholder kvitteringer for 3000 g. af 1462 og 5000 g. af 1461. Denne sidste synes uforstaaelig, med mindre man antager, at det er kvittering for et afdrag paa brevet paa de 6000 g.

[3]) RA. Gem. arch. XXX. nr. 30. (Saaledes ere tre forskellige breve alle betegnede med nr. 30.)

samlede sum løb op til mindst 69000 g. (henimod 92000 ℔ lüb.), af hvilke endda de 65000 vare betalte inden udgangen af aaret 1463. Det er ganske klart, at man for i løbet af saa kort tid at rejse en saa stor sum penge havde maattet gribe til ekstraordinære forholdsregler; alle ved, at de ordinære statsindtægter netop i denne tid, slutningen af det 15. aarh., havde naaet et lavpunkt, som man, i det mindste i forhold til de ordinære udgifter, aldrig hverken før eller senere har kendt. Dette ere da ogsaa alle historiske forfattere enige om; uoverensstemmelserne komme først frem, naar de i det enkelte skulle nævne, hvilke disse særlige udveje vare.

Men nu er sagen imidlertid den, at er der noget punkt, som man med sikkerhed kan udtale sig om, er der noget spørgsmaal, paa hvilket kilderne, aktstykker og den lybske krønike give et overensstemmende og afgørende svar, saa er det dette. Og dette enstemmige svar gaar ud paa, at disse summer middelbart eller umiddelbart skaffedes til veje ved kongens adelige kautionister, og at det i sidste instans var disse, der betalte dem.

Naar de tidligere forfattere ikke have set dette, skønt de ere enige om, at landenes ridderskab maatte kautionere for kongen overfor greverne, saa beror dette sikkert paa, at de have opfattet denne kautions betydning paa en altfor moderne maade, idet de undervurdere de praktiske følger, en kautioneren dengang førte med sig. Pal.-M. synes næsten at regne ridderskabets kaution blot som en simpel kaution, der fordrede saa at sige debitors absolute insolvens for at træde i kraft, medens den i virkeligheden som al kaution i datiden var selv-

skyldnerkaution. Og af to grunde blev kautionen dengang en langt alvorligere sag end nu. Dels paa grund af de langt strengere laanebetingelser, særlig hvad tidsfristen for laanets indfrielse angaar, idet laanene almindeligvis kun gaves paa højst et aar. Dels fordi den almindelige opfattelse af kautionsforholdet sikkert dengang var en anden end nu; venter en kautionist nu, at debitor selv i de fleste tilfælde vil kunne indfri sit laan, saa var det sikkert dengang den almindelige forudsætning, at kautionisten vilde komme til at indfri laanet for saa senere at faa erstatning af debitor.

Dette vare de adelsmænd, der i 1460 paatoge sig at ville kautionere for kongen, utvivlsomt ogsaa paa det rene med. Og naar de fremfor alt vilde bevare freden i landene ved at vælge den danske konge til deres greve og hertug, naar de mente, at de lettere vilde kunne afkøbe de andre prætendenter deres krav for rede penge, saa maatte de ogsaa gøre skridtet fuldt ud, de maatte for at gennemføre dette løbe den store risiko, der var forbundet med at kautionere for saa store beløb. Thi kaution maatte der stilles; for langt ringere beløb krævede man det i de tider, end mere da her. Dette fastsattes ogsaa udtrykkeligt i de overenskomster, der sluttedes mellem kongen og greverne; i det gældsbrev, kongen 1460 8. Marts udstedte til grev Gerhard, bestemmes, at han den kommende Mortensdags termin i Kiel skal udbetale greven 5000 g. og give ham sikkerhed for de resterende 35000 g. ved kaution af gode mænd fra hertugdømmet og landet Holsten og ved aabne forseglede breve[1]); og i Oldesloe-overenskomsten af 1460

[1]) vnd den so schullen . . . wy . . . vnseme leuen brodere Gherde . . . de . . . vijffvnddertich dusent . . . guldene . . . aldar

11. Mai med greverne af Schauenburg fastsættes, at „forvaringen for de 43000 g. skal ske med 30 eller flere gode mænd, bosiddende i landene Slesvig og Holsten“ [1]).

Disse første kautionsbreve ere imidlertid ikke kendte, saa man ikke deraf kan se, hvilke de mænd vare, der kautionerede. Men i det nye gældsbrev paa 32000 g., som kongen 11. Jan. 1462 udsteder til sin broder grev Morits, opregnes alle kongens „medelovere“, der sammen med kongen (mid samender hant) lover at overholde brevet; og yderligere bestemmes det, at hvis en af kongens kautionister dør, inden alle udbetalingerne ere skete, saa skulle de andre kautionister inden seks uger derefter stille en lige saa god kautionist i den dødes sted, og han skal da i et særligt brev love at opfylde denne overenskomsts bestemmelser [2]). Der kan nu næppe være tvivl om, at de mænd, der i 1462 overtog kautionen for de 32000 g. til grev Morits, vare omtrent de samme, som i 1460 vare blevne stillede som borgen for alle greverne; de navne, der nævnes, ere netop navnene

---

sulues tome Kijle vorwissen vnd vorborgen mid guden mannen ute deme hertichdome vnd lande to Holsten vorben.; dar eme . . . wol angenoge, vnd mid openen vorsegelden breuen. Nordalb. Studien III, 80. Antislesv. Fragm. VII, 35. Det tilsvarende brev til grev Morits mangler, men har naturligvis været affattet aldeles paa samme maade.

[1]) Und sodane vorwaringe der . . . dre und vertig dusend gulden schal schegen mit dertig edder mer erbarn guden mannen, löffwerdig und noghafftig in den landen to Slesswick und Holsten beseten. Nordalb. Studien III, 85. Antislesv. Fragm. VII, 46.

[2]) Storven ock unser borgen welck, er desse betalinge in vorgnanter wise gescheen were, so scholen . . . wii andere lovere bynnen sosz weken darna . . . eynen so guden borgen in des doden stede setten, de denne in syneme sundergen breve schal loven dessen breff . . . stede unde vast to holden. Reg. Chr. I, 389.

paa de indflydelsesrigeste, fornemste og vel ogsaa rigeste mænd i landene, lensmænd og raader. Og interessant er det da at sammenligne denne liste med navnelisten over de mænd, med hvilke kongen afsluttede recessen af 1470. Thi denne reces er ingenlunde, som Pal.-Müller synes at mene, en opgørelse med alle kongens adelige kreditorer, ogsaa omfattende pantegælden[1]), den er alene en opgørelse — og fra kongens side en anerkendelse — af den gæld, hvori kongen var kommen til en række adelige i landene, netop fordi de havde kautioneret for ham; kun de krav, de havde at gøre gældende mod kongen som hans kautionister, ere paadømte i recessen. Og det viser sig da, at det væsentligst netop ere de samme mænd, der nævnes i begge breve; af de 21 navne i brevet af 1462 genfindes de 16 i recessen, 5 mangle, og en ny mand er kommen til[2]).

Disse kautionister var det da, der kom til at betale. Man har deres egen bestemte erklæring derom: da grev

---

[1]) Waitz' opfattelse af recessen er ikke ganske klar; i Nordalb. Studien (V, 80) kalder han den en afgørelse og udsoning mellem kongen og hans „heteren und loveren" og det samlede ridderskab i Slesvig, Holsten og Stormarn (saaledes staar der ogsaa i recessens indledning, men af hele dens indhold ses tydeligt nok, at den kun afgør kautionsgælden); i Schl.-Holst.s Gesch. (II, 25) siges derimod, at den ordnede forholdet til kongens kreditorer.

[2]) De 16 navne, der ere fælles, ere: Godske v. Alefeld, Wulf v. d. Wisch, Claus, Key og Hans Ranzau Schacks sønner, Benedikt v. Alefeld, Claus Ratlow, Hartich Schinkel, Henning Pogwisch, Claus v. Alefeld, Claus og Henrik v. Alefeld Johans sønner, Wulf Pogwisch, Henneke Stake, Didrik Blome og Ditlev v. Buchwald Ditlevs søn. Af navnene fra 1462 mangle i recessen: Jørgen v. Qvalen, Volrad og Hartich v. Buchwald Ditlevs sønner og Benedikt v. Alefeld Benedikts søn. I recessen er Luder Rumor kommen til, medens Joachim v. Buchwalds krav ikke er opgjort deri. Reg. Chr. I, 389. 186.

Gerhard skaltede og valtede med landene, skrev disse kongens kautionister „under Claus og Key Rantzaus segl, som vi her alle bruge“, 1469 19. Aug. et klagende brev til borgmester og raad i Hamburg; de forsvare sig mod nogensinde at skulle have ført klage over kongen, om end de vel kunde have haft det nødigt, „eftersom vi betalte for hans naade i aaret 65 en stor mærkelig sum penge, som vi siden den tid med stor nød have maattet dyrt forrente og endnu maa forrente til den tilstundende Mortensdag, om hans naade ikke tænker anderledes her til. Summen af den hovedstol, som vi i det aar betalte, var 110560 ℔ 4 ß lüb.“[1]). Fremdeles anerkender kongen selv gentagne gange i grev Gerhards tid denne sin gæld til kautionisterne, og endelig fremgaar dette med al ønskelig klarhed af et par steder i den lybske krønike. Det fortælles nemlig, at adelen var ilde tilfreds med den skat, greven opkrævede, fordi han ikke ud af disse summer vilde give dem erstatning for deres kaution for kongen, skønt de dog netop havde bevilget denne skat hertil[2]). Derpaa kom kongen til Holsten og tilsagde adelen i grevens nærværelse, at han saa meget det var muligt skulde holde dem skadesløse ud af de summer, han havde oppebaaret; noget skulde han selv beholde til landets behov, og derefter skulde han, saasnart han kunde, yde dem fuld erstatning[3]). Ganske i

---

[1]) Zeitschrift der Ges. f. die Gesch. der Herzogth. Schlw., Holst. u. Lauenb. I, 225.

[2]) Thi saaledes maa man sikkert af hensyn til det følgende oversætte disse ord: wente greve Gert en wolde se van dessen summen nicht quyt maken van ereme gelofte, dat se gedan hadden vor den konink. Lüb. Chron. II, 317.

[3]) De konink . . . sede den guden luden . . . dat greve Gert scholde se benemen na mogelichheit van der summen, de he

de samme ord refererer krøniken ogsaa adelens klager til dronningen i 1469[1]). Altsaa, tilsidst i det mindste blev det kautionisterne, der kom til at betale greverne. Hvorledes dette gik til, skal kortelig skitseres, endskønt selv dette falder ret vanskeligt, fordi der kun er bevaret saa overordentlig faa breve om disse transaktioner[2]). Det er muligt, at det virkelig var kongen selv, der klarede den første termin i 1460, hvad der vilde passe godt med, at kautionisternes forpligtelser overfor de oldenburgske grever ikke indbefattede denne termin. Hvad der taler herfor er, at kongen netop umiddelbart efter terminen (28. Novbr.) pantsætter Sønderborg og Ærø for 23000 ℔[3]), en sum, der meget vel passer med, hvad man kan antage, at han har skullet betale. Men for de følgende terminer, hvor de store udbetalinger fandt sted, findes der intet, der tyder paa, at kongen selv søgte at skaffe pengene[4]). Dette blev altsaa nu overladt til kau-

---

upgeboret hadde, unde ok scholde he sulven wat beholden to des landes behof, unde darna, also he erst konde, scholde he gans benemen. Lüb. Chron. I. c. Dette ord: benemen er netop det specielle udtryk for at yde erstatning til, holde en kautionist skadesløs; i alle tidens almindelige kautionsbreve findes debitors løfte til kautionisten om at „entheuen unde benemen en van schuld unde alleme schaden."

[1]) Lüb. Chron. II, 320.

[2]) Grunden hertil er, at alle breve, der angik denne gæld, efter en bestemmelse i 1470-recessen skulde overgives til bisp Albert Krummedige af Lübeck og af ham først udleveres til kongen, naar hovedmassen af denne gæld var indfriet. Men da dette skete, vare forholdene ganske forandrede og kongen selv død; formodentlig ere de da aldrig blevne udleverede.

[3]) Stemann: Gesch. des öff. u. Privatrechts des Herz. Schleswig III, 84. 87. Af pantesummen skulde dog de 5000 ℔ tilbagebetales Mortensdag 1461, saa at Sønderborg derefter blev pant for kun 13000 ℔.

[4]) Undtagen det, at han 1461 31. Oktbr., altsaa kort før terminen,

tionisterne, og disse bleve sikkert ogsaa ellers benyttede af kongen, naar han i løbet af aaret trængte til mindre laan[1]). Kautionisterne havde da at skaffe pengene; det er muligt, at de undertiden selv betalte, hvis de kunde; langt snarere skaffede de dog pengene ved selv at gøre laan, formodentlig atter under gensidig kautioneren.

Det synes jo nemlig af deres egen fremstilling i det

laante 4802 ℔ S ß hos Lübeck — man tør maaske formode, at disse penge ere blevne brugte til at betale Johan v. Alefeld det lovede afdrag paa 5000 ℔ paa pantesummen for Sønderborg, (maaske har han dog kun faaet 4000 ℔, cf. ndf. p. 375 anm. 1). Naar kongen derimod 1462 $^{23}/_{3}$ laaner 3000 ℔ hos byen, er dette laan maaske blot brugt til indfrielse af det ældre laan paa 3000 ℔ hos lybske borgere fra 1460. LUB X, 156. Nordalb. Stud. VI, 113. W. Christensen, Unionskgrne og Hansestæderne 1439—66, p. 331 anm. 2. Cf. ndf. anm. 1 og p. 343 anm. 1.

[1]) Der kan ikke være tvivl om, at kongen i disse første aar i høj grad har brugt de holstenske adelsmænds kautioner ogsaa for anden gæld end den til greverne; desværre er det materiale, der herom er bevaret, saa ringe, at man ikke med nogen sikkerhed kan udtale sig om, hvor store summer det her drejede sig om, hvad der vilde have ikke ringe interesse til vurdering af de krav, kautionisterne senere fremsatte. Sikkert er det, at Ditlev v. Buchwald, Claus Ratlow, Henneke og Otto Walstorp og Otto v. Alefeld have maattet kautionere for en gæld paa mindst 2200 rh. g., hvori kongen stod til drosten i Delmenhorst, Henrik Kluver, formodentlig fra ældre tid; man faar her sikker efterretning om, at disse kautionister virkelig ogsaa betalte, thi 1463 $^{2}/_{6}$ giver Henrik Kluver dem kvittering for et afdrag paa 1000 rh. g. (RA. Gottorpske membr. cf. Nordalb. stud. VI, 114. Kvittering 1464 $^{6}/_{4}$ RA. Gældsbr. og kvitt. fasc. 2 b). Denne gæld til Henrik Kluver var vistnok ret betydelig, den omtales ogsaa i de følgende aar. Ligeledes maatte Ditlev v. Buchwald og Hans Ranzau Schacksøn kautionere for det laan paa 3000 ℔, kongen 1460 $^{16}/_{7}$ optog hos lybske borgere (LUB IX, 860), som det senere ses, i det hele taget for de laan, kongen optog i disse aar i Lübeck (cf. p. 356). Skønt der ikke er bevaret mere end dette herom, tør man dog nok af tidens almindelige sædvane slutte, at kongen ikke har kunnet optage noget løst laan eller udstede noget gældsbrev uden at benytte sig af ridderskabets kaution.

ovenfor nævnte brev at fremgaa, at det først var i aaret 1465, de selv kom til at gøre faktiske udbetalinger. Formodentlig har da kongens og deres forenede kredit været stærk nok til i de første aar stadig at skaffe penge ved nye og fornyede laan. Men saa i 1465 er alt dette brudt sammen, og grunden hertil er det ikke vanskeligt at se. I sommeren 1463 havde der været uroligheder i Sverige; dæmpede for en tid brød de i begyndelsen af 1464 ud i et aabent oprør, kongen ikke kunde beherske. Det var klart, at kongens penge nu vilde faa andre steder ærinde end til indfrielse af gæld i Slesvig og Holsten. Dette gjorde da, at den kredit, kongen havde nydt hos kautionisterne og disse hos andre, pludselig hørte op. Terminen 1464 hengik uden betalinger; da grev Gerhard i 1465 kom til landene, henviste kautionisterne ham til kongen, og selv have de haft nok at gøre med at skaffe de 110000 ℔, som de i det aar maatte betale.

Der er grund til et øjeblik at standse ved den sum, her nævnes. Den er næppe synderlig forkert. Fem aar efter, da der er løbet dyre renter paa, og da kautionisterne yderligere have maattet indfri laan for kongen, opgive de i recessen deres krav til lidt over 140000 ℔, og af disse faa de efter en reduktion ialt tilkendt 97600 ℔. Det ses da, at den nævnte sum endda er lidt større end den, man sikkert kan se, at greverne have faaet udbetalt, særligt hvis kongen virkelig selv har indfriet de første smaa afdrag; men muligt er det jo, at greverne have faaet mere, og sikkert er der i den indbefattet kautioner for kongens mindre laan i andre øjemed; endelig kan der ogsaa skjule sig nogle renter i den.

Kongen var da i 1465 for saa vidt ikke et skridt videre end i 1460; hans kreditorer vare blot ikke længer

greverne, men de adelige kautionister. Man har tidligere ment, at disse penge skaffede kongen selv til veje, enten ved skatter eller ved pantsættelser. Det kan jo, efter hvad der her er udviklet, ikke være tilfældet.

Om skatterne blot dette. 1461 forlangte kongen første gang skat i landene, 5 ℔ af hver plov. Men alle jordejere, adel, prælater og borgere, mindede ham om, at han netop havde lovet, at han ikke ved skatter vilde skaffe penge til greverne. Saa nedsattes denne skat til 1 ℔ pr. plov, og først 1466 hører man om en ny skat, der rigtignok siges at være den tredje[1]). Men de penge, der bleve betalte, vare betalte inden udgangen af 1463, og det er ganske utænkeligt, at selv ogsaa to skatter, paalagte 1461 og derefter, til det tidspunkt skulde have indbragt nævneværdige beløb. Med pantsættelserne[2]) føres man tilbage til spørgsmaalet om pantegælden i landene. Over den vinder man først et sikkert overblik ved recessen af 1470; den tidligere tilstand maa rekonstrueres tilbage herfra. Ved denne reces faar nemlig kongens kautionister en del af de penge, som kongen erkender at skylde dem, anvist paa forskellige af landenes len, og for en hel række af disse udstedes der saa i den nærmest følgende tid pantebreve, der lyde paa langt større summer end dem, der fastsættes i recessen. At

[1]) Lüb. Chron. II, 236, 296. Waitz II, 16—17. At skatter, paalagte i kongens andre lande, skulde være kommen betalingen af denne gæld til gode, er der sikkert ikke fjerneste bevis for; de penge, kongen fik ind derved, havde han vistnok god brug for i rigerne selv. Han synes ganske vist et øjeblik at have tænkt paa denne udvej, men den har nok hurtigt vist sig urealisabel. Cf. Unionskgrne p. 330—31 og anm. 1. Om udbyttet af skatterne se Lüb. Chr. II, 315—16.

[2]) Pal.-Müller p. 87.

disse len nu ikke før 1470 vare upantsatte, hvad Waitz[1]) synes at antage, bevises ganske afgjort af en optegnelse, der er bevaret i rigsarkivet, og som giver oplysning om de forhandlinger, der førte til affattelsen af recessen af 1470. I denne optegnelse, der nedenfor nærmere skal omtales, nævnes nemlig en række slotte i landene og de summer, hvorfor de ere pantsatte. Saaledes siges det, at i Slesvig er Tønder pantsat for 25000 ℔, Haderslev for 16000 ℔, Aabenraa for 15000 ℔, Sønderborg, Nordborg og Ærø for 27000 ℔, Flensborg for 24000 ℔; i Holsten er Tilen pantsat for 5000 ℔, Pløn for 6000 ℔, Haseldorf for 9000 ℔, Hanrau og Osterhof for 8000 ℔, Trittau for 11000 ℔. Altsaa er allerede før recessen af 1470 en række af de vigtigste slotte i landene pantsatte for en samlet sum af 146000 ℔. Udover dette nævnes i recessen selv, at Kohof før 1470 var pantsat til Henrik Ranzau for 9000 ℔. Om andre af de len, der nævnes i recessen, men ikke i optegnelsen, kan det ligeledes sikkert bevises, at de vare pantsatte før 1470; Lundtofte herred, hvorpaa Claus v. Alefeld efter recessen skal have 2000 ℔, var 1460 4. Maj bleven pantsat til ham og hans broder for 11060 ℔; Benedikt v. Alefeld, der „skal tage 3000 ℔ paa herrederne“ (d. v. s. Tørning len), havde allerede 1460 16. April faaet de tre herreder i pant og købt det fjerde for i alt 16400 ℔.

De nye pantebreve angive da den pantesum, der fremkommer ved at lægge recessens forhøjelse til de summer, hvorfor de nævnte len allerede vare pantsatte før 1470.

Saaledes ser man, at denne store pantegæld ikke

[1]) Waitz II, 25–26.

opstaar i 1470, men allerede forinden hviler paa landene. Men naar man saa vil spørge om tidspunktet for dens opstaaen, er det, at kilderne i de fleste tilfælde lader en i stikken. Man kan se, at en og anden mand, der 1470 nævnes som panthaver, allerede i midten af 60-erne nævnes som lensmand paa samme slot og formodentlig allerede da har haft slottet i pant[1]); i et vigtigt tilfælde kan man indirekte føre bevis for, at pantsættelsen gaar tilbage lige til hertug Adolfs tid. Det er Tønder. Her sidder Henning Pogwisch uforstyrret som lensmand i det mindste siden 1460, og da i 1488 kong Hans, efter at kong Kristiern i 1480 havde frataget ham lenet, slutter forlig med hans sønner, bestemmes det udtrykkeligt, at disse skulle tilbagegive alle pantebreve paa Tønder „beyde van zeligen hertoge Alue unde koning Christiern en vorsegelt"; og i selve det bevarede pantebrev af 1470 siges, at dette pantebrev „so alse wii ene nu vornijet hebben unde vorhoget des ergnanten Henninges breve, den eme tovoren unse zelige ohme hertogh Alff gegeven hadde", ikke skal være det tidligere til skade[2]).

Men det er jo klart, at denne store pantegæld ikke væsentligst kan være opstaaet i disse første aar af 60-erne ved, at adelen har ydet kongen virkelige laan mod pant i lenene. Thi naar kautionisterne skaffede ham og tilsidst for ham betalte 110000 ℔, naar han desuagtet i 1464 maatte indstille sine betalinger, saa er det klart, at kongen ikke i disse aar kan have rejst virkelige laan

[1]) Saaledes kan anføres, at Wulf Pogwisch allerede 1464 25. Marts nævnes som lensmand paa Haseldorf (Reg. Chr. I, 342), Didrik Blome allerede 1464 18. Novbr. som lensmand paa Trittau (LUB X, 539).

[2]) Quellensamml. der schl.-holst.-lauenb. Ges. II, 13. Dipl. Flensb. I, nr. 189. Reg. Chr. I, 122.

mod pant til et beløb af omkring 175000 ℔ — han maatte da med lethed have kunnet fuldt udbetale greverne og endda beholde en del tilovers.

Maaske kunde man et øjeblik formode, at denne pantegæld da skriver sig fra selve valget i 1460, og at den repræsenterer det stemmekøb, hvorved kongen, efter tidligere forfatteres mening, saa væsentlig sikrede sit valg. Efterretningerne om dette stemmekøb skriver sig naturligvis fra den lybske krønike, der endda har to forskellige beretninger om, hvorledes det gik for sig. Det ene sted siges det, at han væsentligst vandt adelen ved løfter om, at de maatte beholde deres len paa livstid, det andet sted skal han ligefrem have lovet dem bestemte pengesummer, og dette var det, grev Gerhard senere kaldte „dat winkop". Dette sætter Waitz i system paa den maade[1]), at han mener, kongen lovede, at adelen maatte beholde lenene paa livstid, og at dette gennemførtes saaledes, at han lovede dem pengesummer, for hvilke han saa gav dem len og godser i pant; og som eksempel herpaa nævner Waitz da de af kongens pantsættelser, som han ved fandt sted før 1465. Netop fordi han kun regner med nogle faa af de pantsættelser, hvorfor vi have kong Christierns egne breve, kan han tænke sig denne mulighed, men naar man af forhandlingerne før 1470-recessen ser, at det ikke drejer sig om nogle faa, men om de allerfleste af hovedlenene, saa forekommer det dog for usandsynligt, at kongen for at blive valgt skulde have givet saa mange af landenes len i pant for saa store summer. Den sandsynligste forklaring af disse forholds udvikling synes da at være følgende. Da her-

[1]) Lüb. Chron. II, 223—24, 316—17. Waitz I, 396—97; II, 20.

tug Adolf døde, var størstedelen af landenes len givne i pant[1]); desuden var der fra hans tid nogen svævende

[1]) Af de slesvigske len vare alene Gottorp og maaske Sønderborg frie, af de holstenske Segeberg og maaske Steinburg; Rendsburg var hertuginde Margretes livgeding, og Femern var 1437 pantsat til Lübeck by for 18000 ℔. LUB VII, 750. — Af Gottorps indtægter var dog fra hertugens tid pantsat 21 ℔ aarlig rente af Ekernførde byskat til kapitlet i Slesvig for 300 ℔ 1447 $^{6}/_{12}$ RA. Gem. arch. cap. XXXII, indl. oblig. fasc. IV. Disse ere endnu uindløste i 1490. Dipl. Flensb. I, 194 p. 685. 1461 6. Decbr. pantsatte kong Christiern 32 ℔ aarlig rente af Slesvig byskat til Slesvig kapitel for 400 ℔. Reg. Chr. I, 95. — I Steinburg og Segeberg indestod allerede 1460 betydelige pantesummer. For Steinburgs vedkommende ser man det af pantebrevet til Hamburg 1465 (Reg. Chr. I, 99), da byen overtager aarligt at betale renter af 11000 ℔. Af disse vare de 3000 ℔ af s. a., men de andre 8000 ℔ skrev sig formodentlig alle fra hertug Adolfs tid; med sikkerhed vides det om de 3400 ℔ Unionskgrne p. 409 anm. 6. Vanskeligere er det at sige, hvormeget der indestod i Segeberg, og det saa meget mere, som selve administrationen dengang ikke synes at være bleven ganske klar derover endnu i 1490. Sikkert er det, at hertug Adolf 1443 $^{11}/_{11}$ havde solgt 180 ℔ aarlig rente af den gamle Oldesloe told til cirkelherrerne i Lübeck for 3000 ℔ og 1447 $^{10}/_{11}$ 30 ℔ rente til Lübeckeren Lutke Neinsted for 500 ℔, og at endnu tidligere — 1394 $^{21}/_{10}$ — Oldesloe raad for 850 ℔ havde tilkøbt sig indtægterne af to gaarde udenfor byen. Men desuden var der en række gejstlige stiftelser i Lübeck, der havde tilkøbt sig renter af Segeberg, i det mindste allerede før 1465, vistnok endnu i hertugens tid. Det faldt hurtigt svært at udrede disse renter; allerede 1465 $^{17}/_{5}$ maatte kongen bede om henstand med betalingen, og hele aarhundredet ud maatte panthaverne finde sig i restancer. Fra tid til anden skaffede de sig dog anerkendelse af disse restancer, saaledes 1470 og senere 1503; herefter synes de indestaaende kapitaler mindst at have udgjort 8300 ℔ foruden de ovennævnte summer. Men som sagt, selv i datiden synes man ikke at have faaet rede paa, hvor meget det egentlig er, og i selve delingstraktaten, der dog hvilede paa ret omhyggelige forarbejder, omtales disse pantesummer karakteristisk nok saaledes: Item wes de houetsumme is by den neghenhundert marck renthe, de in Szegeberge etliken geistliken vorschreuen szyn, de synt vorslagen

gæld, og nogle af lensmændene havde krav paa hertugen for penge, de havde udlagt til hans og landets bedste, særlig til godskøb, krav, som ikke vare blevne officielt anerkendte inden hertugens død. Denne samlede gældsmasse var det, kong Christiern overtog i kraft af Ribertraktatens bestemmelse. De fleste af panthaverne, der ikke havde særlige krav at gøre gældende, beholdt da ganske rolig deres panter i kraft af de breve, hertugen havde givet dem derpaa; dette var f. eks. tilfældet med Lübeck by, Henning Pogwisch og mange andre, og formodentlig er netop dette for en del grunden til, at der ikke er bevaret pantebreve fra kong Kristierns tid, før de fleste af pantesummerne efter 1470-recessen forhøjes. Men de af dem, der havde uafgjorte krav at faa sikrede, søgte naturligvis at faa disse anerkendte af kongen: Hans Pogwisch, der havde Kiel i pant, og som for 400 ℔ havde købt byen Wiltzee til lenet, fik 9. April kongens løfte om, at han ved en eventuel indløsning vilde medregne disse 400 ℔ i pantesummen[1]); Claus Ranzau, der var lensmand paa Pløen[2]), og som fra abbeden af Reinfeld havde indløst gaarden Horst og byerne Nemete, Gudow og Sepel og fra bisp Arnt af Lübeck byerne Meynstorp og Bodenstorp, fik 8. Maj til gengæld Pløen i pant for 7400 ℔, formodentlig netop hvad indløsningen

uppe eluen duszent marck houetstoles. Selve denne usikkerhed synes at vise, at disse pantelaan ogsaa skrive sig fra gammel tid. — Reg. Chr. I, 78, 81, 72. LUB X, 592. Reg. Chr. I, 115—116. RA. Gem. arch. cap. XII nr. 58. HR. III, IV, 387 § 3, 388 § 22. Dipl. Flensb. I, 194 p. 684.

[1]) Reg. Chr. I, 88. Det er klart, at naar Hans Ranzau saa i 1461 faar pantebrev paa Kiel for 6050 ℔, er det, fordi han for denne sum har indløst det af Hans Pogwisch. LUB X, 120.

[2]) Som saadan nævnes han i det mindste 1460 16. Marts. LUB IX, 815. Reg. Chr. I, 93.

havde kostet. I disse to tilfælde ser man ganske klart, hvad der var grunden til de nye pantebreves udstedelse; mere tvivlsomt er det, hvorledes man skal opfatte pantsættelserne af Lundtofteherred og Tørninglen[1]). Sikkert er det, at begge disse len allerede vare pantelen i det øjeblik, kongen overtog landene, og efter al sandsynlighed finder en forhøjelse af pantesummerne sted, men om grunden hertil er en regulering af samme art som i de to foregaaende tilfælde er tvivlsomt. Snarest er dette tilfældet for Lundtofteherreds vedkommende; mere usikkert er det, om noget lignende gælder Tørning len. I alt fald er det klart, at ved nyordningen af dette len har kongen paa en ganske særlig maade begunstiget Benedikt v. Alefeld, ikke saaledes at forstaa, at den nye pante- og salgssum ikke skulde svare til virkelige laan eller udlagte penge, men begunstigelsen ligger i, at Gramherred ikke som de andre pantsættes, men sælges til ham. Noget lignende maa vistnok ogsaa siges om Wulf v. d. Wischs køb af Runthof; kongen har maaske faaet de 10000 ℔[2]), men Wulf har sikkert været glad ved at

[1]) Lundtofteherred var 1398 pantsat for 600 ℔ lødigt sølv (regnes = 6000 ℔ lüb.) og 665 ℔ lüb. til Claus v. Alefeld, pantsættes 1460 4. Maj til Claus og Benedikt v. Alefeld for 11060 ℔. Reg. Chr. I, 73, 92. De fire herreder, der udgjorde Tørning len, vare 1445 pantsatte for 6000 ℔; af dem pantsættes Hviding, Frøs og Kalvslund herreder 1460 16. April for 12400 ℔ til Benedikt v. Alefeld, medens Gramherred sælges til ham for 4000 ℔. Reg. Chr. I, 79—80, 89—90.

[2]) 1460 19. April. Reg. Chr. I, 91. Dette er dog højst usikkert. Sagen er den, at efter at grev Gerhard i 1468 havde frataget Wulf v. d. Wisch gaarden, fik denne den atter tilbage efter 1470-recessens bestemmelser, men denne gang ikke til arv og eje som i 1460, men som pant for 8000 ℔. Og af disse 8000 ℔ vare kun de 2000 ℔ erstatning for den skade, han havde lidt ved at miste Runthof, eller som gaarden selv havde lidt; hoved-

faa gaarden. I disse to tilfælde kan man da formode et slags „stemmekøb"; men disse begunstigelser havde kongen ogsaa megen fornøjelse af; sikkert fandtes der ikke i den følgende tid trofastere tilhængere af den danske konge og det danske kongehus end Alefelderne paa Tørning og Wischerne paa Runthof. Af de ganske faa pantsættelser, der kendes fra den nærmest følgende tid, er pantsættelsen af Sønderborg og Ærø allerede omtalt, og det er formodet, at denne skyldes et virkeligt nyoptaget pengelaan, der har hjulpet kongen over den første termin; naar derimod Luder Rumor, der i det mindste siden 1457 har været lensmand paa Steinburg[1]), 1461 19. Novbr. faar pant deri paa 4 aar for 7400 ℔[2]), er dette snarest at betragte som resultatet af en regnskabsopgørelse.

Men er der da i aktstykkerne ud over de to nævnte

---

parten, de 6000 ℔, vare penge, han havde udlagt for kongen som kautionist og nu fik betalt paa denne maade. Men ikke med et ord berøres det her, at han allerede i 1460 havde betalt 10000 ℔ for godset. Et af to maa da være tilfældet. Enten har greven udbetalt ham købesummen, de 10000 ℔, saa at overgrebet alene bestaar deri, at han imod Wulfs vilje afkøbte ham gaarden. Eller ogsaa har salget i 1460 været rent formelt, en ren og skær gave. Adskilligt kunde tale herfor, Runthof var en meget tvivlsom besiddelse for kong Kristiern. Det havde i sin tid tilhørt Erik Krummedige, men var efter dennes overgang til den danske konge bleven inddraget af hertugerne som forbrudt gods. Der var adskillige i Danmark, der paa grund af nærmere eller fjernere slægtskab med Erik Krummedige mente at have krav paa godset, og det kunde være vanskeligt nok for en dansk konge, der tillige var hertug, at tage stilling hertil. Ved at overlade godset til Wulf v. d. Wisch har kongen da kun opgivet en meget usikker besiddelse. Cf. ndf. p. 379—80.

[1]) RA. Indløste obligationer cap. XXXII fasc. 4 nr. 31. Reg. Chr. I, 94.

[2]) og 552 ℔ aarlig rente. Reg. Chr. I, 94.

tilfælde slet intet, der tyder paa, at kongen har givet et eller andet løfte i anledning af sit valg? Jo, naar man gaar bort fra Waitz's hypothese og alene holder sig til den lybske krønikes egne ord, saa finder man i brevene en delvis bekræftelse af dens meddelelse om, at kongen lovede lensmændene, at de maatte beholde lenene paa livstid. Thi alle de pantebreve, som her ere nævnte som udstedte af kongen (undtagen det til Luder Rumor), lyde paa, at lenet skal staa uafløst i lensmandens levetid; om et lignende tilsagn ogsaa blev givet de andre lensmænd, der ikke fik nye pantebreve, er tvivlsomt, og de senere begivenheder førte, som vi skulle se, med sig, at disse løfter ikke i alle tilfælde kunde overholdes. Krønikens anden meddelelse om, at kongen ogsaa lovede penge, finder derimod ingen støtte i brevene[1]).

## II. 1464—1466.

Det var som sagt i terminen 1464, at betalingsstandsningen indtraadte; der kunde ikke skaffes penge til de nye afdrag, som skulde have været udredede.

Der er ingen tvivl om, at saavel landenes adel som ogsaa kongen selv fuldt vel indsaa, hvor stor en fare der laa heri, at det gjorde hans stilling i landene meget usikker. Schauenburgerne var man ganske vist færdig med, og grev Morits var død; men tilbage var

[1]) Dette synes dog dr. W. Christensen at mene, naar han (Unionskgrne p. 331) siger, at kongen maatte udstede gældsbreve til mange adelige blot for at vinde dem for sit valg. Han sigter her til de gældsbreve, som kongen $^4/_3$ i Ribe udstedte til 7 forskellige adelsmænd til et samlet beløb af ialt kun c. 7300 ℔ (Reg. Chr. I, 387—88). Om motivet hertil ved man imidlertid slet intet, og det er sikkert rimeligt at opfatte disse breve og det $^6/_5$ til Claus v. Alefeld udstedte brev paa 960 ℔ (Reg. Chr. I, 398) som anerkendelse af løs gæld fra hertugens tid.

grev Gerhard, en foretagsom, urolig mand, som var tilbøjelig til at benytte sig af enhver fordel, om hvem man kunde vente, at han straks vilde ræsonnere: kun mod penge gav jeg afkald paa min ret; naar pengene ikke betales mig, saa har jeg atter min ret til landene at gøre gældende. Netop saaledes faldt hans ord, da han i foraaret 1465 kom til landene og paa egen haand sammenkaldte en landdag[1]).

Kongen saa faren og udtalte i et brev til Lübeck sine bekymringer over grevens planer[2]). Men kun paa een maade kunde faren afvendes: man maatte se at faa betalt saa store afdrag som muligt, i det mindste til grev Gerhard; kun derved kunde man fratage ham ethvert paaskud til at tage sit afkald tilbage. Der er da heller ingen tvivl om, at kongen virkelig for en tid med alvor har kastet sig ind i dette arbejde; man ser det deraf, at der nu atter af ham optages ret store laan, dels løse, dels mod pant; han var ogsaa i stand til nu at beskæftige sig med disse sager; i efteraaret 1464 havde han sendt Jens Bengtssøn tilbage til Sverige, og her var der da ikke andet for ham at gøre end at afvente, hvad resultat dette skridt vilde føre med sig.

At stille greven tilfreds foreløbig opnaaede man da ogsaa ved som sagt 4. Juni at betale et afdrag paa 2000 g. til ham selv og lige saa meget til hans broderbørn[3]). Men næppe havde man paa denne maade skaffet sig af med ham, før en ny termin stod for døren. Og denne termin blev sikkert den betydningsfuldeste af dem alle; des beklageligere er det, at man i virkeligheden

[1]) Lüb. Chron. II, 282. Staatsb. Mag. IX, 457.
[2]) LUB X, 565.
[3]) RA. Gem. arch. cap. XXX, 30. Nordalb. Stud. V, 62.

faar saa uendelig lidt at vide om, hvad der her skete. Sikkert er det dog, at der her fandt de største forandringer sted. For det første viste det sig, at det ikke længere lod sig gøre at faa hele den store gældsmasse fra de tidligere terminer fornyet; kreditten var opbrugt, der maatte betales. Saa var det, at kongens kautionister loyalt betalte de 110000 ℔ og saaledes overtog hele denne gæld[1]). Det var ikke let for dem at skaffe pengene, og det var ikke paa gunstige vilkaar, de overtoge gælden. Ganske vist, det var klart, at de vilde kunne kræve betaling hos kongen; naturligvis havde han i sin tid, da de kautionerede for ham, lovet at holde dem skadesløse; han havde ogsaa i et særligt „forvaringsbrev" givet dem løfte om, at han som sikkerhed for betalingen vilde stille dem nogle slotte og len; i deres brev af 1469 nævne de Segeberg, Gottorp og Flensborg, i recessen af 1470 siges, at ogsaa, hvad Aabenraa kunde pantsættes for ud over 5000 ℔ (der indestod i det), skulde tjene til sikkerhed for dem[2]). Men foreløbig lod

[1]) Samtidig ordnedes ogsaa kongens pengemellemværende med Lübeck by. Af forhandlinger, som kongens sekretær, Johan v. Embeke, Aug. 1465 førte med Lübeck, ses det, at kongen da skyldte byen 8000 ℔. Disse 8000 ℔ vare dog formodentlig kun en fornyelse under et af de to ældre laan af 1461 $^{31}/_{10}$ paa 4802 ℔ 8 ß og af 1462 $^{25}/_{3}$ paa 3000 ℔; sekretæren skulde søge at bevæge raadet til at forny laanet, men dette synes dengang kun villigt til at forny laanet af de 4000 ℔. Vistnok har dog kongen senere faaet sit ønske opfyldt, thi i Novbr. siges raadet at have lovet at laane ham 6000 ℔, og det laaner yderligere 2000 ℔ af bispen af Lübeck for ogsaa at give dem til laans til kongen. Naturligvis skulde dette nye laan tilbagebetales 1466 $^{11}/_{11}$, og kautionisterne have atter her maattet træde til. LUB X, 650. Unionskgrne 331 anm. 2 (hvor Johan v. Embekes forhandlinger efter Nordalb. Stud. VI, 115 urigtigt ere henførte til Aug. 1466).

[2]) Anderledes kan vel recessens ord: angesehen dat de betteringe

det sig ikke gøre at trænge ind paa kongen med krav om betaling eller sikkerhedsstillelse; det var alt for vigtigt baade for kongen og kautionisterne, at hans evne til at skaffe sig penge ikke formindskedes; derfor nøjedes kautionisterne med foreløbig at vente til bedre tider[1]).

Hvor meget kongen dernæst selv fik betalt ved denne termin er ret usikkert; utvivlsomt synes det dog, at der maa være betalt grev Gerhard et større afdrag. I alt havde han nemlig hidtil faaet 16000 g.; tilbage stod altsaa 24000 g., hvad der efter datidens kurs svarede til

jn Apenraa bouen viffdusent marck der hetere vnde lauere warynge was. Men der maa rigtignok herom bemærkes, at Aabenraa baade af det førnævnte forarbejde til recessen og af det senere pantebrev til Henrik Ranzau ses i 1470 at have været pant for 15000 ℔. Skulde pantesummen siden 1460 virkelig være bleven forhøjet med 10000 ℔, uden at der er bevaret det ringeste vidnesbyrd herom? Eller tør man ikke snarere formode en skrivefejl i recessen? Dipl. Flensb. I, 155 p. 575. Reg. Chr. I, 119. Cf. p. 375 og 381 anm. 1.

[1]) Dog synes det, som om i det mindste nogle af dem have været saa fornuftige at lade kongen udstede gældsbreve for nogle af de summer, de havde udbetalt for ham, men atter naturligvis under kaution af andre. Saaledes synes i det mindste et par breve at maatte opfattes, som ere bevarede netop fra denne tid, daterede 1465 $^{11}/_{12}$. I det ene erklærer kongen, at han har ladet grev Gerhard kautionere for en gæld paa 4177 ℔ til Claus Ratlow og paa 1100 ℔ til Benedikt v. Alefeld Johansøn. I det andet erklære kongen og greven, at de have ladet Claus Ratlow, Otto v. Alefeld Wulfssøn, Matthias Ratlow og Godske Ranzau Godskesøn kautionere „mit samender hand" for de samme 1100 ℔ til Benedikt v. Alefeld. Disse breve skulde betales 1466 $^{11}/_{11}$, men det er klart, at hvis de i det hele taget bleve betalte, saa var det ikke af kongen, men af dem, der havde kautioneret. For kautionisterne blev det da kun en omflytten af gælden fra den ene til den anden, aldrig virkelig betaling. Saadan udstedelse af gældsbreve fandt maaske sted i langt større omfang, end man nu kan se, fordi alle disse breve i 1470 deponeredes hos bisp Albert i Lübeck. Skulde mon ikke nogle af dem endnu kunne findes der? RA. Gott. membr. fasc. XXI, ukorrekte regester Nordalb. Stud. V, 63. Cf. ovfr. p. 330 anm. 2.

34500 ℔[1]). Men næste gang, man faar en opgørelse af, hvad kongen skyldte greven, er 1466 2. Decbr.; da beløb summen sig til 27900 ℔[2]). Nu er det temmelig sikkert, at der intet blev betalt greven ved terminen 1466; hvad han fik, maa han altsaa have faaet ved denne termin; med andre ord mindst 6000 ℔. Pengene til dette store afdrag skaffede kongen sig ved at pantsætte Steinburg til Hamburg for 10000 ℔; i det mindste synes det naturligt at sætte disse to ting i forbindelse med hinanden, fordi pantsættelsen netop fandt sted 11. Novbr., og fordi det saa udtrykkeligt fremhæves i pantebrevet, at kongen har brugt disse penge „ganske til vore landes, særlig hertugdømmet Slesvigs og grevskabet Holsten og Stormarns nytte og bedste". 10000 ℔ laante Hamburg kongen paa pantet, men dertil overtog byen den gæld, der indestod i lenet, deriblandt 3000 ℔ til Luder Rumor, der vel altsaa har faaet 4400 ℔ udbetalt[3]). Allerede dette at faa saa stort et afdrag betalt til greven var en fordel; men maaske vandt man en fordel til ved at faa hele gældsforholdet til ham omordnet; man tør formode, at hele den resterende gæld til ham nu blev samlet i en sum, at kongen derfor udstedte et almindeligt gældsbrev, hvori han lovede at betale denne restsum til næste termin, og at greven gik ind paa denne ordning mod et skriftligt løfte fra kongen om, at han, hvis greven døde,

[1]) Indtil 1470 er 1 rh. g. = 23 ß lüb.

[2]) RA. Gottorpske membraner fasc. XXI. Cf. Nordalb. Stud. V, 66.

[3]) Om Steinburgs pantsættelse til Hamburg se Unionskgrne p. 409 ff. Reg. Chr. I, 99. Luder Rumor fik 1465 13. Novbr. nyt pantebrev paa disse 3000 ℔ til 10 %. Gem. arch. cap. XXXII. Indl. obl. nr. VII Litra E nr. 19. Dette indfriedes af Hamburg by i 1470. Hamb. Kämmr. II, 439. De 10000 ℔ bleve udbetalte til Ditlev v. Buchwald, Luder Rumor og Wulf Pogwisch paa kongens vegne. Hamb. Kämmr. II, 271.

vilde udbetale restsummen til hans børn[1]). Derved vilde det være vundet, at det blev ligesom udvisket, hvad der var grunden til kongens gæld til greven; denne blev nu blot en kreditor som saa mange andre, og hvis det til næste termin lykkedes kongen at skaffe og udbetale restsummen paa engang, saa var greven ganske sat ud af spillet. Den værste fare syntes da hermed afværget, og greven optraadte vistnok ogsaa langt mere spagfærdigt end om sommeren; man hører ikke mere tale om, at han skulde tænke paa at gøre krav paa landene; det meste af Decbr. maaned var han sammen med sin broder, og dennes forhold til ham synes nu ret tillidsfuldt; i det mindste lod kongen ham kautionere for sig[2]) og gav ham ogsaa en særlig kommission: naar han var vendt tilbage til Oldenburg, skulde han se at faa afbetalt saa meget som muligt af kongens gamle gæld til drosten i Delmenhorst, Henrik Kluver; kongen skulde saa nok betale ham igen til næste termin[3]).

Maaske blev der ogsaa betalt et afdrag til grev Morits børn; i det mindste ligger det nær at formode, at kongen nu, om ikke før, har betalt de 6000 g., der i sin tid var lovet som livgeding til hans enke; sikkert er det, at kongen optog flere laan umiddelbart før terminen og

[1]) RA. Gottorpske membr. 1465 $^{11}/_{12}$. Nord. Stud. V, 63. Faktisk kendes denne ordning jo først fra brevet af 1466 $^{2}/_{12}$; kun formodningsvis er den ført tilbage hertil.

[2]) Breve af 1465 11. og 12. Decbr. RA. Gottorpske membraner fasc. XXI, cf. Nord. Stud. V, 63—64. Foruden for de ovennævnte gældsbreve ogsaa for 972 rh. g. til „knapen" Johan Schulte; vistnok en ældre kreditor ligesom Henrik Kluver; gælden til ham dukker ogsaa senere op.

[3]) 1465 14. Decbr. RA. Gottorp. membr., cf. Nordalb. Stud. V, 64. Formodentlig skete dette, fordi kongens kautionister nu ikke mere vilde have noget med denne gæld at gøre. Cf. ovfr. p. 331 anm. 1.

nogle af dem netop i rhinske gylden[1]). Men denne gæld var jo iøvrigt af mindre vigtighed end gælden til grev Gerhard, og i virkeligheden véd man slet intet om, hvor meget og hvornaar der senere er blevet afbetalt paa den; i den følgende tid nævnes denne gæld nu og da, men om grev Morits' børn nogensinde fik deres penge, og paa hvilken maade det skete, er ganske ubekendt[2]). Æren for det resultat, der her var naaet, hvorved grevens sommerdrømme om landene var bleven forvandlet til et gældsbevis paa en forholdsvis ringe sum, der med kort varsel kunde blive ham udbetalt, tilkom imidlertid ikke saa meget kongen som landenes adel, der med de største personlige opofrelser gennemtvang den politik, de havde indledet i Ribe: sikringen af landenes fred og ro ved valget af og den kraftigste støtte til den danske konge. Som for uigenkaldelig at nedslaa ethvert svagt haab, der endnu kunde fjæle sig i grevens sjæl, var det, at 10 udsendinge fra ridderskabet, af hvilke de 6 vare kautionister, mødtes i Kolding 1466 20. Maj med 10 danske rigsraader og der til sikring af freden vedtoge efter kong Kristierns død at tage junker Hans til herre, hvis han var eneste søn; hvis kongen efterlod sig flere sønner, vilde de i fællesskab med danske rigsraader tage bestemmelse om landenes

[1]) Saaledes udsteder han $^{24}/_{8}$ gældsbrev til Sievert Brockdorff paa 1300 ℔ at betale 1466 $^{11}/_{11}$, hvis dette ikke sker, skal Ekernførde gives i pant for summen; $^{18}/_{9}$ til knapen Bernd v. d. Schulenborch paa 800 rh. g., ligeledes at betale 1466 $^{11}/_{11}$, ellers skal brevet fornyes med kaution; $^{16}/_{10}$ pantsættes til de hamburgske borgere Hoyger Tzerneholt og Claus dem Swaren Wandsbek og fem andre landsbyer ved Hamburg for 1200 rh. g. Reg. Chr. I, 96, 399, 97. To andre gældsbreve af $^{19}/_{10}$ og $^{1}/_{11}$ paa 500 rh. g. og 600 ℔ synes derimod i alt fald ikke at skrive sig fra optagne laan. Reg. Chr. I, 400, 98.

[2]) Endnu i 1480 omtales restgælden til grev Morits' børn. Stemann: Beiträge zur Gesch. der Herzogth. III, p. 92.

og rigets fremtid, men saaledes, at freden stedse bevaredes[1]). Ganske vist, næppe alene for fredens skyld ønskede ridderskabet paany at fastslaa landenes nøje tilknytning til det danske kongehus; denne overenskomst gav dem ogsaa større sikkerhed for at faa deres udlagte penge igen; junker Hans eller en anden af kongens sønner vilde ikke kunne slaa en streg over de store fordringer paa deres fader, saaledes som greven maaske vilde gøre, om han blev landenes herre.

### III. 1466—1470. Grev Gerhards tid.

Greven, der i sommeren 1465 havde set saa store muligheder for sig, havde sikkert ondt ved at finde sig i, at denne skønne drøm nu aldrig skulde blive til virkelighed. Men sagen maatte nu gribes an paa en helt anden maade, han maatte se at vinde kongens tillid. Saa foretog han et genialt kup: i sommeren 1466 bemægtigede han sig Rendsborg. Det hele var saa ganske uskyldigt; kongen havde intet med Rendsborg at gøre, det var hertuginde Margretes livgeding, og kongen havde vel snarest været ked over ikke at have raadighed derover. Greven paastod, at hertuginden havde lovet at tage ham til høvedsmand; nu havde hun sat Claus v. d. Wisch paa slottet, derfor tog greven det[2]).

De almindelige politiske forhold arbejdede ham i

[1]) Reg. Chr. I, 54. De 6 kautionister vare: Godske v. Alefeld, Wulf v. d. Wisch, Claus Ranzau Schacksøn, Benedikt v. Alefeld Henriksøn (til Tørning), Claus v. Alefeld Benediktsøn (til Søgaard) og Claus v. Alefeld Johansøn.

[2]) Lüb. Chron. II, 295—96. Hvitfeldt omtaler p. 906 i forbindelse hermed dronning Dorotheas overenskomst med hertuginden af 1470 og synes saaledes urigtigt at henføre denne til 1465. Fejlen gaar fra ham over til Pal.-Müller p. 88 og Waitz's Nord. Stud. V, 65. Schlw.-Holst. Gesch. II, 18.

hænde; kongens tanker droges nu i en ganske anden retning. Det havde intet hjulpet, at erkebispen sendtes tilbage til Sverige; nu i efteraaret 1466 kom der endog efterretninger om, at de mægtige Akselsønner ved giftermaal og hemmelige aftaler paa det nøjeste havde forbundet sig med kongens svenske fjender. Sikkert har ingen begivenhed i den grad bragt kongens sind til at bruse op i overstrømmende harme som dette lumpne frafald af hans egne svorne mænd; i de følgende seks aar beherskes han helt af et eneste brændende ønske, ønsket om hævn over forræderne. Deres pantelen inddrages straks; selv en mand som Eggert Frille drage de med sig i unaaden[1]). Hvor kunde kongen saa finde stunder til at tænke paa termin i hertugdømmerne; alt var jo der bragt i den bedste orden.

Greven benyttede sig snildt heraf; allerede før terminen, 1. Novbr., opsøgte han selv sin broder i København, og hurtigt forstod han, at kongen, hvad landene angik, kun ønskede selv at blive fritaget for at have nogetsomhelst med dem at gøre. Sine krav talte han da ikke om, mere maaske om, at kongen dog nu skulde betale ham, hvad han forrige termin havde givet gældsbrev for. Men kunde han ikke det, vidste greven selv raad; han kunde nok fremlægge et regnskab for sin bestyrelse af Rendsborg, der viste, hvor langt læmpeligere kongen vilde slippe ud af sin gæld til ham ved blot at overdrage ham flere slotte til bestyrelse; saa skulde han nok gøre sig selv betalt. Dette syntes en fortræffelig udvej, tilmed da greven ikke forlangte hidtil upantsatte slotte i pant, men vilde nøjes med blot at faa ret til at

[1]) Biogr. Lexic. V, 450—51.

indløse to eller tre allerede pantsatte slotte og saa beholde dem som pant for sit tilgodehavende uafløste i fire aar; naturligvis vilde greven holde dem til kongens haand, og de skulde altid staa kongen aabne; saa snart de fire aar vare gaaede, og kongen kunde udbetale ham pantesummerne, skulde han straks atter overgive dem til kongen. Kun udbad han sig en personlig gunst til gengæld: kongen skulde anerkende hans og hans arvingers arveret til landene, om kongestammen engang uddøde[1]). Dette syntes jo ikke at have meget at sige, og kongen indrømmede det gerne; i det laa dog, at greven altid

[1]) RA. Gottorp. membr. Grev Gerhards revers: Dipl. Chr. I, 132, cf. Nordalb. Stud. V, 65—66. Meningen med denne ordning var naturligvis at skaffe greven renter af sine penge, siden han ikke mere kunde faa afdrag, som han saa selv kunde have sørget for at faa passende forrentet. Naar greven altsaa indløste et len, skulde der af dettes overskud først udredes passende renter af indløsningssummen, og hvad det yderligere indbragte skulde tjene til forrentning af saa og saa mange tusind mark i passende forhold. Den sum, hvorfor greven overtog lenet som pant, var da den tidligere pantesum + disse tusind mark, der vare at betragte som et udbetalt afdrag til greven, som denne atter havde anbragt i lenet. Efter fire aars forløb var greven pligtig til at modtage hele pantesummen; saa udbetaltes afdraget altsaa ogsaa faktisk. Denne tidsbestemmelse var da nærmest ubehagelig for greven, der vel helst havde ønsket anbringelsen saa langvarig som muligt. Det er ogsaa tænkeligt, at ikke alt det yderligere overskud anvendtes til forrentning af en saadan nominel forhøjelse, men at en del skulde regnes for afdrag. Det hele er da et rent rentespørgsmaal; der var mange tilfælde, hvor det slet ikke vilde kunne betale sig for greven at indløse et len, fordi overskudet af det gav for ringe renter af den kapital, der allerede indestod i det (saaledes Steinburg, cf. renteberegningerne, Unionskgrne p. 410 — 412). I virkeligheden synes han jo ogsaa kun i et eneste tilfælde, nemlig Sønderborg, at have benyttet sig af denne ret, og alt, hvad han der har kunnet faa forrentet ud over indløsningssummen, synes kun at være 2 à 3000 ℔. Cf. ndf. p. 355 anm. 1.

havde haft og stadig havde visse arvekrav paa landene. Efter terminen, 2. Decbr., opgjordes saa kongens gæld til greven; den viste sig nu kun at beløbe sig til 27900 ℔; dem gav kongen et gældsbrev for med løfte om at betale næste termin[1]).

Paa den nemmeste maade slap kongen saaledes over terminen, hvad greven angik; men tilbage stod al den anden gæld, der skulde forrentes og fornyes, og hele bestyrelsen af landene, der ogsaa krævede hans nærværelse. Vistnok havde han egentlig tænkt selv at naa herover; 18. og 19. Decbr. var han i Kolding, men det viste sig umuligt for ham at faa tid dertil, og greven tilbød da atter sin assistance. Kongen synes nu ganske at nære tillid til ham; han erklærer selv, at da han paa grund af sit kongeriges anliggender ikke godt kan begive sig til landene, indsætter han sin broder Gerhard til „forstander" med fuldmagt til at indløse pantsatte slotte, ind- og afsætte lensmænd, fogder, stallere og toldere; han skal adlydes som kongen selv. Endelig mente kongen ogsaa, hvad gælden angik, at kunne nøjes med at bruge greven som mellemmand; som denne tidligere havde haft i kommission at betale af paa kongens gæld til Henrik Kluver, saaledes skulde han nu indløse gældsbreve for kongen, naar denne skrev til ham derom; hvad han i denne anledning udlagde for kongen i løbet af aaret, skulde kongen betale ham tilbage til næste termin[2]).

---

[1]) RA. Gott. membr. Cf. Nordalb. Stud. V, 66.

[2]) RA. Gott. membr. 1465 $^{16}/_{12}$, $^{19}/_{12}$, cf. Nordalb. Stud. V, 66—67. „dat wy beualen hebben . . . heren Gherde . . . van vnser wegen etlike vnse penninghbreue vnder vnsem segele vthgegeuen vns to gude wedder intolosende vnde vns to schickende . . . alse wy eme moghen schryuende werden." Trykt Stemann: Gesch. des öff. u. Privatrechts III, 96.

Saaledes blev kongen næsten ganske befriet for at tage sig af landenes forhold, greven var forstander i hans sted. I løbet af 1467 udvidedes hans fuldmagt: 1. Maj fik han ogsaa bestyrelsen af alle landenes gejstlige len[1]), og da endelig ogsaa terminen 1467 var gaaet, uden at kongen kunde komme til landene eller skaffe penge, blev det ogsaa overdraget til greven at forvalte kautionsgælden og kongens gæld til ham selv og hans broderbørn. Saaledes maa nemlig sikkert nogle breve forstaas, som kongen udsteder til greven i Helsingborg 1467 13. og 15. Decbr.[2]); kongen siger heri, at eftersom han har befalet landene til grev Gerhard, og denne for ham har overtaget at forvalte en stor, svær gæld, for hvilken landenes ridderskab have hængt deres segl for kongen, og som de have betalt, vil han ganske holde greven

[1]) RA. Gott. membr. 1467 $^{1}/_{5}$. Cf. Nordalb. Stud. V, 67. Stemann III, 97.

[2]) . . . vnde he sik in grote sware schulde van vnser wegen vmme to slande vnde to entrichtende vns to wyllen ghegheuen hefft vnde noch dachlikes gifft, dar de gudemannen darsuluest ere ingesegele vor vns vthgehenget vnde betalet hebben, willen . . . wy . . . ene . . . gantz vnde all sodaner vnser schulde . . . entheuen vnde benemen van schuld vnde allen schaden. Unde wes he synen heteren vnde loueren, de vor sodane vnse schulde vor em heten vnde louen, in waringhe settet, is vnse wylle, dat id ere waringhe bljue solanghe se sodannes hetendes vnde lofftes van vnser wegen gantz benomen sind van schuld vnde schaden . . . jo doch wanner vnse geld rede is dat wy denne na antale een, twe effte mehr slote wedder losen vnde sodan geld dar se vor stan vnde des se van sodans hetendes wegen van vnser wegen bewisliken schaden nomen hebben, bereden vnde vornogen vnde de slote wedder antasten moghen tom enen sunte Merten . . . 1467 $^{13}/_{12}$ og $^{15}/_{12}$ RA. Gott. membr. fasc. XXIII. Nord. Stud. V, 69 ukorrekt. Brevet af $^{15}/_{12}$ er mærkeligt nok ligelydende med det af $^{13}/_{12}$, kun at bestemmelsen om kongens indløsningsret er udeladt. Betyder da dette, at der er truffen anden bestemmelse paa dette punkt og brevet af $^{13}/_{12}$ ophævet ved det af $^{15}/_{12}$?

skadesløs herfor. Og hvad sikkerhed greven stiller de af sine kautionister, der for ham kautionere for denne kongens gæld, skal vedblive at tjene dem som sikkerhed, indtil de ganske have faaet al gæld og skade erstattet, hvori de maatte komme paa grund af denne deres kaution. Kongen forbeholder sig dog ret til efterhaanden at indløse et, to eller flere slotte til en Mortensdag, med aars varsel, alt efter størrelsen af den sum, han kan skaffe til veje. Og i et andet brev erklærer kongen, at eftersom der er hengaaet nogle terminer, uden at der er bleven betalt afdrag til grev Gerhard og grev Morits' børn, giver han nu grev Gerhard fuldmagt til at skaffe penge til denne resterende og aarligt forfaldne sum og lover at erstatte ham den skade, han derved kunde lide[1]). Endelig fik greven, for at kunne udføre disse hverv, ret til atter at pantsætte slotte, han havde indløst, hvis det var nødvendigt paa grund af kongens gæld, dog at han paa kongens vegne forbeholdt sig indløsningsretten[2]).

Det var klart, at hvis kongen saa sin fordel ved denne forholdenes udvikling, var den ingenlunde til fordel for landene. Trykket af den store gældsbyrde forøgedes nu ved den haabløse forvirring, som maatte blive resultatet af denne ordning. Greven skulde paa engang se paa sin egen og kongens fordel; han skulde skaffe

---

[1]) beuelen wy vnde volmacht gheuen . . . heren gherde sodane syn vnde heren Mauriciesz . . . kynderen nastande vnde jarlikes bedagede geld vmme to slande vnde wes he van sodans . . . geldes wegen vmmesleyd vnde allen redliken schaden den he dar vppe donde werd scholen . . . wy . . . eme . . . degher vnde all myd deme anderen vnsem vmmeslage vnd wes he furder myd vns hefft . . . gudliken entrichten vnde vornoghen. 1467 $^{15}/_{12}$ RA. Gott. membr. fasc. XXIII. Nord. Stud. V, 69.

[2]) 1467 $^{15}/_{12}$ RA. Gott. membr. fasc. XXIII. Nord. Stud. V, 69.

afdrag til sig selv og broderbørnene dels ved at indløse slotte, som han saa skulde beholde som pant[1]), dels ved ligefrem at gøre laan i dette øjemed og sørge for disse laans fornyelse; han skulde indløse kongens forfaldne gældsbreve, han skulde afdrage paa den gamle svævende kautionsgæld; i nogle tilfælde var han selv kongens kautionist. For at faa de nye laan rejste maatte han selv sætte i pant og skaffe kaution, og alt dette skulde kongen senere erstatte ham. Det eneste, der kunde komme ud heraf, var en forvirring, som gjorde alt regnskab og opgørelse næsten til en umulighed. Men for greven var alt dette ogsaa kun den form, under hvilken han havde skabt sig en stilling i landet, som nu, medens kongen alene var optagen af kampen med Akselsønnerne og Sverige, skulde sikres ved, at han dannede sig et parti i landene, og først og fremmest ved at han fik saa mange som muligt af de faste slotte i sin haand, ved indløsning, ved magt, paa hvilken maade det nu lod sig gøre. Ordningen af den svævende gæld var ham ligegyldig, kun pantegælden vilde han betale, for derved fik han slottene; overfor kongen kunde dette altid forsvares, blot som et led af en fornuftig finanspolitik. Og han vandt frem: Rendsborg havde han jo fra først af; som kongens forstander fik han raadighed over de upantsatte len og de len, der ikke vare overdragne som rene pantelen; det var Gottorp, Tilen og Segeberg, maaske Aabenraa og Nordborg; senere fik han dertil Sønderborg, som han maaske indløste fra Johan v. Alefeld, og Flensborg, som han sikkert fratog Hartich Skinkel uden løsen; et par

[1]) Om da denne aftale ikke var bleven ophævet ved den senere ordning, hvorved greven overtog hele forvaltningen af denne gæld.

gange synes han at have villet indløse Kiel fra Hans Ranzau, hvad der dog ikke blev til noget[1]). Disse vare de hovedlen, som greven fik i sin magt; men ogsaa enkelte godser bemægtigede han sig. Saaledes maatte Wulf v. d. Wisch 1468 11. Febr. overgive Runthof til ham for at skaffe sig og sine sønner fred[2]), og senere siges greven ogsaa at have taget gods fra Henning Pogwisch og Claus v. Alefeld til Søgaard[3]).

Det var klart, at landenes ridderskab og ganske særlig kongens kautionister maatte føle megen harme og uro over den vending, sagerne havde taget. Dette betød ikke blot en afvigen fra den politik, som de for landenes freds skyld holdt for den rette, og som de hidtil havde gennemført med stor kraft, det betød ogsaa,

[1]) Lüb. Chron. II, 305 siger, at greven tog Rendsborg, Segeberg, Hanrau (?) og Gottorp, Schiphower (Hist. archicom. Oldb. Meibom SS. R. Germ. II) p. 182, at han havde Tilen, Sønderborg, Flensborg og Haderslev (?); de slotte, kongen i 1470 ligefrem maatte erobre, vare efter den liste, Hvitfeldt p. 930 meddeler: Rendsborg, Gottorp, Flensborg og Sønderborg. Hanrau og Haderslev vare dog vistnok fuldstændig overdragne pantelen, og der er ingen andre efterretninger om, at greven indløste dem eller bemægtigede sig dem. Sønderborg har han vistnok, overensstemmende med brevet af 1466 $^{1}/_{11}$, indløst fra Johan v. Alefeld; der høres heller ikke senere nogen klage over, at han her har begaaet nogen uret. Formodentlig har han indløst det for 18 eller 19000 ℔; da dronningen senere, 1470, faar det i pant for 14000 rh. g., har hun vel indløst det fra greven. De 14000 rh. g. ere da den sum, hvorfor greven har regnet det som pant; det svarer til 21000 ℔, saa at han altsaa, efter at have indløst det fra Johan v. Alefeld, har forhøjet pantesummen for sit vedkommende med 2—3000 ℔. Cf. ovfr. p. 350 anm. 1. Om hans forhold til Flensborg oplyses man af 1470-recessen. Om Kiel breve af 1468 $^{1}/_{7}$ og 1469 $^{21}/_{4}$. RA. Gott. membr. Nord. Stud. V, 70, 72.

[2]) Dipl. Flensb. I, 154.

[3]) Staatsb. Mag. IX, 459.

at al den smule sikkerhed, som de havde haft for deres udlagte penge, nu ganske svandt bort; netop de slotte, som kongen i sin tid havde givet dem anvisning paa, vare nu i grevens magt[1]). Med personlige ofre havde de støttet kongen; nu syntes han at svigte dem. Ganske vist, deres krav anerkendte han, og greven havde faaet det overdraget at skaffe dem penge; han hævede ogsaa skatter og rejste laan, men — de fik intet. Og under alt dette maatte de stadig indfri deres kautioner; 1466 skulde til Mortensdag det lybske laan have været betalt; det skete ikke; saa indmanedes straks efter nytaar 1467 kongens kautionister, og de maatte saa skaffe de 8000 ℔[2]). Dette bragte mange af dem i den største nød; deres misstemning voksede. Da kongen i efteraaret 1468 en ganske kort tid var i landene, forebragte de deres klager; kongen gav da ogsaa greven befaling til at søge saa vidt muligt at betale af paa kautionsgælden af de summer, han fik ind ved skatterne; men greven forandrede intet i sin færd. I begyndelsen af 1469 skærpedes da modsætningerne yderligere, nye godsberøvelser bragte hele ridderskabet i harnisk. 2. Maj sluttedes i Kiel det store adelsforbund[3]), og faa dage i forvejen, 24. April, havde kongen i København overdraget Slesvig og Holsten som brugeligt pant til greven for de summer, som kongen

[1]) Cf. Zeitschr. der Ges. für. Gesch. der Herz. I, 226.

[2]) Kautionisterne have sikkert maattet betale alle 8000 ℔; der høres ikke senere tale om denne gæld, og der er bevaret en kvittering af 1467 $^{14}/_{1}$ fra bisp Arnolds dødsbo til raadet i Lübeck for 2000 ℔, som dette i 1465 havde laant af bispen for atter at kunne udlaane dem til kongen som del af de 8000 ℔. Unionskgrne p. 331 anm. 2. Lüb. Chron. II, 299.

[3]) Lüb. Chron. II, 317. Reg. Chr. I, 193. Nord. Stud. V, 71, 73. Pal.-Müller 94—95. Waitz II, 22.

skyldte ham selv, grev Morits børn og sine kautionister i landene, hvilke summer nu greven ganske overtog at betale, saa at kongen og hans arvinger fritoges fra al maning angaaende denne gæld. Ved denne overdragelse havde greven saa at sige vundet sit spil; selve hans stilling forandredes vel ikke i og for sig, hans myndighed udvidedes ikke derved, men den fæstnedes baade overfor kongen og overfor landenes indbyggere, idet der gaves den et solidere grundlag i panteretten og pantehyldingen [1]).

Det vil ses, at kongen i al denne tid intet øjeblik har tænkt paa at unddrage sig sine forpligtelser overfor kautionisterne; netop her udgjorde denne gæld jo hovedparten af den sum, hvorfor greven fik landene i pant. Lige saa lidt som kongen vilde bedrage sine kautionister, lige saa lidt nærede de i og for sig nogen mistillid til ham; atter og atter forsvare de sig imod beskyldninger for, at deres forbund eller deres øvrige optræden skulde være rettet mod kongen; alt, hvad de ønske, er netop blot det, at kongen atter selv skulde tage landene umiddelbart under sig. Thi paa ét punkt havde greven forregnet sig: han havde troet, at det til sikring af hans stilling vilde være nok at skaffe sig kongens tillid og landets slotte; den modstand, som dette sidste kunde vække hos ridderskabet, mente han at kunne besejre ved at skaffe sig støtte hos landenes øvrige indbyggere. Men ridder-

[1]) Grev Gerhards revers 1469 $^{24}/_{4}$ Dipl. Chr. I, 149. Naturligvis fik greven ret til at modtage pantehylding, og kongen udstedte en særlig befaling herom til landenes indbyggere, Reg. Chr. I, 101. Ogsaa i dette brev siges udtrykkeligt, at den sum, hvorfor greven har faaet landene i pant, indbefatter kongens gæld til kautionisterne „de se vor vns betalt hebben". Urigtigt citeret og opført paa forkert sted Nord. Stud. V, 78. Waitz II, 24. Cf. Pal.-Müller p. 94.

skabets mistillid til ham var alt for dyb og rodfæstet til, at han kunde besejre den; det mente at kunne gennemskue hans færd og troede sikkert, at hans egentlige maal var at bringe landene fra kongen over til sig; det rokkede ved fundamenterne for hans magt, idet det arbejdede paa at bibringe dronningen, og gennem hende kongen, den samme opfattelse af hans færd.

Uden at dvæle ved de historiske enkeltheder skal her blot lige refereres, hvorledes ridderskabet lidt efter lidt gravede grunden bort under grevens fødder. Understøttede af raadssendebud fra Lübeck og Hamburg fik det i sommeren 1469 gjort det klart for dronningen, hvor grundede dets klager og hvor vanskelig hele situationen var; hun opfordrede det da til at sende udsendinge til København til kongen selv for at forebringe sagen[1]). Paa dette møde i København i August s. a. havde kongen ganske vist langt vigtigere sager at afgøre end denne; han havde indset, at hævnkrigen mod Akselsønnerne og Sverige ikke lod sig føre uden de vendiske stæders bistand; dem vilde han nu bringe til at indgaa det nøjeste forbund med sig. Men for at formaa dem hertil maatte han først og fremmest love at erstatte de tyske købmænd en del gods, som dels var dem berøvet under krigen, dels leveret til ham, uden at der var givet betaling derfor, og en del skade, grev Gerhard havde tilføjet dem; det hele opgjordes senere til 20635 ℔, som kongen lovede at betale dem ved at give dem Kiel i pant[2]). Saa meget fik dog kautionisternes sendebud,

[1]) Lüb. Chron. II, 322. HR. II, VI, 232.

[2]) HR. II, VI, 249. Dipl. Chr. I, 152 1469 1/9 indeholder løftet om Kiels pantsættelse; dog skal Hans Ranzau, hvis han vil, beholde det for livstid efter kongens brev til ham.

Benedikt v. Alefeld, Ditlev v. Buchwald og Henning Pogwisch, ud af deres rejse, at kongen i en reces af 31. Aug. lovede dem, at han med det aller første personlig vilde komme til landene og der fastsætte terminer for erstatning til kautionisterne for al den gæld, hvori de vare komne paa hans vegne, efter kendelse af en voldgiftsdomstol, bestaaende af bisperne af Aarhus, Odense og Slesvig, bisp Albert Krummedige af Lübeck og raadssendebud fra Lübeck og Hamburg. Ogsaa andre stridsspørgsmaal mellem kongen og hans kautionister eller andre af ridderskabet skulde kunne henvises til denne voldgiftsdomstol, der skulde afgøre alt ved fredelig overenskomst eller ved kendelse. Naar saa disse sager vare afgjorte, skulde kongen atter tage landene under sin egen bestyrelse og med læmpe sende sin broder bort derfra, at landene atter kunde komme til deres rette herskab[1]).

Forholdet til Lübeck var dog stadig det vigtigste for kongen. Omkring 29. Septbr. kom han til Lübeck, hvor ogsaa hans broder var tilstede, og her pantsatte han 8. Oktbr. Kiel til byen for 26685 ℔[2]); derefter ofrede han en maaned (medio Oktbr.—medio Novbr.) paa landenes sager, men da det viste sig, at opgørelsen af kautionsgælden var saa vanskelig og indviklet en sag, at den ikke i en fart lod sig bringe til ende, og da kongen fandt, at han „for mærkelige magtpaaliggende sagers skyld“ ikke længer kunde blive borte fra sine riger,

[1]) Reg. Chr. I, 184. Lüb. Chron. II, 322. Nord. Stud. V, 75.

[2]) Dipl. Chr. I, 154. Nemlig de ovenfor nævnte 20635 ℔ (af hvilke den skade, greven havde forøvet, opgjordes til 3929 ℔, hvori Lübeckerne dog afkortede de 929 ℔) + Hans Ranzaus pantesum, 6050 ℔. Senere, $^{14}/_{10}$, endnu forhøjet med 950 ℔, som Hans Ranzau havde anvendt til nybygninger. Reg. Chr. I, 103 cf. 102, 436, 471, 453.

enedes man 8. Novbr. om at forlænge den københavnske reces til at gælde indtil 1470 11. Novbr., saaledes at kongen omkring førstkommende 1. Maj eller — hvis han til den tid havde saa vigtige sager for, at det maatte synes enhver god undskyldning — 8. Septbr. skulde holde en fredelig retsdag i Segeberg med sine kautionister og ridderskabet; der skulde han personlig give møde, og den nævnte voldgiftsdomstol skulde da inden 1. Decbr. fælde en endelig kendelse. Som efter den tidligere reces skulde alle breve kunne paadømmes af voldgiftsdomstolen, men deres panter skulde ridderskabet bruge og beholde i fred og ro. Endelig lovede kongen at sørge for, at greven ikke stillede krav til kautionisterne om betaling af den restsum, som kongen endnu skyldte ham af landene[1]). Sikkert har det været saavel kongens som ridderskabets mening, at ved disse aftaler hævedes i det mindste faktisk den ordning, som var bleven truffet i foraaret, hvorved landene ligefrem pantsattes til greven; denne pantsættelse skulde nu betragtes som fuldbyrdet og greven træde tilbage i sin tidligere stilling som kongens forstander i landene. Formodentlig har greven selv i første øjeblik tiltraadt denne opfattelse, thi kun saaledes kan man forklare to breve, som han 13. Novbr. lod kongen udstede til sig. I det ene siges, at eftersom kongen har befalet greven landene, og denne for kongens skyld har sat sig i stor gæld, saa at det kan blive nødvendigt for ham at pantsætte nogle slotte, toldindtægter, byer, herreder, sogne eller len, giver kongen ham herved ret dertil. Det andet brev er et løfte fra kongen til greven om, at han, inden

[1]) Reg. Chr. I, 185.

han sender ham ud af landene, vil betale sin gæld til ham og grev Morits' børn og dertil 3626 ℔, som greven paa kongens vegne har laant dennes kautionister[1]). Det første brev er øjensynligt en speciel fuldmagt til brug i terminen; det andet synes at vise, at greven virkelig siden pantsættelsen har begyndt at betale af paa kongens kautionsgæld, blot omtales denne afbetaling under de forandrede forhold her som laan, men begge breve vilde være lige unødvendige, hvis pantsættelsen endnu af greven og kongen ansaas for at staa ved magt.

Maaske har greven endnu ment at kunne besværge stormen ved en nøje tilslutning til kongen; ridderskabet havde dog faaet tilliden til ham rokket, om ikke hos kongen, saa dog hos dronningen. Hun i det mindste synes nu at have villet sikre sig lidt hold paa de slotte, som greven havde faaet i sit værge. Allerede tidligere, 1468 27. Jan., havde hun — dengang dog vel i bedste forstaaelse med greven — faaet ham til at erkende, at han havde modtaget Rendsborg i slotslov af hende[2]), en anerkendelse, der formentlig blev ydet mod et løfte af dronningen om, at hun saa nok skulde ordne sagen med hertuginden. Nu laante hun, vel i terminen, greven 1600 rh. g. og 200 post. g., men kun paa betingelse af,

[1]) RA. Gott. membr. Nordalb. Stud. V, 77—78. Stemann l. c. III, 99. I det sidste brev nævnes som motiv til udstedelsen, at grev Gerhard har opgivet de oprindelige kautionsbreve: vnde alse denn . . . vnse leue broder vns to willen den vorgenanten vnsen heteren vnde loueren sine ergeschreuen breue, de he van vns vnde en darupp hadde vpp vnzen eghenen louen vnde heten qwyth vnde vrij hefft ouerantwardet. Men spørgsmaalet er, naar denne opgivelse har fundet sted. Maaske først nu for at berolige kautionisterne; snarest dog vel, da landene pantsattes til greven.

[2]) RA. Gem. arch. cap. XXX, nr. 5. Cf. Nordalb. Stud. V, 70.

at disse penge skulde betragtes som afdrag paa den sum, hvorfor Sønderborg stod i pant; 20. Decbr. erklærede saa greven, at han skyldte dronningen disse gylden og dertil 3000 ℔, som hun skulde betale for ham; herfor vilde han førstkommende Mortensdag, naar dronningen fuldstændig havde betalt ham den øvrige sum, hvorfor Sønderborg var pant, overgive hende dette slot[1]). Det er formentlig følelsen af en stigende mistillid fra kongeparrets side og af ridderskabets ubrydelige modstand, der har bragt greven til at indse, hvilket fortræffeligt vaaben han havde ladet sig slippe af hænde i pantsættelsen; formelt var den jo ikke ophævet, og i begyndelsen af 1470 fordrede greven uden videre pantehylding af landene[2]), hvis bønder og borgere synes be-

[1]) RA. Gem. arch. cap. XXX, 6, „wann vns ere gnade dat ouerghe gheld, dar de borch vorsteyd, gantz vnde all in enem summen entrichtet vnde vornoget hefft", trykt Stemann: Urk. Beiträge II, 43. Slet regest Nordalb. Stud. V, 78, gentaget p. 87 efter Hvitfeldt (p. 931), der henfører brevet til 1470 og lader det gælde Rendsborg.

[2]) Selvfølgelig var det kun pantehylding, greven fordrede af landene; over alt, hvor denne hylding omtales, særligt da greven senere atter giver afkald paa den, tales der udtrykkelig kun om pantehylding. Men den lybske krønike, som slet intet kender til pantsættelsen af landene til greven, fortæller blot, at han forlangte, at landene skulde hylde ham „som deres rette herre", og at han derom lod læse et brev fra kongen, om hvis ægthed krøniken paa grund af sin manglende viden udtaler en let tvivl. Lüb. Chron. II, 327—28. Waitz og Pal.-Müller, der kende pantsættelsen, gaa videre i denne retning, fordi de ikke se noget tilstrækkeligt mærkeligt i, at greven fordrede pantehylding; støttende sig til den lybske krønike formode de, at han virkelig forlangte hylding som landsherre, og at svigen laa deri, at han ikke oplyste om „den subtile, men dog væsentlige forskel mellem de to slags hyldinger". Nordalb. Stud. V, 79. Waitz II, 24. Pal.-Müller p. 99. Men dette er aldeles ikke tilfældet; det brev, greven lod læse, var ægte nok,

redvilligt at have ydet ham den. Grevens motiv hertil behøver jo strengt taget kun at have været ønsket om ved pantsættelsens officielle fuldbyrdelse at sikre sig den gunstigst mulige stilling ved det forestaaende opgør; ridderskabet maatte dog heri se et flagrant brud paa de nylig trufne aftaler. Maaske mente det virkelig, at greven dermed kastede masken og viste, at hans egentlige plan var at bemægtige sig landene; i alt fald nægtede de at hylde ham og underrettede kongen om sagen. Denne synes at have taget det hele roligere; foreløbig skrev han blot til dem, at de ikke skulde hylde greven; formodentlig har han ikke været ganske ked af, at ridderskabet fik sig en lille forskrækkelse, det vilde utvivlsomt lette underhandlingerne med kautionisterne. Dog bestemte han sig til i Maj maaned, hvor han egentlig selv skulde være kommen til stede, at sende dronningen derover; og det er da ganske interessant, at den instruktion, der medgaves dronningen til denne rejse, endnu er bevaret; den kaster ganske godt lys over situationen[1]). Dronningen skulde først gøre undskyldninger for, at kongen paa grund af Erik Karlsøns skrivelser ikke selv var kommen til landene; dernæst skulde hun forhandle med raaderne dels om ordningen af kautionsgælden, dels om forholdet til grev Gerhard. Hvad det første angik, skulde hun spørge dem, om de havde noget forslag at gøre; ellers skulde hun forhandle med dem om det sidste tilbud:

---

og naar ridderskabet vægrede sig ved at hylde ham, var det ikke, fordi de fandt hyldingens art urigtig, men fordi de ligesom kongen ansaa pantsættelsen med tilhørende hylding for faktisk hævet ved de seneste aftaler. Af samme grund svarede kongen da ogsaa ganske konsekvent, at man ikke skulde hylde greven.

[1]) RA. Gem. arch. cap. XII, nr. 58.

Segeberg, Gottorp, Sønderborg etc. frit mod et afslag af 30000 ℔. Hvad greven angik, da tænkte kongen selv at blive ved landene, og dronningen skulde derfor spørge, hvad raad de kunde give ham til at faa greven fjernet i betragtning af den gæld, kongen endnu stod i til ham, og af, at han næppe tænkte at drage bort uden rede penge eller mod, at Lübeck, Hamburg og Lüneburg paatog sig kaution. Hvad grev Morits' børn angik, da vilde kongen efter det raad, landenes raader havde givet ham, nu selv paatage sig formynderskabet for dem[1]). Hvis dronningen ikke kunde komme til noget endeligt resultat, skulde alle sager blive staaende saaledes, som det sidst var blevet bestemt ved Segebergrecessen; dronningen skulde ogsaa forhandle om at afkræve greven regnskab mellem ham og kongen og give erkedegnen hr. Kort besked om at rette sig efter de gamle registre[2]). Hvis raaderne vedtog disse artikler, maatte dronningen meddele det til grev Gerhard.

Man ser af denne instruktion, hvor fuldstændig kongen er optaget af sin storpolitik mod Sverige, og hvorledes forbindelser med den svenske adelsmand Erik Karlsøn, der netop lige i begyndelsen af 1470 havde rejst oprør i Sverige,

---

[1]) Efter instruktionen følger en fyldig regest eller maaske en afskrift af et brev, dat. Gottorp 1465 $^{10}/_{12}$, hvori kong Kristiern selv overdrager formynderskabet for grev Morits' børn til grev Gerhard. Dette hænger sammen med den dengang begyndte tilnærmelse mellem kongen og greven; kongen har dengang fundet det formaalstjenligt at samle disse krav paa én haand; nu, under de forandrede forhold, vilde han altsaa som ældst broder selv overtage formynderskabet igen.

[2]) Ærkedegnen i Slesvig, hr. Cord Cordes, der i disse aar var kongens finansielle tillidsmand, og som af dr. William Christensen noget tidligere endog opføres i rækken af danske kammermestre. Dansk Statsforv. i 15. Aarh. p. 686.

har indgivet ham nyt haab, og hvor rolig han har modtaget de alarmerende efterretninger fra ridderskabet. Han er ganske vist enig med det om, at greven bør fjernes, og for at opnaa dette finder han ogsaa, at den uheldige forening af grevens egne og hans broderbørns krav, som kongen selv tidligere under andre forhold har billiget, bør ophæves; men grev Gerhard selv skal have sine penge, og raaderne maa derfor tænke paa udveje hertil; kongen vil ingenlunde behandle greven som fjende eller holde ham udenfor forhandlingerne. Med kautionisterne vil kongen forhandle paa grundlag af, at de mod et betydeligt afslag i deres krav faa sikkerhed for resten ved at faa nogle af landenes slotte i pant[1]).

Næppe var dronningen kommen over til landene, før imidlertid ogsaa hun, i tilslutning til ridderskabet, fandt, at situationen var langt alvorligere, at der virkelig var fare for, at kongen kunde komme til at miste landene. Saa sendte hun bud efter kongen selv, og omkring 20. Juni kom da ogsaa han til[2]). Greven,

[1]) Der er næppe grund til at tiltræde Waitz's dom over kongens hele politik i landene, at den var vekslende og under de forskellige krav, der rejstes, blot søgte kongens egen fordel. I virkeligheden skifter kongen kun én gang politik; det er i 1466, da han under trykket af Akselsønnernes frafald nærmer sig greven. Fra da af faar han gradvis større og større tillid til denne, mere og mere udvides grevens magtomraade, til det kulminerer i pantsættelsen. Ridderskabet fremtvinger dennes ophævelse, men dette berører blot den ydre form for grevens stilling, og det er ikke kongen, men greven, der skifter standpunkt ved at forlange pantehylding. Men selv ikke dette, først grevens aabenlyse kamp gør det af med kongens tillid. Og under alt det søger kongen ikke at løbe fra sine forpligtelser; han beskytter kautionisternes krav overfor greven, dennes overfor ridderskabet.

[2]) Lüb. Chron. II, 328. Nordalb. Stud. V, 80.

der indsaa, at hans skæbne var beseglet, gav sig nu, i tillid til, at han dog havde mange slotte i sit værge og et stort parti for sig, ind i den aabenlyse kamp[1]). For hans eget vedkommende afsluttedes denne ret hurtigt ved overenskomsten af 3. Aug. Greven lovede her straks atter at overgive Slesvig og Holsten, som han har haft i pant, dog paa regnskab, til kongen; at give afkald paa al pantehylding, som han havde modtaget af landenes indbyggere; at udstede orfejde til kongen og alle andre, med hvilke han havde haft nogen strid, og at overgive til dronningen alle recesser og breve, som han havde, der drejede sig om landene; dog skulde han beholde de gældsbreve, han havde, indtil regnskabet mellem ham og kongen var opgjort. Naar kongen atter havde faaet landene overgivne, vilde han inden 8. Septbr. høre grevens regnskab indtil den dag og udstede sikre gældsbreve til ham for de summer, han endnu blev ham skyldig af landene; saa skulde alle grevens breve atter overgives til kongen. Til gengæld lovede denne, straks naar han fik de slotte, greven endnu havde i sit værge, overgivne, at betale ham 2000 rh. g. i afdrag paa den restsum, han kom til at skylde ham, og C à 10 uger derefter endnu 4000 rh. g. i afdrag; endelig vilde kongen, naar

[1]) Under skildringen heraf følger Waitz (Nordalb. Stud. V, 81) den liste, som Hvitfeldt (Folioudg. p. 930) meddeler om tidspunkterne for kongens erobring af de enkelte slotte, der endnu vare i grevens haand. Denne liste er dog langt fra paalidelig; den har været til stede i forskellige, ret afvigende former; der ligger vel nok en fælles kilde til grund, men ved afskrivninger er den paa forskellig maade bleven forvansket. Saaledes meddeler Vedel i en note til Roskildeaarbogen denne liste i en form, der afviger ikke lidt fra Hvitfeldts. Rørdam: Monum. Dan. I, 313 anm. 1.

landenes overgivelse ganske var fuldbyrdet, atter sætte greven i frihed[1]).

Som det vil ses, var denne overenskomst, omend den ikke paa noget punkt gik greven for nær, dog en del ugunstigere end den, kongen tidligere vilde tilbyde ham; men greven kunde takke sig selv derfor; det lille krigeriske mellemspil, han havde arrangeret, maatte gøre kongen mindre velvilligt stemt imod ham. Som overenskomsten var, blev den i den følgende tid fuldbyrdet. Sine afdrag fik greven; 7. Septbr. kvitterede han for de 2000 g., som dronningen betalte ham paa kongens vegne[2]); ogsaa de 4000 g. har han sikkert faaet, dog saaledes, at der deraf blev fradraget 2500 g., som dronningen for ham havde betalt til hertuginde Margrete[3]). I slutningen af Septbr. forlod da greven skuffet landene.

---

[1]) Reg. Chr. I, 6. Dipl. Chr. I, 159. Det ses, at man i denne overenskomst med greven er gaaet ud fra, at denne endnu havde landene i pant, altsaa fra grevens eget standpunkt, som han kun en kort tid havde opgivet, men paany indtaget ved at kræve pantehylding. I forbindelse med denne overenskomst staar en række andre breve, der vare følgen af den, nemlig: 3/8 kongen forpligter sig til inden 8/9 at høre grevens regnskab og saa give ham sikkerhed for betalingen af restgælden, Reg. Chr. I, 402, Stemann l. c. III, 101; kongen lover at sætte greven i frihed, naar denne har tilbagegivet ham de pantsatte lande og udstedt orfejde, Reg. Chr. I, 454 (urigtig regest), Stemann l. c. III, 102; vidnesbyrd om dette forlig, Dipl. Chr. I, 160. 8/8 grev Gerhard opgiver al modtagen pantehylding, Dipl. Chr. I, 161, Reg. Chr. I, 7. 21/9 grev Gerhards orfejdebrev, Dipl. Chr. I, 162, Reg. Chr. I. 475. 24/9 grev Gerhard erklærer alle kongens breve til ham angaaende landene for magtesløse, Dipl. Chr. I, 163, Reg. Chr. I, 8.

[2]) Reg. Chr. I, 462. RA. Gem. arch. cap. XXX, nr. 32.

[3]) 1470 21/9 grev Gerhards kvittering for 2500 rh. g., som dronning Dorothea for ham har betalt til hertuginde Margrete af

Under disse sidste begivenheder havde dronningen spillet en fremtrædende rolle; baade arbejde og penge havde hun ofret for at bringe landene tilbage til kongen. Det er alt nævnt, at hun havde paataget sig at ordne sagen om Rendsborg med hertuginden; 30. Juni var hun enedes med denne om at betale hende 2500 g., som grev Gerhard skyldte hende af slottet, og derefter hvert aar 800 g. som afgift af Rendsborg, der saa 27. Juli paa dette vilkaar af hertuginden overdroges til dronningen[1]). Ligeledes er det nævnt, at hun havde begyndt at indløse Sønderborg fra greven; ogsaa dette maa hun have faaet udført, thi 29. Septbr. fik hun dette len i pant paa livstid af kongen for 14000 rh. g., der vel altsaa var den sum, hvorfor greven havde regnet det som pant[2]). Havde det oprindelig været hendes plan, paa denne maade lidt efter lidt at trænge greven ud af landene, gjordes dette jo ikke længere nødvendigt; i den nærmest følgende tid træder hun da ogsaa noget tilbage; imidlertid var det en meget værdifuld støtte, hun havde kunnet yde sin husbond.

Hvilket resultat der finansielt kom ud af det hele

---

Rendsborg, RA. Gem. arch. cap. XXX, nr. 31. $^{14}/_{9}$ kvitterer saa greven for al kongens gæld til ham undtagen den restsum, kongen endnu er ham skyldig for hans ret til landene, Reg. Chr. I, 464, Dipl. Chr. I, 164. Kongens kvittering til greven s. d. Reg. Chr. I, 455. Stemann III, 102.

[1]) Nordalb. Stud. V, 81, 84.

[2]) Reg. Chr. I, 114. Stemann: Gesch. des öff. u. Privatrechts III, 103. I selve pantebrevet nævnes ikke Ærø som en del af lenet; sikkert hører det dog nu som før med dertil; i et tingsvidne fra Ærø, dat. 1476 $^{17}/_{3}$, nævnes som tilstedeværende Godske Ranzau, dronningens lensmand paa Sønderborg, og ogsaa i forarbejdet til delingen og i selve delingstraktaten regnes Ærø med til Sønderborg. Stemann l. c. p. 111. Reg. Chr. I, p. 269. Dipl. Flensb. I, p. 682.

for kongen, lader der sig desværre intet sige om; om den store regnskabsopgørelse mellem ham og greven er der intet bevaret; end ikke det nye gældsbrev kender man. Sikkert er det, at der blev en restsum tilbage, som kongen skulde betale, men hvor stor denne restsum var, ved man ikke[1]). Det er jo muligt, at kongens gæld til greven virkelig er bleven formindsket under dennes bestyrelse af landene; det er muligt, at ogsaa grev Morits' børn i denne tid have faaet betalt afdrag; man ved intet derom. Er kongens gevinst saaledes yderlig usikker, saa er det paa den anden side vist, at saavel pantegælden som den løse gæld forøgedes, thi kongen maatte jo nu selv overtage al den nye gæld, som greven havde stiftet, og for en del af denne udstedte han i den følgende tid bekræftelsesbreve. Den fordel, kongen havde vundet, havde da sikkert mere været af politisk end af

[1]) Hvitfeldt fortæller (Folioudg. p. 949): Vdi samme Aar, 1474, Segeberg, Mandagen effter Matthæi Evangelistæ, haffver Greffve Geert udgiffvet en Qvittantziarum paa alt den Deel, Kong Christiern vaar hannem plictig for det Greffveskabt Holsten, Stormarn, samme Aar forplictet sig Greffven at naar Kong Christiern eller hans Arffvinger lade fordre deris Andeel som er Tredie Parten udi de Greffveskabter Oldenburg oc Delmenhorst, som Kong Christiern sig den tro Haand offver allene haffver forbeholt, skal den dennem følge. Men atter her har Hvitfeldt, der henfører næsten alle de breve, han kender om disse forhold, til forkerte aar, været meget uheldig; det første her nævnte brev er naturligvis grevens generalkvittering af 1470, der netop er dateret Segeberg, Mandagen efter Mathei evangelist, det andet er et brev af 1454 $^{13}/_{12}$ (Dipl. Chr. I, 53); det passer jo heller aldeles ikke ind i tiden efter 1460. Waitz, der her som overalt følger Hvitfeldt, begaar derfor samme fejl (Waitz II, 32). I virkeligheden ved man da intet om senere udbetalinger til greven; det ligger da ogsaa nærmest at antage, at man har anset hans krav derpaa for forbrudte efter hans uheldige angreb i 1472.

finansiel art; han havde i disse aar ret uforstyrret af landenes sager kunnet vende sin hele opmærksomhed mod Sverige.

Og i alle forhold var det til største fordel for kongen, at han ved Kiels pantsættelse havde bragt stæderne, og særlig Lübeck, over paa sin side; overalt medvirkede Hamburgs og Lübecks raadssendebud til fordel for kongen; de vare med til at slutte overenskomsten mellem ham og greven, de medvirkede til, at freden i landene blev genoprettet, og vi skulle straks se, hvorledes ogsaa den nye ordning, der blev truffet, næsten ganske fritog kongen for at beskæftige sig med landenes sager; de skaffede ham de nødvendige pengemidler, og da kongen atter drog bort, kunde han uforstyrret anvende al sin kraft paa det store tog til Sverige. Han fik hertil den kraftigste støtte fra stædernes side, ja ogsaa fra enkelte medlemmer af det holstenske ridderskab[1]). Ved alt dette var der kun den ene fejl, at selve det store hærtog ikke skulde indbringe ham andet end et forsmædeligt nederlag og en nødtvungen fred.

---

[1]) Kongens store politiske fordele af forbundet med Lübeck fremhæves her i store træk, fordi endnu Will. Christensen anser aaret 1469 for meget ydmygende for kongen (Unionskgrne p. 424, 432). Det er sandt, at Lübecks venskab maatte købes med nogle forskellige indrømmelser og særlig ved pantsættelsen af Kiel; det er dog vistnok meget tvivlsomt, om kongen eller hans hele samtid følte dette som nogen særlig ydmygelse i en tid, hvor pantsættelser til alle og enhver paa grund af statens stadige pengemangel næsten var den eneste betalingsform. Og rent politisk set var forbundet med Lübeck en stor sejr for kongen; det alene bragte ham over alle vanskeligheder i landene, og at det ikke ogsaa skaffede ham den svenske kongekrone tilbage, var ikke stædernes skyld. Men det store nederlag har ganske bragt eftertiden til at overse, hvor stærk kongens stilling var, efter at han havde vundet Lübeck for sig.

## IV. Ordningen 1470.

Allerede inden man paa denne maade affandt sig med greven, var man da ogsaa endelig naaet til en overenskomst med kongens kautionister. Denne overenskomst er det, der indeholdes i Segebergrecessen af 1470[1]). Der er i det foregaaende talt saa meget om denne reces, at det her vil være tilstrækkeligt blot at fastslaa dens karakter: naar bortses fra to sager, der særligt vare henviste til voldgiftsdomstolens kendelse, er den en opgørelse alene mellem kongen og hans adelige kautionister i landene og alene af de krav, disse havde at gøre gældende overfor ham netop som hans kautionister; i recessen selv siges, at alle andre fordringer, de maatte have paa kongen, der ikke skrev sig fra deres kautioneren for ham, ere holdte udenfor denne opgørelse.

Voldgiftsdomstolens sammensætning var jo bestemt ved aftalerne i 1469; heri skete blot den forandring, at hr. Strange Nielsøn mødte i bispen af Aarhus' sted; for Hamburg mødte en borgmester og en raadmand, for Lübeck to borgmestre[2]); dens opgave var at modtage anmeldelser fra kautionisterne om deres krav, paadømme disses retmæssighed og ved fredelig forhandling eller kendelse faa afgjort, hvor meget kongen skulde betale heraf. Ved aftalerne var der jo ogsaa aabnet mulighed for henvisningen af andre krav til voldgiftsdomstolens kendelse; to af kautionisterne benyttede sig heraf, idet Hartich Skinkel hertil henviste spørgsmaalet om erstatning for 14400 ℔, han havde haft pant for i Flensborg,

[1]) Reg. Chr. I, 186. Dipl. Flensb. I, 155. Cf. Nordalb. Stud. V, 80; Waitz II, 25; Pal.-Müller p. 102.

[2]) Nemlig Henrik Castorp og Henrik v. Stiten.

og Wulf v. d. Wisch sit krav paa skadeserstatning for den tvungne afstaaelse af Runthof; begge sager skrev sig fra grev Gerhards regimente. Naar forhandlingerne begyndte, og hvor længe de førtes, er ikke ganske sikkert[1]), da ingen af de to originaler, hvori recessen er bevaret, er dateret[2]); snarest ere de paabegyndte umiddelbart efter kongens ankomst. Det var intet let hverv, der, naar det opfattedes bogstaveligt, var paalagt voldgiftsdomstolen, og det havde da ogsaa i 1469 vist sig, hvor vanskeligt det var at foretage denne opgørelse. Der var nu hengaaet indtil ti aar, siden disse kautionsforhold opstod; men naar og hvor meget havde hver enkelt kautionist virkelig betalt? De havde ikke alle kautioneret for lige store summer; vare de end alle fælles om de store kautioner til greverne, saa var der andre, mindre laan, som to eller tre af dem havde kautioneret for, de andre ikke; og naar forfaldstiden kom, hvorledes havde de saa indbyrdes fordelt den sum, der skulde udredes? Kongens oprindelige „forvaringsbreve" vare de fælles om; det er ovenfor nævnt, at enkelte af dem sikkert yderligere havde ladet kongen udstede gældsbeviser for det, de virkelig havde udbetalt[3]), men det havde næppe alle gjort; i hovedsagen havde voldgiftsdomstolen kun deres egne op-

[1]) I Reg. Chr. I henføres recessen efter Dipl. Flensb. til begyndelsen af Oktober; allerede Waitz henfører den dog til slutningen af Juni (Nordalb. Stud. V, 80), og at dette er rigtigst, eller at den i alt fald tilhører Juli maaned, fremgaar af Hamb. Kämmr. II, 442, hvor der er opført rejseudgifter til Henrik Murmester og Paridam Lütke „versus Zegeberge, ad dominum regem", der ere udbetalte mellem 31. Maj og 24. Aug. Disse to mænd nævnes i recessen som Hamburgs repræsentanter.

[2]) Reg. Chr. I, p. 282 anm. .

[3]) Cf. ovfr. p. 344 anm. 1.

givelser og mere eller mindre mangelfulde regnskaber at holde sig til. Og hvor meget var der saa i tidens løb afbetalt paa denne kautionsgæld, hvor meget havde de selv som lensmænd tilbageholdt af de udskrevne beder som afdrag? Dertil kom saa de paaløbne renter; kautionisterne havde selv maattet rejse penge ved laan, og de havde maattet forrente disse laan; hvorledes opgjorde de disse forretningsomkostninger? Ogsaa kursberegninger mellem de forskellige arter af mønt, rhinske gylden, postulatiske gylden og lybske mark, spillede en vis rolle. I alt dette skjulte sig ogsaa muligheder for svig, og endelig vare alle pengetransaktioner blevne yderlig indviklede i grevens tid.

Det var da sikkert klart for alle, at om en egentlig regnskabsmæssig opgørelse kunde der ikke være tale; formodentlig var det netop det, man havde forsøgt i 1469, og som var slaaet saa aldeles fejl. Paa den anden side ønskede baade kongen og kautionisterne en endelig afgørelse, og disse vare nu villige til en ikke ubetydelig reduktion af deres krav, naar blot de saa fik den tilstrækkelige sikkerhed for resten. Om en saadan ordning var der jo efter dronningens instruktion at dømme ogsaa tidligere forhandlet; voldgiftsdomstolens egentlige opgave blev da at virkeliggøre dette.

Kautionisterne opgav i alt deres krav til noget over 141000 ℔; der er næppe grund til at formode, at de i nogen nævneværdig grad paa uredelig vis forstørrede deres fordringer, omend man selvfølgelig ikke kan benægte, at en og anden kan have benyttet sig af lejligheden. Man ser af recessen, at fire kautionister opgive deres krav til aldeles samme beløb; sikkert maa de da have gjort aldeles lige store udbetalinger og beregnet

disse aldeles ens[1]), hvad der synes at tale imod enhver formodning om egentlig svig; de enkelte fordringer ere i det hele taget af ikke meget forskellig størrelse; mellem den største og den mindste er forskellen kun c. 1500 ℔[2]). Og den samlede sum synes ingenlunde for stor. Mortensdag 1465 betalte kautionisterne 110000 ℔; siden den tid havde de indfriet det lybske laan paa 8000 ℔ og formodentlig flere smaalaan, og dertil forrentet de 110000 ℔ i fire terminer, hvad der maatte være meget kostbart i aar, hvor rentefoden var mellem 6 og 10 %, sikkert nærmest det sidste.

Men selv om kautionisterne nu vare i deres gode ret, naar de forlangte de 141000 ℔, vidste de jo dog godt, at de vilde komme til at gøre afslag. Men hvor stort et afslag? Herom var det, striden stod, og det er da meget heldigt, at der i rigsarkivet er bevaret et enkelt blad papir[3]), der giver oplysninger om de underhandlinger, der gik forud for recessens affattelse, og skarpt viser kongens og kautionisternes forskellige standpunkter. Paa dette ene blad findes optegnelser om, som det synes, ikke mindre end to forskellige forslag, stillede af kongen, og kautionisternes modforslag. Da disse optegnelser naturligvis ere meget kortfattede og ufuldstændige, er det næppe muligt ganske sikkert at fastslaa forhandlingernes fremadskriden. Hovedpunkterne komme dog skarpt nok frem. Kongens første forslag gaar ud paa at dække hele

[1]) De fire kautionister ere: Godske v. Alefeld, Henning Pogwisch, Benedikt v. Alefeld til Tørning og Claus v. Alefeld til Søgaard; hver især opgive de deres krav til 8185 ℔ 4 ß 9½ ₰; kun synes Claus v. Alefeld at have glemt de 9½ ₰. Cf. ndf. p. 380.

[2]) Nemlig Claus Ratlow 9298 ℔ og Wulf Pogwisch 7735 ℔ 14 ß. Cf. ndf. p. 380.

[3]) RA. Gem. arch. cap. XII, nr. 58.

kautionsgælden ved at forhøje pantesummerne for de betydeligste slesvigske slotte paa følgende maade:

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Tønder, der stod i pant for | .... | 25000 ℔, | forhøjes til | ... | 50000 ℔, |
| Haderslev, — | .... | 16000 ℔, | — | ... | 32000 ℔, |
| Aabenraa, — | .... | 15000 ℔, | — | ... | 30000 ℔, |
| Sønderb., Nordb. og Ærø, — | .... | 27000 ℔[1]), | — | ... | 50000 ℔, |
| Flensborg, — | .... | 24000 ℔, | — | ... | 50000 ℔. |
| Ialt vare slottene pantsatte for | .. | 107000 ℔, | skulde forh. til | | 212000 ℔. |

Meningen var altsaa, at medens de hidtilværende panthavere beholdt deres pantesummer i slottene, skulde forhøjelserne tjene kautionisterne i fællesskab til sikkerhed; i alt udgjorde disse forhøjelser 105000 ℔, og af kautionisterne fordredes altsaa et afslag paa c. 36000 ℔. Dette første kongelige forslag var blot en nøjere udførelse af det, hvorom dronningen efter instruktionen skulde forhandle med landenes raader, men det behagede uden tvivl aldeles ikke kautionisterne. De ønskede ikke alene sikkerhed, de vilde have betaling. Ved at modtage dette tilbud forbedredes deres stilling i virkeligheden slet ikke; hvor de tidligere kun havde „forvaring", fik de ganske vist nu pant, men disse anden prioriteter vare saa

[1]) Senere, 1472 $^{13}/_{1}$, pantsættes Nordborg til dronningen for 8000 ℔. Reg. Chr. I, 137 (næppe, som i den kronologiske oversigt formodet, 8000 rh. g., cf. Reg. Chr. I, p. 269). Hvis denne pantsættelse, hvad man maaske nok tør formode, er følgen af en indfrielse af dronningen for samme sum, skulde Sønderborg med Ærø altsaa her være regnet som pant for 19000 ℔, hvad der passer meget vel med det ovenfor p. 330 anm. 3 og 4 anførte. Det ses da ogsaa, at der i dette forslag gaas ud fra den ældre pantesum for Sønderborg, saa at det maa skrive sig fra tiden før pantsættelsen til dronningen for 14000 rh. g., altsaa er før 1470 $^{29}/_{9}$, saa at ogsaa dette viser, at recessen ikke kan være affattet i Oktbr.

umaadelig store, at der næppe var nogen udsigt til, at de vilde kunne forrentes af slottenes indtægter, endsige afdrages.

Kautionisterne selv mødte da op med et ganske andet forslag. De indvilligede i at modtage betaling for en del af gælden i pant, men det skulde ske ved, at pantesummerne for de len, de allerede havde i pant, forhøjedes for hver enkelt; derved vandt de i det mindste den fordel, at deres stilling som pantelensmænd gjordes sikrere. Hver især gjorde da under stadig henvisning til voldgiftsdomstolen tilbud om, hvor meget han „vilde tage paa sit pant"; saaledes vil Henning Pogwisch tage 3000 ℔ i Tønder ud over de penge, han har deri, og haaber dermed at have tilbudt tilstrækkeligt; i Haderslev vil Henneke Stake tage 2000 ℔ paa sin halvdel af lenet; den anden halvdel have Godske Ranzau og Schack v. Alefeld, og kongen maa derfor tale med dem derom o. s. v. Men til slut præcisere kautionisterne deres principielle standpunkt: Alle disse forhøjelser ville de paatage sig for at imødekomme kongen, og i afdrag og betaling af den gæld, de have betalt for kongen, om endskønt det falder dem meget svært; de haaber dermed at have gjort et tilstrækkeligt godt tilbud og indstille det fremfor alt til voldgiftsherrernes kendelse. Kun forbeholde de sig for den øvrige gælds vedkommende at maatte beholde og uden hindring faa nytte af deres gode forvaring, og de haabe, at kongen vil være betænkt paa til den kommende Mortensdag at skaffe rede penge for dermed at bistaa dem og deres medkautionister. Anden ordning kunne de ikke gaa ind paa uden evig fordærv[1]).

[1]) Alle vorschreuen vpslach willen wij vnserem gnedigsten leuen heren to denste vnde in vorkortinge vnde betalinge vnser

Formodentlig var det, da det viste sig, at kautionisterne stod fast herpaa, at kongen fremsatte et nyt forslag, ganske i overensstemmelse med det første; det drejede sig denne gang om nogle holstenske slotte, og kongen foreslog, at

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Tilen, der var pantsat for | 5000 ℔, | skulde forhøjes til | 8000 ℔, |
| Pløn, | — | 6000 ℔, | — | 10000 ℔, |
| Haseldorf, | — | 9000 ℔, | — | 14000 ℔, |
| Harau og Osterhof, | — | 8000 ℔, | — | 12000 ℔, |
| Trittau, | — | 11000 ℔, | — | 20000 ℔. |
| Ialt vare slottene pantsatte for | 39000 ℔, | skulde forhøjes til | 64000 ℔. |

Saaledes vilde man vinde 25000 ℔. Det er ikke ganske sikkert, hvad der var meningen med dette forslag, eller paa hvilket tidspunkt det er fremsat; i alt fald er det sket, før kautionisternes forslag optegnedes i sin endelige skikkelse; thi deri gives ogsaa svar herpaa. Maaske har kongen ment derved at ville friste kautionisterne til at gaa ind paa princippet i hans forslag. Disse 25000 ℔ anden prioriteter i holstenske slotte skulde maaske lægges til de 105000 ℔ i slesvigske, saa at der kun krævedes en reduktion af lidt over 10000 ℔. Snarest har det dog været et forslag om den maade, hvorpaa der kunde skaffes rede penge, og det var da meningen,

schulde de wij vor ziner gnaden betalet hebben vpp vns nemen; wowol vns dat zere vndrechlik is vnde hopen wij dar ane vnt boden vnde setten dat bouen all to irkantnisse der schedesherren; jodoch dat wij vnseres gheld dat wij dar enbouen vpp zine gnade tachter sint vnde dar vor vthe geuen hebben nugaftige vorwaringe hebben vnde der sunder wedderstal bruken vnde de beholden mogen vnde dat zine gnade vpp dessen to kamenden sunte Merten so vppe rede gelt vordacht wille zin vmme vns vnde vnse medehetere vnde louere to entsettende . . . Anders konen wij id sunder ewich vorderff nergen bringen.

at de, der havde disse slotte i pant, skulde yde kongen saa meget mere i laan. Men dette mødte stærk modstand; Wulf Pogwisch vilde nok tage 2000 ℔ paa Haseldorf og Didrik Blome og Henrik v. Alefeld 3000 ℔ paa Trittau, men Claus Rantzau fandt, at Pløn var sat ham alt for højt og indstillede dette til voldgiftsdommernes kendelse; Claus Ratlow bad, om han saa ikke hellere maatte faa sin pantesum i Hanrau udbetalt.

Der var da ikke andet at gøre end at gaa ind paa kautionisternes forslag. Men for at sætte dette igennem maatte de finde sig i en stærkere reduktion; havde der oprindelig været tale om en reduktion paa 30000 ℔, saa blev den i den endelige reces paa henved 45000 ℔, idet den samlede gæld reduceredes fra 141294 ℔ 2 ß 2 ₰ til 97600 ℔.

Denne reduktion udgjorde saaledes c. 31 % af den samlede gæld, men for de enkelte krav var reduktionen yderlig forskellig, varierende fra c. 17 % (Luder Rumor) til c. 53 % (Hartich Skinkel). Det er ikke muligt at sige noget bestemt til forklaring af denne forskellighed i behandlingen af de enkelte krav; reduktionen har formodentlig været afhængig af, hvor gode bevisligheder hver enkelt kautionist tilfældigvis var i besiddelse af; maaske have ogsaa personlige hensyn gjort sig gældende.

I recessen selv bestemmes, at Henrik Ranzau, der har Kohof i pant for 9000 ℔, i stedet for skulde have Aabenraa i pant, for at Kohof saaledes kan tjene til pant for noget af kongens gæld; at kongen skal formaa Godske Ranzau og Schack v. Alefeld til at laane ham yderligere hver 1000 ℔ i Haderslev, og at Claus v. Alefelds broderbørn skulle forhøje pantesummen for Lundtofteherred ved et yderligere laan af 2000 ℔. Den ende-

lige opgørelse, der omfattede alle kongens kautionister undtagen Joachim v. Buchwald[1]), kom da til at se saaledes ud, som oversigten p. 380 viser.

Udenfor recessens samlede opgørelse holdtes de to særlige krav, der vare henviste til voldgiftsdomstolens kendelse. Herom bestemtes, at Hartich Skinkel for 10000 ℔ skulde tage de godser, der vare købte i Angel, d: Stenbjerggaard, medens han for de 4400 ℔ skulde have kongens breve, hvori der skulde fastsættes betalingsterminer; Wulf v. d. Wisch fik tilkendt en skadeserstatning paa 2000 ℔; de lagdes til de 6000 ℔, der tilkendtes ham for kautioneren, og Runthof gaves ham i pant for alle 8000 ℔. Men voldgiftsherrerne nøjedes ikke med at fastslaa kravene og bestemme, hvilke der skulde dækkes ved pant, og hvilke der burde indfries ved rede penge; de traf ogsaa bestemmelser om, hvorledes denne indfrielse skulde gaa for sig og gav saaledes grundregler for den fremtidige afvikling, skitserede en hel finanspolitik. Den del af kautionsgælden, der skulde indfries, beløb sig ialt til 56500 ℔. Af disse maatte kongen førstkommende Mortensdag mindst betale 16500 ℔ eller saa omtrent, efter den aftale, der var truffen mellem ham og kautionisterne; tilbage stod da omkring 40000 ℔. Til indfrielse af disse skulde der næste aar paalægges en

[1]) Man hører ikke noget om, hvorledes kongens gæld til ham afvikledes; først langt senere ser man, at det i det mindste delvis maa være sket ved, at tolden i Pløen pantsattes til ham. Blandt de gottorpske membraner i RA. er der nemlig bevaret brev af 1488 $^{6-12}/_{1}$, hvori Tade Pogwisch, Hans Pogwischs enke og Anna Plessen, Helmerk v. Plessens hustru, sal. Joachim v. Buchwalds døtre, takke kong Hans og hertug Frederik for god betaling og overgive til dem tolden i Pløen, som har været pantsat af kong Kristiern I til deres fader.

| Kautionisten | kræver | faar anerkendt | heraf skal indfries | anvises i pant | pantet |
|---|---|---|---|---|---|
| | ℔ ß ß | ℔ | ℔ | ℔ | |
| Claus Ranzau . . . . | 7820 6 9 | 4000 | 4000 | | Brunstorp 1500 ℔, Kohof 4000 ℔. |
| Ditlev v. Buchwald . . . . . | 8850 | 6500 | 1000 | 5500 | Emeke Wonsløtes gods. |
| Gotschalk v. Alefeld | 8185 14 9½ | 4000 | 2000 | 2000 | Tønder. |
| Henning Pogwisch | 8185 14 9½ | 6000 | 3000 | 3000 | „Herrederne", ɔ: Hvidinge-, Frøs- og Kalvslund herreder. |
| Benedikt v. Alefeld (Tørning) . . . . . | 8185 14 9½ | 4000 | 1000 | 3000 | |
| Didrik Blome } Henrik v. Alefeld } Henneke Stake . . . | 16280 | 13000 | 10000 | 3000 | Trittau. |
| | 8928 8 | 6000 | 4000 | 2000 | Haderslev. |
| Luder Rumor . . . . | 8400 | 7000 | 7000 | | |
| Claus v. Alefeld Johansøn . . . . . | 7831 14 6 | 6000 | 4000 | 2000 | Neml. de 2000 ℔, hvormed Gotschalk Rantzau og Schack v. Alefeld skulle forhøje deres pantedele i Haderslev. |
| Hartich Skinkel . . . | 8483 1 9½ | 4000 | 4000[3]) | | |
| Wulf v. d. Wisch . . | 7867 13 6 | 6000[2]) | | | |
| Wulf Pogwisch . . . | 7735 14 | 6000 | 4000 | 2000 | Runthof. |
| Hans Ranzau . . . . | 8220 6 9 | 6000 | 2000 | 4000 | Haseldorf. |
| Key Ranzau . . . . . | 8834 6 6 | 6600 | 2000 | 4600 | Kohof 4000 ℔. Lütjenburg 600 ℔, Kohof 4000 ℔. |
| Claus v. Alefeld (Søgaard) . . . . . | 8185 14 | 6000 | 4000 | 2000 | Lundtoftehenred; 1000 ℔ skulle hans broderbørn forhøje deres pantelel i herredet med. |
| Claus Ratlow . . . . . | 9298 | 6500 | 4500 | 2000 | Hanrau, Osterhof og Itzehoe. |
| Ialt . . . | 141294 2 2[1]) | 97600 | 56500 | 41100 | |

[1]) I recessen selv angives summen af kravene til 141294 ℔ 13 ß, medens afkortningen angives til 43684 ℔ 5 ß 6 ß (er: 43694 ℔ 2 ß 2 ß); dette beror naturligvis paa fejlregninger; facit bliver i recessen trods dette det samme, 97600 ℔.

[2]) I recessen faar Wulf v. d. Wisch i alt tilkendt 8000 ℔, men heri er indbefattet skadeserstatningen for afstaaelsen af Runthof; efter summen af de anerkendte krav, 97600 ℔, kan man se, at hans kautionskrav er blevet fastsat til 6000 ℔, skadeserstatningen til 2000 ℔.

[3]) Dette er det eneste sted, hvor recessen ikke synes helt for-

bede, og kongen skulde give kautionisterne sikkerhed for, at denne bede kun skulde anvendes hertil. Desuden skulde kongen stille kautionisterne Flensborg slot og len som underpant, og en af dem skulde indsættes der som lensmand paa alles vegne.

Tiden umiddelbart efter recessens affattelse hengik ganske med kampen mod og den endelige overenskomst med grev Gerhard; først i begyndelsen af Oktober kunde man paabegynde fuldbyrdelsen af recessens bestemmelser. Først maatte der udstedes en række nye pantebreve; saaledes 2. Oktbr. til Henrik Ranzau paa Aabenraa len og Brunlund slot for 24000 ℔ [1]), til Key Ranzau paa Lütjenburg by for 2600 ℔ [2]), til Wulf Pogwisch paa Haseldorf for 11000 ℔ [3]); 4. Oktbr. fik Henning Pog-

staaelig; om disse 4000 ℔ bestemmes nemlig, at deraf skal Hartich Skinkel have 3000 ℔ i Flensborg, medens han skal have 1000 ℔ „van den gelde, dat uppe de pande gedan wert"; da denne post blev afgjort i recessen, har det da maaske været meningen, at han skulde have 1000 ℔ af de 2000, hvormed Claus v. Alefelds broderbørn skulde forhøje pantesummen for Lundtofteherred; men dette er sikkert senere opgivet, og Hartich Skinkel fik da alle 4000 ℔ i Flensborg.

[1]) Nemlig de 15000 ℔, hvorfor Aabenraa tidligere stod i pant, + de 9000 ℔, han havde haft i Kohof. Reg. Chr. I, 119.

[2]) Byen Lütjenborgs forhold til Pløn synes ikke ganske klart. 1460 $^{6}/_{5}$ havde Claus Ranzau faaet begge i pant for 7400 ℔ (Reg. Chr. I, 93), men inden forhandlingerne om recessen i 1470 siges Pløn at være pant for kun 6000 ℔. Maaske vare da de 1400 ℔ overførte til Lütjenburg og derfor givet Key Ranzau i pant. I recessen forhøjes pantesummen med 600 ℔; den skulde da herefter kun blive paa 2000 ℔. Men maaske har kongen tidligere eller nu yderligere laant 600 ℔ paa pantet. Reg. Chr. I, 120.

[3]) Dette beløb er den tidligere pantesum + recessens forhøjelse, men allerede 18. Oktbr. udsteder kongen et nyt pantebrev paa Haseldorf paa 12000 ℔ til Wulf og hans broder Bertram Pogwisch. Maaske har da Bertram nu laant kongen 1000 ℔ og herfor faaet pant i slottet. Reg. Chr. I, 121, 127.

wisch Tønder i pant for 28000 ℔, 12. Oktbr. Henrik v. Alefeld og Didrik Blome Trittau for 14000 ℔, 18. Oktbr. solgtes Stenbjerggaard i Angel og andet gods til Hartich Skinkel for 10000 ℔[1]). Det var dog ikke i alle tilfælde, at der allerede paa dette tidspunkt udstedtes breve, først i 1473 18. Febr. fik Claus Ratlow kongens brev for, at den sum, hvorfor han havde Hanrau og Itzehoe i pant, efter recessen af 1470 skulde forhøjes med 2000 ℔; 1473 7. Juni fik Henneke Stake brev paa forhøjelsen af pantesummen i Haderslev med 4000 ℔, og først 1480 26. Aug. fik Claus v. Alefeld til Søgaard pantesummen for Lundtofteherred forhøjet fra 11060 ℔ til 13060 ℔; det bemærkes her udtrykkeligt, at disse 2000 ℔ bleve ham tilkendte 1470, men at han endnu ikke har faaet brev derpaa[2]). Hvad recessens andre pantebestemmelser angaar, synes der ikke bevaret breve herom; af et senere brev og af den summariske opgørelse i registrum Chr. I faar man dog meddelelser om deres fuldbyrdelse; saaledes ses Runthof at være pantsat til Wulf v. d. Wisch for 8000 ℔ før 1476 26. Juli[3]); efter opgørelsen er Brunstorp pantsat til Ditlev v. Buchwald Ditlevssøn for 5 eller 6000 ℔, og sammesteds siges om Kohof, at det er pantsat efter breve, af hvilke man dog ikke har kunnet finde

[1]) Reg. Chr. I, 122, 125, 128.

[2]) Reg. Chr. I, 139, 147; Dipl. Chr. I, 234; Stemann l. c. III, 109.

[3]) Reg. Chr. I, 162. Under denne dato forhøjes pantesummen med 2000 ℔, af hvilke Wulf v. d. Wisch har laant kongen de 1000 ℔ og betalt de 1000 ℔ til afdøde Eggert Frille som erstatning for dennes krav paa godset. Kongen har i 20 aar ret til at indløse det for 10000 ℔, men derefter skal det betragtes som solgt. De 1000 ℔ havde Wulf v. d. Wisch 1465 $^6/_5$ betalt til Eggert Frille med 700 rh. g. Stemann: Gesch. des öff. u. Privatrechts III, 93 cf. 92; 112.

kopier, og at nu Jesper v. Buchwald Ditlevssøn har det i pant for 12000 ℔[1]). Sandsynligvis er da ogsaa Emeke Wonsfletes gods købt af Godske v. Alefeld for 2000 ℔, skønt intet brev eller vidnesbyrd er bevaret derom. Derimod synes det rigtignok, som om Benedikt v. Alefeld til Tørning ikke har faaet noget brev paa forhøjelse af sin pantesum i de tre herreder; de vare 1460 16. April pantsatte til ham for 12400 ℔, og for omtrent samme beløb angives de som pant i registrets opgørelse[2]).

Saaledes fuldbyrdedes da den ene del af recessens bestemmelser; Mortensdag skulde det kontante afdrag paa c. 16000 ℔ betales og Flensborg gives kautionisterne i pant for de 56500 ℔. Dette sidste skete allerede 10. Oktbr., dog med den forandring, at slottet ikke overgaves direkte til kautionisterne, som recessen bestemte, men derimod til Lübeck og Hamburg, der skulde holde det til kautionisternes haand indtil 1472 6. Jan.; hvis til den tid hele summen var kautionisterne udbetalt af beden eller paa anden maade, skulde slottet atter overgives til kongen, men hvis den ikke fuldstændig var betalt, og hvis kautionisterne eller fire af dem med fuldmagt fra

[1]) Reg. Chr. I, 183. Brunstorp havde i sin tid Ditlev v. Buchwald som lensmand paa Segeberg paa kongens vegne købt af Bertram v. Buchwald. Købesummen havde han sikkert aldrig faaet erstattet, og 1464 1. Septbr. gav kongen ham da ret til atter at sælge dette gods. Men heller ikke dette er sket, og resultatet blev da, at Ditlev v. Buchwald selv beholdt det i pant for købesummen + de 1500 ℔; derfor 5 à 6000 ℔; Reg. Chr. I, 343.

[2]) Nemlig 12000 ℔. Reg. Chr. I, p. 269. Forskellen i summens størrelse beror dog sikkert blot paa en unøjagtighed. I selve delingsbrevene nævnes ingen pantesum; her ere de tre herreder optagne blandt de krav, som kongen og hertugen i fællesskab forbeholde sig deres stilling til; trykt Zschr. der Ges. für Gesch. der Herzth. IV, 298.

de andre til den tid krævede slottet udleveret, skulde det af stæderne overgives til dem. I brevet[1]), der udstedtes herom, meddeltes, at stæderne havde antaget disse vilkaar og overgivet slotsloven til grev Morits af Pyrmont; derimod siges der ikke et ord om, hvorfor man saaledes fraveg recessens bestemmelser. I det hele taget er der ikke fra 1470 bevaret flere breve eller andre kilder, der kunne give oplysning om de videre finansielle begivenheder i dette aar. Der vilde da her være et stort hul i vor viden, om man ikke ud fra den følgende tids begivenheder og breve kunde konstruere det manglende og paa denne maade baade faa svar paa, hvorfor stæderne skubbedes ind som mellemled, og skitsere den endelige ordning.

Sikkert fik kautionisterne deres penge. Da nemlig i 1480 den sum, hvorfor de havde pant i Flensborg, paany opgjordes, beløb den sig til 40500 ℔[2]); siden 1470 var den altsaa formindsket med 16000 ℔, netop det afdrag, der var bestemt i recessen. Disse 16000 ℔ vare altsaa betalte, og der er ingen grund til at nære tvivl om, at de ogsaa bleve betalte 1470. Af opgørelsen i 1480 ser man ogsaa, hvorledes afdraget fordeltes: uanset kravenes forskellige størrelse fik hver af de 16 kautionister 1000 ℔, saa at kongen derved fuldt indfriede gælden til to af dem[3]).

Der kan heller ingen tvivl være om, hvorledes kongen skaffede disse penge; der er fra en senere tid vidnesbyrd nok om, at han i 1470 i Lübeck optog et laan paa

[1]) Dipl. Flensb. I, 156.
[2]) Dipl. Flensb. I, 169.
[3]) Nemlig Ditlev v. Buchwald og Benedikt v. Alefeld til Tørning, cf. ovfr. p. 380.

16500 ℔, og af den maade, hvorpaa dette laan stadig ses at staa i forbindelse med beden af 1471 og Flensborg slot, kan der ingen tvivl være om, at laanet optoges, for at kongen kunde betale afdraget. Sagens gang var da følgende: da terminen, Mortensdag, nærmede sig, viste det sig, at stæderne, der havde deltaget i mæglingen, ogsaa maatte paatage sig at skaffe pengene til det kontante afdrag ved et laan, der dog skulde tilbagebetales efter et aars forløb; som sikkerhed forlangte de sig blot Flensborg overdraget, indtil laanet var tilbagebetalt; kautionisterne, der i stædernes bistand saa den eneste udvej til at faa deres penge, gik ind herpaa, og 10. Oktbr. fandt denne overdragelse sted. Det var næppe let at skaffe et saa stort laan til veje til en konge, der ikke kunde glæde sig ved at nyde stor tillid; det lykkedes dog Lübecks raad at faa laanet rejst hos gejstlige stiftelser og dets egne medlemmer, og i begyndelsen af December fik kautionisterne deres penge. Men laanebetingelserne vare efter tidens sædvane meget skrappe; ikke saa meget fordi laanet skulde tilbagebetales i julen 1471, eller fordi der skulde svares 7 % i rente, som ved den sikkerhed, der forlangtes: til sikkerhed for rentebetalingen maatte kongen stille 1155 ℔ af indtægterne af Segeberg, for laanets tilbagebetaling klenodier, som man laante af dronningen, og en kautionsforpligtelse i strengeste form, indlager, fra hovedmængden af selve de adelsmænd, hvis krav paa kongen delvis skulde dækkes ved laanet[1]). Denne forpligtelse beseglede 10. Decbr.; ved denne tid var laanesagen da

[1]) Nemlig, som det synes, alle kautionisterne undtagen Benedikt v. Alefeld til Tørning og Wulf v. d. Wisch.

gaaet i orden — men kongens kautionister havde kun ved paany selv at kautionere kunnet skaffe sig betaling[1]).

Med alt dette var recessen dog ikke helt fuldbyrdet, dens mening var ikke blot at tilfredsstille øjeblikkets krav, der var i den skitseret en fremtidig reorganisationspolitik. Ikke blot de 16000 ℔, nej, alle 56500 ℔ skulde i en nær fremtid tilbagebetales, derfor bestemte den udtrykkeligt, at kun hertil maatte den bede, der skulde udskrives i 1471, benyttes. At dette virkelig gennemførtes blev end mere magtpaaliggende ved optagelsen af det lybske laan, det var klart, at dette laan, der var brugt til det første afdrag paa kautionsgælden, først maatte indfries af beden, før der kunde blive tale om yderligere afdrag. Naar nu kongen drog bort for at iværksætte det svenske tog, svandt ethvert skin af en fastere centralstyrelse i landene, forholdene krævede da, at man fandt en mand, til hvem man under en eller anden form kunde overdrage forvaltningen af landenes finanser eller foreløbig i det mindste beden. Mere end andre ønskede sikkert kongen dette — derved gjordes hans hyppige nærværelse mindre nødvendig, netop derfor havde han gjort det uheldige forsøg med sin broder Gerhard. Og manden var det ikke vanskeligt at finde, ingen nød sikkert i de dage en saa almindelig tillid fra alle sider som bisp Albert Krummedige af Lübeck. Selv tilhørte han og hans slægt landenes adel og netop dette havde været en væsentlig grund til hans valg til biskop i 1466, som biskop kom han i det nærmeste forhold til Lübecks raad og borgere, og allerede 1465 nævnes

[1]) Fremstillingen her hviler paa det senere gældsbrev af 1471, 25.—31. Decbr. — Reg. Chr. I, 138 — der nedenfor nærmere skal omtales.

han som kongens svorne mand og raad. Sikkert var han tillige en mand, der havde evne og vilje til at vinde dem, med hvem han kom i berøring; sin embedstiltrædelse havde han straks fejret ved pragtfulde gæstebud for den ham undergivne gejstlighed, for det lybske raad og holstenske og mecklenburgske adelsmænd med deres damer[1]). Som lybsk biskop havde han været selvskreven til at deltage i forhandlingerne i 1470 og han havde her spillet en hovedrolle; til ham var det nu, at bestyrelsen af landenes finanser delvis overdroges.

Det er ikke ganske let bestemt at angive indholdet af og grænserne for det hverv, der overdroges bispen; der er ikke bevaret og vel heller aldrig udstedt noget brev, hvorved han indsættes i en eller anden officiel stilling eller under en eller anden form faar en ekstraordinær myndighed overdraget. En antydning herom findes ganske vist i en bestemmelse i recessen om at alle skadesløsbreve, fordringsbreve eller løftebreve, der vedrørte kautionsgælden, skulde til begge parters — kongens og kautionisternes — tro haand deponeres hos bispen af Lübeck, forblive hos ham indtil recessen var fuldbyrdet og saa overgives til kongen[2]). Alligevel vilde man dog ikke ud af denne bestemmelse kunne formode noget om den stilling, bispen i den følgende tid kom til at indtage, og i virkeligheden har man da ogsaa hidtil været ganske uvidende derom[3]). Hvad der giver oplysning herom, ere nogle regnskaber fra bispen til kongen, der ere bevarede i rigsarkivet og som nedenfor nærmere skulle omtales, fordi de ere hovedkilden til landenes

[1]) Lüb. Chron. II, 291. Quellensamml. der schlw.-holst.-l. Ges. II, 15.
[2]) Reg. Chr. I, p. 282.
[3]) Saaledes Biografisk Lexic. IX, 544.

finansielle historie i det følgende tiaar[1]). Af dem ser man, at det i dette tidsrum var bisp Albert, der havde hovedstyrelsen af landenes finanser, der modtog i det mindste den væsentligste del af bedeindtægterne, der indfriede laan og betalte renter, og at han med denne stilling som finansforvalter forbandt stillingen som lensmand paa Segeberg, der fra begyndelsen af aaret 1471 var ham overdraget som regnskabslen. Der kan efter det tidligere anførte ingen tvivl være om, at det først og fremmest var kautionisterne, der havde ønsket, at bispen overtog denne stilling, netop i recessens bestemmelse om brevenes overdragelse til ham kan man nu se en antydning om, at en saadan ordning allerede var paatænkt ved recessens affattelse; de haabede derved at sikre reorganisationspolitikkens gennemførelse; men kongen gik gerne ind herpaa, han haabede i bispen en dygtig finansminister.

Bispen kom iøvrigt ikke til at være ganske ene om alt dette, det er af hans regnskaber og andre vidnesbyrd klart, at der gaves ham en hjælper i Peter v. Alefeld. Denne mand, der i den sidste bevægede tid havde været lensmand paa Segeberg[2]), blev, da dette slot gik over til bispen, gjort til lensmand paa det andet hovedslot i landene: Gottorp; han skulde understøtte bispen i hans arbejde og fik, omend i mindre omfang, samme hverv som han.

*(Fortsættes.)*

[1]) R. A. Regnskaber fra kong Christ. I's tid.

[2]) Efter overenskomsten mellem kongen og greven af 1470 $^{10}/_{7}$ Dipl. Chr. I, 157 cf. Reg. Chr. I, 461.

## Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Rigsarkivar Carl Frederik Bricka blev den 23. Aug. 1903 kaldt bort fra sin omfattende Virksomhed, kun 58 Aar gammel. Indenfor vort Land var han paa historisk Omraade en bærende Kraft, baade Drivhjul og Regulator ved store Værker og Foretagender. Først og fremmest har han ved sin hele Personlighed præget det Hovedværk *Dansk biografisk Lexikon*, som han begyndte i 1887 og som uforstyrret i faste Taktslag er gaaet frem med sine aarlige Bind; der mangler endnu kun et Par Bind, der dog helt igjennem ere forberedte af Bricka, hvorfor Værket fra først til sidst vil kunne staa som hans. Bricka har ved dette Arbejde kaldt et Par Hundrede danske og norske Mænd til Virksomhed for sit Formaal; selv har han deri skrevet mange fortræffelige Biografier, der ofte have bragt Nyt frem, det var især Adelsmænd fra Frederik II's og Christian IV's Tid, dernæst Embedsmænd ved Arkiver og Bibliotheker, som han valgte at skildre. Fra Ungdommen af havde det været Personalhistorien, som især havde fængslet Brickas Interesse; hans fine Sans for sjæleligt Liv kom saaledes allerede smukt frem i det ejendommelige Arbejde *Kong Frederik II's Ungdomskjærlighed* (1873).

Til to andre historiske Publikationer har Brickas Navn ligeledes været knyttet, idet han gjennem tyve Aar var Medlem af Historisk Forenings Bestyrelse og som dens Sekretær Udgiver af Hist. Tidsskrift (hele 5te og 6te Række); i lige saa lang Tid var han Sekretær ved det kgl. Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog og udgav som saadan 6. Bind af Danske Magazin. Det byrdefulde Arbejde, som paa denne

Maade kom til at paahvile ham, udførte han med vaagen Takt, den omhyggeligste Nøjagtighed og en enestaaende Kontrolleringsevne, for hvilke mange Forfattere ville være ham taknemlige.

Foruden at Bricka i Historisk Tidsskrift har skrevet en Del Afhandlinger og Anmeldelser, har han været en virksom Udgiver; saaledes udgav han sammen med S. M. Gjellerup *Den danske Adel i det 16. og 17. Aarh. I.* (en Samling Ligprædikener, 1874—75) og i Forening med J. A. Fridericia *Kong Christian IV's egenhændige Breve* (7 Bind, 1878—91).

Efter at have været Assistent paa Kgl. Bibliothek og senere i Geheimearkivet blev Bricka 1887 Arkivsekretær og ved Rigsarkivets Oprettelse 1889 Arkivar i dettes første Afdeling. 1894 gjorde Universitetet ham til Æresdoktor i det filosofiske Fakultet. Ved A. D. Jørgensens Død udnævntes han til Rigsarkivar (1897). I denne Stilling arbejdede han med stor Samvittighedsfuldhed videre ad de Veje, som Jørgensen havde draget. Han fik Arkivet aabnet i Sommermaanederne ogsaa om Eftermiddagen, og Lukningen af første Afdeling i Juli Maaned blev afskaffet.

Ved sin store Arbejdslyst og utrættelige Virken, sin Tjenstvillighed og sit stille beskedne Væsen vandt Bricka ikke blot varm og udelt Anerkjendelse, men mange Venner; med Taknemlighed vil han mindes ogsaa af mange af Historiens Dyrkere i Norge og Sverige. *Joh. Steenstrup.*

Mag. art. Carl Barner Fredstrup døde 8. Maj 1903 i en Alder af 34 Aar. 1896 havde han taget Magisterkonferens i Historie; allerede forinden havde han faaet Ansættelse ved Rosenborgsamlingen, kom derfra til Nationalmuseet og blev 1899 Assistent ved det store kgl. Bibliotek, i hvilken Stilling han virkede med stor Iver, indtil en langvarig Sygdom ramte ham. Hans Hovedinteresse var etnografiske Studier, og efter Kr. Bahnsons Død fuldendte han dennes store Fremstilling af *Ethnografien* (2. Del, 1900). Til Historisk Tidsskrift havde han med megen Dygtighed og Samvittighedsfuldhed udarbejdet Registret fra 6. R. 4. B. (1894).

Til Gustav Storms Efterfølger som Professor i Historie ved Kristiania Universitet er udnævnt Dr. Alexander Bugge.

Til Landsarkivar i Upsala er udnævnt Amanuensis i det svenske Rigsarkiv G. Berg.

2.—9. April 1903 afholdtes den internationale historiske Kongres i Rom under stor Deltagelse og under Præsidium af den berømte italienske Historiker P. Villari; som officiel Repræsentant for Danmark mødte Professor Dr. *M. Cl. Gertz*, der gav Beretning om den historiske Undervisning her hjemme. Iblandt de af de forskellige Sektioner tagne Beslutninger skal anføres de om Grundlæggelsen af et *Museo Veneto Levantino* i Venezia, om Udgivelsen af et *Corpus inscriptionum medii ævi* samt om Ønskeligheden af fri Aabning af alle Statsarkiver for Tiden indtil 1847 og af Afskaffelsen af diplomatisk Mellemkomst med Hensyn til den internationale Forsendelse af Haandskrifter fra Biblioteker. Det besluttedes at afholde den næste Kongres i Berlin i Efteraaret 1906.

I April 1903 afholdtes den 7de tyske *Historikertag* i Heidelberg. Af de afholdte Foredrag skal nævnes følgende. Den bekendte Oldtidshistoriker Prof. Eduard Meyer (hidtil i Jena, nu i Berlin) talte om Kejser August, for hvem han vilde hævde en ærlig Vilje til at opretholde de republikanske Institutioner, en Opfattelse, der blev stærkt modsagt i den følgende Diskussion. Prof. Carl Neumann (Göttingen) udviklede en ejendommelig, men vel næppe holdbar Betragtningsmaade af den byzantinske Kultur og Renæssancens; den første var blevet gold og uden Frugter, fordi den kun støttede sig til den antikke Overlevering; kun ved Misforstaaelse havde man hidtil set den som væsenlig paavirket af kristelig Teologi; Renæssancens Kultur var i sin første og højeste Udfoldelse en Modning af Middelalderens, af Barbarerne og Kristendommen paavirkede Ideer, medens det blev til Vanheld for den, at den senere lod sig overmande af Oldtidens Indflydelse. Prof. J. Haller (Marburg) skildrede Oprindelsen til Erklæringen af 1407 om den franske Kirkes gallikanske Friheder og vilde paavise den som en Efterligning af engelske Kirkebestemmelser.

Om vort mest storladne Fortidsminde, *Danevirke*, har Museumsdirektør Dr. S. Müller og Inspektør C. Neergaard udgivet et større, med talrige fortrinligt udførte Afbildninger og Opmaalinger udstyret Arbejde (*Nordiske Fortidsminder 5.—6. H. S. 197—297.* Kbh. 1903. 4°; ogsaa som Særtryk). Støttet paa en 1901 foretagen Undersøgelse af de bevarede Voldrester samt paa ældre Kort gennemgaas de enkelte Befæstningslinjer, og der gives „en stor sammenhængende Hypothese til deres Forstaaelse". Den er et absolut Brud med hele den ældre Opfattelse, idet Hovedvolden, det egentlige Danevirke, til hvilken Thyra Danebods Navn fra gammel Tid har været knyttet, nu henføres til Karl den Stores Modstander Kong Gotfred. Beviser herfor søges — historisk — i de frankiske Annalers Beretning om Kongens Plan, at der skulde rejses et Virke fra Østersalt til Vesterhav, arkæologisk i den Omstændighed, at Hovedvolden ikke har været forsynet med en Grav, et Træk, der synes at være karakteristisk for Befæstningsanlæg fra Oldtidens sidste Aarhundreder. Fra dette Udgangspunkt, med hvilket Hypothesen staar og falder, gives en Tydning af de mindre Værker og senere Tilføjelser. Den bekendte smukke Halvkredsvold ved Haddeby Nor opfattes sikkert med Rette som en Byvold, Forbindelsesvolden mellem denne og Danevirke antages opført af Harald Blaatand, medens Thyra Danebod har rejst den mægtige Kampestensmur, der forstærker Hovedvolden paa dens svageste Del mellem Danevirke Sø og Kurborg. Kovirket endelig, til hvilket man tidligere har henført de frankiske Annalers Fortælling om Gotfred, tydes som en foreløbig Grænsevold, opkastet i Tiden mellem 983 og 1026, og dets hele Karakter gør det opsaa utvivlsomt, at det maa stamme fra en yngre Tid.

Ethvert Forsøg paa at udrede Danevirkes Historie kan efter Kildernes Natur aldrig naa ud over det hypothetiske. Men det giver disse nye Tolkninger et betydeligt Plus fremfor deres Forgængere, at de er fremsatte af Mænd med et saa indgaaende Kendskab til vore Oldtidsminder i det hele.

*M. M.*

Skoleinspektør P. Lauridsen har offentliggjort en interessant Undersøgelse *Om Skyldjord eller terra in censu* (Aarbøger f. nord. Oldkyndigh. 1903. 1. Hæfte). Medens alle tidligere har ment, at den middelalderlige Skyldsættelse beroede paa en Taxation af, hvad Udsæd Jorden kunde modtage, søger Forf. at godtgøre, at Grundlaget var rent aritmetisk; en Mark, Øre, Penning Jord betyder et bestemt Areal. Han naar hertil især ved Tilbageslutninger fra senere Tider; Vejen er god nok, men det er et Spørgsmaal, om han ved at benytte den har udvist tilstrækkelig Forsigtighed. Da der fra anden Side kan ventes et Bidrag til Oplysning af disse ligesaa vigtige som vanskelige Forhold, skal jeg ikke komme nærmere ind paa Spørgsmaalet, men nøjes med at sige, at naar Hr. Lauridsen polemiserer mod min Fortolkning af, hvad Census, Skyld var, nemlig at det var Ledingsafgiften, saa synes hans egen Fortolkning af Ordet ganske uklar; „Skyld var Afgift, Skat, de offentlige Byrder" siger han, men hvilke da? Foruden Ledingspengene kan der jo kun være Tale om Studen. — Af megen Interesse er det, at Hr. Lauridsen kan vise, at det dyrkede Areal i Falsters Nørre Herred 1682 var henved 18000 Tdr. Land; Opgivelserne fra Frederik III's Tid viser kun en Udsæd af c. 6000 Tdr., hvad der maa antages at svare til et dyrket Areal af 9000 Tdr. Forf. har Ret i, at Tallet fra Kristian V's Tid er det bedste, og jeg vilde have benyttet det, om jeg havde kendt hans Kilde. Det fører til — med min Opfattelse af Skyldtaxationen —, at der i Valdemarstiden var lige saa meget Jord under Ploven som 450 Aar efter. *Kr. Erslev.*

Den danske Generalstab har udgivet 2det Bind af *Bidrag til den store nordiske Krigs Historie* med Særtitel: *Felttoget i Skaane 1709—1710* (1903); det er udarbejdet af Oberstløjtnant A. P. Tuxen, der i det hele har overtaget Ledelsen af Generalstabens historiske Arbejder, med Bistand af Kommandør C. L. With og Kaptajn A. L. Hansen. Værket, der er bygget paa det omhyggeligste Førstehaandsstudium af danske og svenske Arkivalier og tillige paa Terrænundersøgelser, indledes med en klar Udsigt over Danmarks

ydre Politik fra Freden i Traventhal til Krigens Begyndelse 1709, hvorefter Felttoget skildres udtømmende og i alle dets Enkeltheder. Det triste Indtryk, som denne Danmarks sidste Kamp for Skaane altid har gjort, forøges kun ved Bogen. Man har allerede tidligere været klar over, hvilket Ansvar der hviler paa Frederik IV, fordi han ved sin Italiensrejse 1708—09 forsømte det rette Tidspunkt til at faa sluttet Forbund med Rusland paa gunstige Vilkaar, men man har næppe hidtil vidst saa god Besked som nu om, hvilken skadelig Rolle Kongens Uvirksomhed og Mangel paa Interesse for Krigsbegivenhederne har spillet under selve Felttoget. Ved Siden heraf kritiserer Værket stærkt de danske Hærførere, baade Kristian Reventlow og Jørgen Rantzau. Af særlig Interesse er Skildringen af Slaget ved Helsingborg; meget nyt er her skaffet frem og det tidligere kendte kritisk sigtet. Det fremhæves, hvorledes den danske og den svenske Hær var numerisk lige stærke, den danske nærmest den svenske overlegen i Uddannelse, medens den svenskes Fortrin bestod i at have en overlegen Fører i Stenbock. Nederlaget skyldtes navnlig, at Jørgen Rantzau i sin Kampiver selv de[illegible]g i det i og for sig ikke urimelige Rytterangreb og glemte at lede hele Hæren, saaledes at denne mistede Sammenhæng i sin Opstilling. Værket er ledsaget af Gengivelser af samtidige Kort og Slagplaner.

Svarende til de store Samlingsværker, der findes inden for andre Videnskaber, forberedes for Tiden i Tyskland Udgivelsen af en *Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte.* Ledelsen er overtaget af Professor G. v. Below i Tübingen og Statsarkivar Fr. Meinecke i Berlin. Værket skal omfatte 4 Afdelinger og mindst 28 Bind. 1. Afdeling skal behandle Encyklopædi, Historieskrivningens Historie samt Verdensanskuelsens Udvikling, 2. Afdeling politisk Historie, 3. Afdeling Forfatning, Ret og Økonomi, 4. Afdeling Hjælpevidenskaber og Antikviteter. Udkommet er allerede Alwin Schultz: *Das häusliche Leben der europäischen Kulturvölker vom Mittelalter bis zur 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts* (1903), der hører til 4de Afdeling.

Af *The Cumbridge Modern History* er endvidere udkommet Vol. 7 *The United States* (Cambridge, 1903). Bindet, hvis Kapitler er udarbejdede af forskellige Forfattere, behandler de fransk-nordamerikanske Kolonier indtil 1763, de engelske indtil 1776 og derefter de Forenede Stater indtil 1902.

Næsten samtidigt har to franske Forfattere af Rang udgivet hver sit store Skrift angaaende omtrent samme historiske Periode. Den ene er Albert Sorel, der i 5te Bind af sit udmærkede Værk: *L'Europe et la révolution française* har behandlet hele Direktoriets Tid (Paris, 1903), den anden er Albert Vandal, tidligere navnlig bekendt ved sit Værk: Napoléon et Alexandre I, som har udgivet 1ste Bind af *L'avénement de Bonaparte,* omfattende Direktoriets sidste Aar, Konsulatets Tilblivelse og Forfatningen af 1799 (Paris, 1902). Der er den Forskel paa de to Værker, at det første fortrinsvis lægger Vægten paa Skildringen af de ydre politiske Forhold, det andet paa de indre Tilstande. Begges Fremstilling staar højt, men deres Stil ligner ikke hinandens. Sorels er ret knap og koncis, Vandals fyldig og for ordrig; den førstes formende Evne er skarp og plastisk, den andens dramatisk og malende. Sorel anvender stadigt historiske Sammenligninger, navnlig for at illustrere det Yndlingstema, som han har optaget fra Tocqueville, men udvidet ud over dennes Synspunkt, nemlig at Revolutionen i sine Fænomener er i inderlig Slægt med Frankrigs tidligere Historie; han har ved Siden heraf et stort Talent til at give betagende Billeder af Personer ogsaa i deres ydre Fremtræden; overordentlig levende fremstiler han saaledes den unge Bonaparte og det Indtryk, han maatte gøre paa dem, der kom i Berøring med ham. Vandal tager mere Sigte paa de øjeblikkelige Tidsforhold, og hans Talent er større til at skildre Situationer end Individualiteter; med stor Kunst opruller han Billeder af Frankrigs indre Tilstande i Slutningen af Direktoriet og Begyndelsen af Konsulatet og lader Læseren leve med i Brumairedagenes spændende Tildragelser. I de to Forfatteres Synsmaade er der en betydelig Lighed trods visse Forskelligheder. De staar begge, uden dog stærkt at betone det, som Modstandere af Aulard og hans

Skole baade i Bedømmelsen af hele Revolutionens Forløb og i Vurderingen af 18.—19. Brumaire. For dem begge er disse Dages Statskup ingenlunde Frihedens Tilintetgørelse. Thi Friheden var tabt i Forvejen og særlig ved Direktoriets Statskup i Fructidordagene 1797; fra det Øjeblik var det ogsaa givet, at det vilde blive Hæren og dens Førere eller Fører, som vilde gribe afgørende ind. Navnlig Vandal udvikler, med hvilket Tyranni og hvilken Egoisme Direktoriet gik frem, hvorledes det undertrykkede baade den politiske og den religiøse Frihed, Sorel betoner stærkere, hvorledes Konventets Udenrigspolitik paa den uheldigste Maade fortsattes under Direktoriet og førte paa en Gang til Vilkaarlighed og Demoralisation og til mere og mere at lægge Tyngdepunktet i Hærene. Begge Forfattere er endvidere enige om, at Brumairestatskuppet ikke alt for meget maa tages som en enkelt Mands Værk. Der var en almindelig Længsel i Frankrig efter en gennemgribende Forandring, og særlig næredes den af den store Mængde, for hvem Forfatningsspørgsmaalet var blevet saa omtrent underordnet; træt og afmattet som den var af Revolutionens Omskiftelser og Voldsomheder, ønskede den blot Bevarelsen af Ligheden og den ny Ejendomsfordeling samt Oprettelsen af Ro og Orden og Fred ved Hjælp af en stærk Statsmagt, der dog vedblivende af de fleste tænktes som republikansk. I hvor høj Grad dette var Baggrunden for Brumaireomvæltningen, viste sig ogsaa ved, at den lykkedes, skønt den oprindelige Plan for dens Gennemførelse, ogsaa fra Bonapartes Side, strandede; det havde været Meningen at anvende helt eller halvt lovlige Former, kun ugerne tog de sammensvorne deres Tilflugt til den rene Magt. Ud herfra er det ogsaa, at baade Sorel og Vandal ikke ser Statskuppet som en Afslutning paa Revolutionen. For Sorel er det, som skete, absolut taget ikke noget stort Brud med den foregaaende Udvikling; Konsulatet fortsatte Revolutionen, idet han ved denne forstaar Brudet med Legitimiteten, Oprettelsen af den borgerlige Lighed og tillige den stærke Anspændelse af Kampen udadtil med det Formaal at udvide Frankrigs Grænser. For Vandal er endda den ny Tid Revolutionens Frelse, idet den

hindrer den fuldstændige Tilbagevenden til de gamle Tilstande. Til dette Referat af de to Forfatteres almindelige Betragtninger skal endnu knyttes nogle Ord om deres Bedømmelse af Bonaparte selv. Vandal ser ubetinget med størst Sympati paa ham; om han end ganske vist fordømmer hans udenrigske Politiks yderliggaaende Maal og Midler, berømmer han ham ikke alene, fordi han oprettede Orden i Frankrig, men ogsaa for den Gloire, Nationen skylder ham, og han synes kun i ringe Grad at have Sans for de Ulykker, han derved bragte over Frankrig, ligesom han ikke beklager, at han ikke benyttede den Baggrund, der var for hans Magtbegyndelse, til at grundfæste en lovordnet politisk Frihed. Sorel lader derimod vel det franske Folk dele Ansvaret med ham for Erobrings- og Sejrsattraaen, men betoner ved Siden heraf, paa dette Punkt i en vis Tilslutning til Taine, at han var den fremmede, Korsikaneren, der betragtede Frankrig som sin Erobring og stadigt dreves videre frem paa Erobringens Baner, fordi en eneste Eftergivenhed over for Europa vilde rokke ved hans Diktaturs Forudsætninger, et Motiv, der tillige forbandtes med hvad Sorel kalder hans hele romerske Geni, dette forstaaet som Opfattelsen af alle fremmede Lande som tjenende hans Stat og hans egen Magt.

Den franske Historiker og tidligere Udenrigsminister Gabriel Hanotaux, i videnskabelig Henseende mest bekendt ved sit udmærkede, men ikke fuldendte Værk: Histoire du Cardinal de Richelieu, har begyndt Udgivelsen af *Histoire de la France contemporaine* (*1871—1900*). Det udkomne 1ste Bind (Paris, 1903) omfatter Tiden 1871—73. Efter en indledende Udsigt over Kejserdømmets Fald og Krigens Afslutning, hvor bl. a. Indtrykket af Paris's Belejring og Kapitulation paa Befolkningen i Provinserne skildres paa en overordentlig stemningsfuld Maade, fremstilles i skarpe og klare Træk Nationalforsamlingen i Bordeaux, Kommunen, Frankfurttraktaten og Befrielsen af Frankrigs Territorium for de tyske Tropper samt Partikampene inden for Nationalforsamlingen i Versailles indtil Thiers's Fald og Mac Mahons Valg til Præsident

i Maj 1873. Bogen indeholder fortrinlige Karakteristikker, saaledes baade af Greven af Chambord og af Thiers, hvis Styrelse Forf. i det hele berømmer; over for dens Mangler fremhæves de overordentlig vanskelige Forhold. Med stor Interesse maa man se hen til Værkets følgende Bind, hvor Hanotaux ud af egen personlig Erfaring og nøje Forbindelse med de andre ledende Mænd vil kunne give meget nyt.

## Bøger indsendte til Redaktionen.

M. G. Schybergson: Finlands Historia. 2. omarb. uppl. 4. H. Helsingfors, 1903. G. W. Edlund.

Nordisk Universitets-Tidskrift. Utg. af L. Wåhlin. 3. Årg. 2—4. H. Göteborg, 1903.

Karl Pira: Om Historiens uppgift och metod. Stockh., 1903. Adolf Johnsons förlag.

Sophus Bugge: Norges Indskrifter med de ældre Runer. Udgivne af Det Norske historiske Kildeskriftfond. 6. Hefte. Christiania, 1903.

Axel Olrik: Danmarks Heltedigtning. En Oldtidsstudie. 1. Del. Rolf Krake og den ældre Skjoldungrække. Kbh., 1903. G. E. C. Gads Forlag.

Meklenburgisches Urkundenbuch. Herausgeg. v. dem Verein für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Bd. 21. 1386—1390. Schwerin, 1903.

Historisk Tidskrift för Skåneland. Utgifven af Lauritz Weibull. Bd. 1. H. 5—6. Lund, 1903.

Hjalmar Heden: Studier till Danmarks Reformationshistoria från Fredrik I:s död till slutet af grefvefejden. (Göteborgs Högskolas Årsskrift 1903, II.) Göteborg, 1903.

Handlingar rörande Sveriges Historia. 3. Serien. Svenska Riksrådets Protokoll. Utgifven af Riksarkivet genom Severin Bergh. X. 1643, 1644. 1. H. Stockh., 1903.

Personalhistoriske Samlinger udgivne af Th. Hauch-Fausbøll. 2. Aarg. 1—12. H. Kbh., 1901—03.

Norske Herredags-Dombøger. Udgivne for Det Norske historiske Kildeskriftfond. 1. Række (1578—1604). Navneregister til Bind I—VI ved E. A. Thomle. Chrania, 1903.

Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede. Udgivne for Det Norske historiske Kildeskriftfond ved H. J. Huitfeldt-Kaas. 4. Bd. 1. H. Chrania, 1903.

# Indhold:


Side

Nogle Bidrag til den dansk-vestindiske Handels Historie i i de første Aar (1671 — c. 1680). Af cand. jur. **Nicolai Abrahams** ..... 283.

Den finansielle side af erhvervelsen af hertugdømmerne 1460—1487. Af mag. art. **Erik Arup.** (Fortsættes.) ... 317.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland ..... 389.



Historisk Tidsskrift udgives med 4 Hefter aarlig. Den danske historiske Forenings Medlemmer betaler aarlig 4 Kroner. Anmeldelser om Indtrædelse modtages hos Foreningens Formand (Professor Joh. Steenstrup, Svanemosegaardsvej 23, V), dens Sekretær (Professor J. A. Fridericia, Nyvej 4, V) og dens Kasserer (Boghandler J. Hegel, Klareboderne 3, K) samt af det Schubotheske Forlag (Silkegade 13, K).


I Følge Overenskomst med den norske historiske og den svenske historiske Forening staar Adgang aaben for Medlemmerne af den danske historiske Forening til at indtræde i den norske og i den svenske Forening mod et nedsat Kontingent af henholdsvis 2 og 3 Kroner om Aaret. De Medlemmer, der ønsker at benytte sig heraf, ville behage at gøre Anmeldelse derom til den danske historiske Forenings Sekretær.